

№ 11 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2014

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μηνιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων

www.kepe.gr

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μηνιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων

Εκδότης:

**ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ**

Σύμβουλοι έκδοσης:

Νικόλαος Φίλιππας, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς, Πρόεδρος Δ.Σ. και Επιστημονικός Διευθυντής ΚΕΠΕ,
Γεώργιος Λελεδάκης, Μέλος Δ.Σ. ΚΕΠΕ, Επ. Καθηγητής Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών

Συντακτική ομάδα:

Αικατερίνη Τσούμα (Υπεύθυνη έκδοσης)
Πρόδρομος Βλάμης
Σωτήρης Παπαϊωάννου
Γεωργία Σκίντζη
Αθανάσιος Χύμης

Διοικητική υποστήριξη -

Πληροφορίες:

Χρήστος Ελευθεριάδης
Τηλ. 210 3676359
Email: greekconomy@kepe.gr

Γλωσσική επιμέλεια-Διορθώσεις:

Ελένη Σουλτανάκη

Παραγωγή ηλεκτρονικής έκδοσης:

Ι. ΓΑΪΤΑΝΗΣ-Κ. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Ο.Ε.

Copyright 2014

**ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ**

Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,

Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.359

Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136

Το περιοδικό **ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ** αναρτάται στον δικτυακό τόπο <http://www.kepe.gr/greekconomy.htm>

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μηνιαίο Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων

№ 11 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2014

EDITORIAL 4

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΟΤΕΡΩΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ 5

Αθανάσιος Χαρέμης

Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΣΤΟΧΕΥΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑΣ 15

Πρόδρομος Προδρομίδης

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΤΟΚΙΩΝ ΛΙΑΝΙΚΗΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ & ΙΡΛΑΝΔΙΑ:
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ 25

Γιάννης Παναγόπουλος

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ:
ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ 38

Νίκος Βαγιονής

Η προβλεπόμενη έξοδος της ελληνικής οικονομίας από τη μακροχρόνια και βαθιά ύφεση εντός του 2014 φαίνεται πλέον να επιβεβαιώνεται από τα μακροοικονομικά δεδομένα, όπως καταδεικνύουν τα πιο πρόσφατα στοιχεία των τριμηνιαίων Εθνικών Λογαριασμών που ανακοίνωσε η ΕΛΣΤΑΤ. Το δεύτερο τρίμηνο του 2014 αποτελεί το πρώτο τρίμηνο κατά το οποίο καταγράφηκε θετικός ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ της χώρας, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, μετά από μια περίοδο συνεχόμενων –με μια μοναδική εξαίρεση– αρνητικών ποσοστιαίων μεταβολών για 24 τρίμηνα, κάτι που το ΚΕΠΕ είχε προβλέψει ήδη πριν από ένα εξάμηνο. Οι πρώτες εκτιμήσεις για το τρίτο τρίμηνο του έτους ενισχύουν σημαντικά τις ενδείξεις για μετάβαση σε καθεστώς ανάπτυξης εντός του 2014. Οι ευνοϊκές αυτές εξελίξεις στα δεδομένα για το ΑΕΠ της χώρας συνοδεύονται από ένα επίσης ιδιαίτερα ενθαρρυντικό στοιχείο σχετικά με την πορεία της ελληνικής οικονομίας σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, το οποίο αφορά στην καταγραφόμενη, έστω και μικρή, συνεχιζόμενη αποκλιμάκωση της ανεργίας.

Εντούτοις, πρέπει να τονισθεί ότι οι προαναφερόμενες πρώτες θετικές ενδείξεις δεν δικαιολογούν εφησυχασμό σε κανένα επίπεδο, δεδομένου ότι η οικονομική συγκυρία παραμένει εύθραυστη και η ελληνική οικονομία εξακολουθεί να βρίσκεται αντιμέτωπη με κείρια διαρθρωτικά και αναπτυξιακά ζητήματα που απαιτούν στοχευμένες και εξειδικευμένες λύσεις και δράσεις. Τις πρώτες θέσεις στον κατάλογο των θεμάτων που χρήζουν άμεσης και δυναμικής αντιμετώπισης καταλαμβάνουν το υπερβολικά υψηλό ποσοστό ανεργίας στη χώρα, η έλλειψη ρευστότητας και οι σημαντικές δυσχέρειες αναφορικά τόσο με την παροχή όσο και το κόστος χρηματοδότησης στην οικονομία, καθώς και η αποτελεσματική αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της Ελλάδας.

Στο πλαίσιο των ως άνω συσχετισμών, το παρόν τεύχος της *Ελληνικής Οικονομίας* παρουσιάζει αρχικά, ως είθισται, τις πλέον πρόσφατες εξελίξεις στο διεθνές και εγχώριο περιβάλλον, καλύπτοντας ένα ιδιαίτερα ευρύ φάσμα οικονομικών παραμέτρων. Στη συνέχεια φιλοξενούνται τρία άρθρα. Το πρώτο άρθρο εστιάζει στην αναγκαιότητα εφαρμογής στοχευμένων πολιτικών για την απασχόληση και την ανεργία, αναλύοντας τις πρόσφατες εξελίξεις στα εν λόγω μεγέθη και εξειδικεύοντας σε όρους χωρικής, κλαδικής και δημογραφικής διάστασης, αλλά και σε όρους τύπων απασχόλησης. Το δεύτερο άρθρο διεξάγει μια συγκριτική ανάλυση της διαμόρφωσης των επιτοκίων λιανικής στην Ελλάδα, Πορτογαλία και Ιρλανδία, στη βάση της λειτουργίας του μηχανισμού άσκησης νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής μέσω επιτοκίων, δίνοντας έμφαση στα συμπεράσματα από την κρίση. Το τρίτο άρθρο αναλύει τη σημασία και τις δυνατότητες ανάπτυξης του τουρισμού πολυτελείας στην Ελλάδα, μέσα από την παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών αλλά και της συμβολής των επιμέρους πεδίων των τουριστικών υποδομών πολυτελείας της χώρας.

Αικατερίνη Τσούμα
Ερευνήτρια ΚΕΠΕ

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΒΑΣΙΚΟΤΕΡΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

Αθανάσιος Χαρέμης, Βοηθός Έρευνας ΚΕΠΕ, υποψήφιος διδάκτωρ Πανεπιστημίου Πειραιώς

Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Σύμφωνα με την έκθεση Παγκόσμιας Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ)¹ σημειώνεται ότι, έξι χρόνια μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, η παγκόσμια ανάκαμψη φαίνεται να υποστηρίζεται από την επεκτατική νομισματική πολιτική των ανεπτυγμένων οικονομιών. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έκθεσης, η ενίσχυση της ρευστότητας από τις Κεντρικές Τράπεζες φαίνεται να ενισχύει την οικονομική δραστηριότητα, την αύξηση των δαπανών των νοικοκυριών και την αυξημένη πρόθεση διεξαγωγής επενδύσεων. Εντούτοις η παρατεταμένη πιστωτική διευκόλυνση ενέχει τον κίνδυνο ανάληψης αυξημένων κινδύνων και δημιουργίας νέων “φουσκών”. Επιπροσθέτως, όπως σημειώνεται στην εν λόγω έκθεση, παρά το γεγονός ότι τα οφέλη της νομισματικής επέκτασης γίνονται εμφανή σε ορισμένες οικονομίες, οι κίνδυνοι αγοράς και ρευστότητας παραμένουν, θέτοντας σε κίνδυνο τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα. Για τη διατήρηση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας απαιτείται η εξισορρόπηση στην ανάληψη χρηματοοικονομικών και οικονομικών κινδύνων, η ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των μηχανισμών παροχής ρευστότητας στην πραγματική οικονομία και η εφαρμογή μέτρων μακροπροληπτικής εποπτείας και ελέγχου.
- Ταυτόχρονα, σύμφωνα με την έκθεση Fiscal Monitor² του ΔΝΤ, επιβεβαιώνεται ότι η ανάκαμψη εξακολουθεί να είναι εύθραυστη και άνιση μεταξύ των χωρών, ενώ η υψηλή αβεβαιότητα παραμένει. Στο πλαίσιο αυτό οι ασκούντες πολιτική θα πρέπει να επιλέξουν το μείγμα πολιτικής, που θα υποστηρίξει τη μακροπρόθεσμη και βιώσιμη ανάπτυξη των οικονομιών, μέσω της ενίσχυσης της παραγωγικότητας και της απασχόλησης, διατηρώντας ταυτόχρονα τη σταθερότητα στα δημόσια οικονομικά των χωρών. Το μείγμα πολιτικής θα πρέπει να προσαρμοστεί κατάλληλα στις ανάγκες και τις δυνατότητες της κάθε οικονομίας. Αναλυτικότερα, οι ανεπτυγμένες οικονομίες καλούνται να διαχειριστούν τα δημόσια οικονομικά τους και τη βιωσιμότητα του χρέους τους με στόχο τη στήριξη της πραγματικής οικονομίας.
- Επιπλέον, στο 2^ο κεφάλαιο της ίδιας μελέτης, εξετάζεται η αλληλεπίδραση μεταξύ της δημοσιονομικής πολιτικής και της ενίσχυσης της απασχόλησης, δεδομένου ότι το φλέγον πρόβλημα της ανεργίας βρίσκεται στην κορυφή της ατζέντας των κυβερνήσεων παγκοσμίως. Σύμφωνα με την έκθεση αυτή, διαπιστώνεται ότι η δημοσιονομική πολιτική δε μπορεί να υποκαταστήσει πλήρως τα οφέλη της υιοθέτησης διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για την οικονομία και να υποστηρίξει τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Για το λόγο αυτό, σημειώνεται ότι η δημοσιονομική προσαρμογή θα πρέπει να σχεδιάζεται, με στόχο την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων στην αγορά εργασίας, ενώ θα πρέπει να διευκολύνει την υλοποίηση διαρ-

1. MF Global Financial Stability Report (Οκτώβριος 2014), “Risk Taking, Liquidity, and Shadow Banking: Curbing Excess While Promoting Growth”. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/2014/02/index.htm>.

2. IMF Fiscal Monitor (Οκτώβριος 2014), “Back To Work: How Fiscal Policy Can Help”. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2014/02/fmindex.htm>.

θρωτικών μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας. Τέλος σημειώνεται ότι στοχευμένα δημοσιονομικά μέτρα, όπως η μείωση της φορολογίας της εργασίας, μπορεί να βοηθήσουν στη διατήρηση θέσεων εργασίας από συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού, όπως οι νέοι και οι εργαζόμενοι μεγαλύτερης ηλικίας.

- Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιοποίησε ο ΟΟΣΑ, αναφορικά με την παγκόσμια ανάπτυξη, στο πλαίσιο της έκθεσης η οποία συντάχθηκε για τη Σύνοδο των ηγετών των 20 μεγαλύτερων οικονομιών του πλανήτη (G20), ο ρυθμός ανάπτυξης εκτιμάται στο 3,3% για το 2014. Επιπλέον, για το 2015 και το 2016, η παγκόσμια ανάπτυξη αναμένεται να ενισχυθεί κατά 3,7% και 3,9%, αντίστοιχα. Όσον αφορά τις μεγαλύτερες οικονομίες, ο ρυθμός ανάπτυξης των ΗΠΑ αναμένεται να φτάσει το 2,2% για το 2014 και 3,1% το 2015, ενώ για την Ευρωζώνη η αντίστοιχη πρόβλεψη είναι 0,8% για εφέτος και 1,1% για το 2015. Ειδικότερα, όσον αφορά τις χώρες της Ευρωζώνης, οι πρόδρομοι δείκτες (leading indicators) του ΟΟΣΑ δείχνουν ότι η ανάπτυξη στην Ευρωζώνη αναμένεται να επιβραδυνθεί, λόγω της στασιμότητας, της σημαντικής καθυστέρησης στη λήψη αποφάσεων αναφορικά με την αναπτυξιακή πολιτική, αλλά και της παρατεταμένης περιόδου χαμηλού πληθωρισμού. Αναφορά γίνεται και στην ανάγκη χαλαρότερης νομισματικής πολιτικής για τις περιφερειακές οικονομίες της Ευρώπης.
- Οι προτάσεις του ΟΟΣΑ φαίνεται να συγκλίνουν με τις προτάσεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας για την άσκηση πιο δυναμικής πολιτικής, με γνώμονα την ανάπτυξη και την ενίσχυση της απασχόλησης, ενώ στην έκθεση αυτή σημειώνεται ότι η ανάκαμψη στην παγκόσμια οικονομία παραμένει «εύθραυστη», με σημαντικούς κινδύνους να ελλοχεύουν, όπως η αυξημένη μεταβλητότητα στην αγορά συναλλάγματος και η στασιμότητα στην Ευρώπη. Ο ΟΟΣΑ προτείνει στις κυβερνήσεις ένα διαφορετικό «μείγμα» δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, σε συνδυασμό με διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, με στόχο την αύξηση της βραχυχρόνιας ζήτησης, θεωρώντας ότι κάτι τέτοιο θα ισχυροποιήσει τις μακροπρόθεσμες οικονομικές προοπτικές των οικονομιών.
- Σύμφωνα με την ανακοίνωση της Συνόδου των G20, προτεραιότητα των κυβερνήσεων αποτελεί η αύξηση της παγκόσμιας ανάπτυξης, με στόχο τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και τη δημιουργία θέσεων εργασίας παγκοσμίως. Παρά το γεγονός ότι η παγκόσμια ανάπτυξη παραμένει ισχυρή, είναι εντούτοις άνιση, ενώ δε δημιουργεί τις απαραίτητες θέσεις εργασίας. Το έλλειμμα εντοπίζεται στην αποδυνάμωση της παγκόσμιας ζήτησης, καθώς και την αντιμετώπιση των περιορισμών της προσφοράς για την ενίσχυση της δυναμικής ανάπτυξης. Στην ανακοίνωση σημειώνεται ότι σημαντικοί κίνδυνοι παραμένουν και αφορούν κυρίως το χρηματοπιστωτικό σύστημα και τις γεωπολιτικές εντάσεις. Αξίζει να αναφερθεί ότι στη Σύνοδο τέθηκε ο φιλόδοξος στόχος για αύξηση του ΑΕΠ των οικονομιών των G20 κατά επιπλέον 2,1% έως το 2018. Σύμφωνα με τις εισηγήσεις του ΔΝΤ και του ΟΟΣΑ, εφόσον οι δεσμεύσεις εφαρμοστούν πλήρως, ο στόχος θα επιτευχθεί, ενισχύοντας το παγκόσμιο ΑΕΠ κατά \$2 τρισ. και δημιουργώντας εκατομμύρια θέσεις εργασίας. Οι πολιτικές αυτές αφορούν σε μέτρα ενίσχυσης των επενδύσεων, την αύξηση του παγκόσμιου εμπορίου, την ενίσχυση του ανταγωνισμού, καθώς και την τόνωση της απασχόλησης, συμβάλλοντας στη μείωση των ανισοτήτων και της φτώχειας.
- Ειδικότερα, ψηλά στις προτεραιότητες των χωρών των G20 βρέθηκαν ζητήματα όπως η συνεργασία των χωρών για την αντιμετώπιση της «φοροαποφυγής», ιδίως για τις δραστηριότητες των πολυεθνικών επιχειρήσεων, η διαφθορά και η ενίσχυση των χρηματοοικονομικών θεσμών και της εποπτείας, καθώς και η ανάληψη δράσεων για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων τους στην παγκόσμια οικονομία. Θέματα συζήτησης με μεγάλο ενδιαφέρον ήταν η κρίση στην Ουκρανία καθώς και η διαχείριση της στασιμότητας στην Ευρώπη, ώστε να αποφευχθεί μια «χαμένη δεκαετία», μέσω της χρήσης μέτρων δημοσιονομικής πολιτικής.

- Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην έκθεσή της³ υποβάθμισε μεν τις εκτιμήσεις για την ανάπτυξη της Ευρωζώνης, εκφράζοντας όμως την πεποίθηση ότι θα αποφύγει την ύφεση. Πιο συγκεκριμένα, ο ρυθμός ανάπτυξης για το 2014 εκτιμάται στο 0,8%, για το 2015 στο 1,1% και για το 2016 στο 1,7%. Σύμφωνα με την έκθεση, οι οικονομίες της Ευρωζώνης έχουν να αντιμετωπίσουν σημαντικές προκλήσεις, όπως οι γεωπολιτικές εξελίξεις, η αναποτελεσματικότητα της λειτουργίας των αγορών, η ανεπαρκής εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων σε πολλές χώρες και ο χαμηλός πληθωρισμός. Επιπλέον τροχοπέδη αποτελεί και η σημαντική καθυστέρηση που παρατηρείται στη λήψη αποφάσεων από τα κράτη-μέλη.
- Όσον αφορά τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη που αναλύονται στην έκθεση, ο ρυθμός ανάπτυξης για τη γερμανική οικονομία, την «ατμομηχανή» της Ευρωζώνης, εκτιμάται σε 1,3% για το 2014, 1,1% για το 2015 και 1,8% για το 2016. Ο μέσος λόγος του χρέους της Ευρωζώνης σε σχέση με το ΑΕΠ εκτιμάται στο 94,8%, ωστόσο παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των χωρών, όπως συμβαίνει και με τα δημοσιονομικά ελλείμματα. Όσον αφορά το ζήτημα του πληθωρισμού, αυτός αναμένεται να παραμείνει σε χαμηλά επίπεδα το 2014. Πιο συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο ο πληθωρισμός στην Ευρωζώνη διαμορφώθηκε στο 0,4%. Για το 2014 αναμένεται να διαμορφωθεί στο 0,5%, στο 0,8% το 2015 και στο 1,5% το 2016, λόγω της προβλεπόμενης σταδιακής ανάπτυξης της οικονομικής δραστηριότητας, της αύξησης των μισθών και της αποδυνάμωσης του ευρώ σε σχέση με άλλα κύρια νομίσματα, που ευνοεί τις εξαγωγές. Εντούτοις, οι προβλέψεις αυτές προσφέρουν περιθώρια για τη χρήση εργαλείων νομισματικής πολιτικής για τη βραχυπρόθεσμη στήριξη της ανάπτυξης.
- Η Deutsche Post DHL δημοσιοποίησε τον Δείκτη Παγκόσμιας Συνδεσιμότητας⁴ (Global Connectedness Index - GCI) για το 2014. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έκθεσης η παγκόσμια συνδεσιμότητα, όπως αυτή εκφράζεται από τις διασυνοριακές ροές του διεθνούς εμπορίου, κεφαλαίων, πληροφοριών και ανθρώπων, δείχνει ανάκαμψη. Επίσης, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της σχετικής έκθεσης, φαίνεται μια σημαντική μετατόπιση της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας προς τις χώρες της Ανατολής, σε σχέση με τις ανεπτυγμένες οικονομίες της Δύσης, γεγονός που καταδεικνύει ότι ένας νέος ισχυρός πόλος εμφανίζεται, με επίκεντρο τις χώρες της Ασίας. Οι 7 σημαντικότερες τάσεις για την παγκοσμιοποίηση και την οικονομική δραστηριότητα, όπως καταγράφονται είναι οι εξής:
 1. Η παγκόσμια συνδεσιμότητα δείχνει ανάκαμψη το 2013, μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση.
 2. Οι ανεπτυγμένες οικονομίες δε φαίνεται να έχουν προσαρμόσει τη στρατηγική τους, με τη μεγάλη στροφή της οικονομικής δραστηριότητας προς τις αναδυόμενες οικονομίες.
 3. Οι αναδυόμενες οικονομίες συμμετέχουν στον μετασχηματισμό της παγκόσμιας συνδεσιμότητας και στην πλειονότητα των διεθνών δραστηριοτήτων και αλληλεπιδράσεων.
 4. Μια τάση που ίσχυε για 10ετίες, όπως η περιφερειοποίηση (regionalism) του διεθνούς εμπορίου, φαίνεται να αποδυναμώνεται.
 5. Η Ευρώπη είναι παγκοσμίως η πλέον συνδεδεμένη ήπειρος.
 6. Οι οικονομίες της Νοτιοανατολικής Ασίας παρουσιάζουν εκπληκτική άνοδο, δεδομένων των ιδιαίτερων διαρθρωτικών χαρακτηριστικών τους.
 7. Οι μεγαλύτερες μέσες αυξήσεις στην παγκόσμια συνδεσιμότητα την περίοδο 2011-2013 παρατηρήθηκαν στις χώρες της Νότιας και Κεντρικής Αμερικής και της Καραϊβικής.

3. European Commission, "Autumn forecast 2014: Slow recovery with very low inflation", Νοέμβριος 2014.
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2014/pdf/ee7_en.pdf.

4. Συγγραφείς της έκθεσης είναι ο Καθηγητής του New York University Stern School of Business, P. Ghemawat και ο Καθηγητής S.A. Altman του IESE Business School.

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Στο πλαίσιο των συζητήσεων για την εκπόνηση Εθνικού Σχεδίου Ανάπτυξης για την Ελλάδα, το ΚΕΠΕ παρουσίασε δημοσίως, στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, στις 10 Νοεμβρίου, τη μελέτη με τίτλο: “Το Αναπτυξιακό Όραμα της Ελλάδας του 2020: Προβλέψεις, Προϋποθέσεις ανάπτυξης και Μηχανισμοί Χρηματοδότησης”. Το νέο αναπτυξιακό όραμα του ΚΕΠΕ αποτελεί ένα ολοκληρωμένο και συνεκτικό σχέδιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας. Βασικοί πυλώνες της ανάπτυξης της οικονομίας για την επόμενη δεκαετία θα πρέπει να είναι οι επενδύσεις και οι εξαγωγές, σε συνδυασμό με μεταρρυθμίσεις στους θεσμούς που διέπουν τη λειτουργία του κράτους και των αγορών, την ενίσχυση των συνθηκών ρευστότητας/χρηματοδότησης και τη διαμόρφωση ενός στρατηγικού πλαισίου για την ανάπτυξη των ανθρωπίνων πόρων. Στο πλαίσιο αυτό η χώρα μας θα πρέπει να αξιοποιήσει τα συγκριτικά και δυναμικά της πλεονεκτήματα, με στόχο την παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών με υψηλότερη προστιθέμενη αξία και την ενίσχυση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων στο ΑΕΠ και κυρίως στην απασχόληση.
- Η ελληνική οικονομία εισήλθε σε φάση ανάκαμψης από το β' τρίμηνο του 2014, ενώ, σύμφωνα με το πιο μετριοπαθές σενάριο της μελέτης του ΚΕΠΕ, η ελληνική οικονομία μπορεί να αναπτύσσεται με ένα μέσο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης, της τάξης του 2,4%, με ορίζοντα το 2020. Η σωρευτική επίδραση στο ΑΕΠ της χώρας εκτιμάται έως 17%, ενώ σύμφωνα με το αισιόδοξο σενάριο η σωρευτική αύξηση εκτιμάται στο 20%.
- Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα στοιχεία που δημοσιοποίησε η ΕΛΣΤΑΤ, η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας ξεκίνησε το β' τρίμηνο του 2014, μετά από έξι χρόνια βαθιάς ύφεσης, με τον ρυθμό ανάπτυξης να ανέρχεται στο 1,7% κατά το γ' τρίμηνο του 2014 σε σύγκριση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013, σε μη εποχικά διορθωμένη βάση. Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με την ανακοίνωση της ΕΛΣΤΑΤ⁵ και μετά και τις πρόσφατες αναθεωρήσεις, το β' τρίμηνο του 2014 ο ρυθμός ανάπτυξης ήταν θετικός κατά 0,4% σε σταθερές τιμές.
- Σύμφωνα με την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁶, οι προοπτικές για την ελληνική οικονομία παρουσιάζονται ιδιαίτερω θετικές, μετά την επιστροφή της οικονομίας στην ανάπτυξη, από το β' τρίμηνο του 2014. Ταυτόχρονα, η σταθεροποίηση των μακροοικονομικών μεγεθών και η εξέλιξη βασικών μακροοικονομικών δεικτών σηματοδοτεί καμπή για την ελληνική οικονομία. Πιο συγκεκριμένα, βασικές παράμετροι που υποστηρίζουν την ανάπτυξη είναι η ανάκαμψη της ιδιωτικής κατανάλωσης και η ενίσχυση των εξαγωγών, κυρίως λόγω της ώθησης του τουρισμού. Σημαντικές προκλήσεις εντούτοις παραμένουν οι συνθήκες χρηματοδότησης της οικονομικής δραστηριότητας, καθυστερήσεις που παρουσιάζονται στην απορρόφηση των πόρων της Ε.Ε. και της ΕΤΕπ και στην εξέλιξη των αποκρατικοποιήσεων. Ταυτόχρονα, η πολιτική αβεβαιότητα, σύμφωνα με την έκθεση, φαίνεται να επιδρά αρνητικά στο επενδυτικό κλίμα, ενώ εκκρεμούν και οι διαπραγματεύσεις με τους εταίρους για την επίτευξη συμφωνίας, με πιο σημαντικό το ζήτημα του χρηματοδοτικού κενού.
- Σύμφωνα με την ίδια έκθεση, ο ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας εκτιμάται στο 0,6% για το 2014 και 2,9% το 2015, ενώ για το 2016 προβλέπεται στο 3,7% του ΑΕΠ. Το έλλειμμα του προϋπολογισμού εκτιμάται στο 1,6% για το 2014 και οριακά πτωτικό στο 0,1% του ΑΕΠ

5. Ελληνική Στατιστική Αρχή, “Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί: 3^ο τρίμηνο 2014 (Εκτιμήσεις) και αναθεωρημένα στοιχεία 1^ο τρίμηνο 1995-2^ο τρίμηνο 2014”. http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0704/PressReleases/A0704_SEL84_DT_QQ_03_2014_01_E_GR.pdf.

6. Βλέπε υποσημείωση 3.

το 2015. Αντίστοιχα, η πρόβλεψη για το κυκλικά προσαρμοσμένο πλεόνασμα για το 2014 είναι στο 3,6% του ΑΕΠ, για το 2015 στο 3% και για το 2016 στο 1,8%. Ενθαρρυντικό στοιχείο είναι οι προβλέψεις για την αποκλιμάκωση του δημοσίου χρέους, δεδομένων και των θετικών αποτελεσμάτων των stress tests, όπου το χρέος αναμένεται να διαμορφωθεί στο 175,5% του ΑΕΠ το 2014, στο 168,8% του ΑΕΠ το 2015, και στο 157,8% του ΑΕΠ, το 2016. Στον Πίνακα 1, παρουσιάζονται τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Πίνακας 1
Βασικά Μεγέθη της Ελληνικής Οικονομίας και Προβλέψεις έως το 2016

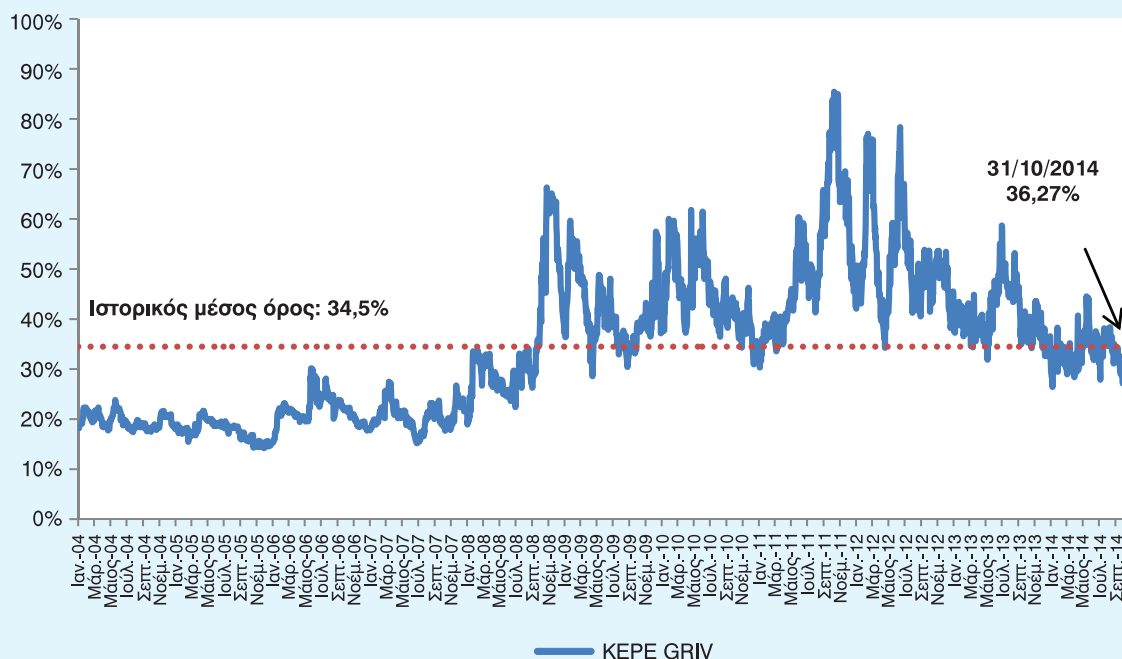
	2013		Μέσος όρος 1995-2010	Ετήσια ποσοστιαία μεταβολή					
	Σε δισ. €	% ΑΕΠ		2011	2012	2013	2014	2015	2016
ΑΕΠ	182,4	100,0%	2,4	-8,9	-6,6	-3,3	0,6	2,9	3,7
Ιδιωτική κατανάλωση	129,9	71,2%	2,6	-10,6	-7,8	-2,0	-0,6	1,6	2,2
Δημόσια κατανάλωση	36,5	20,0%	2,9	-6,6	-5,0	-6,5	-3,1	-2,9	-1,4
Επενδύσεις	20,5	11,2%	2,4	-16,8	-28,7	-4,6	4,5	11,7	15,0
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	55,1	30,2%	5,7	0,0	1,2	2,1	5,3	5,4	4,9
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	60,6	33,2%	5,5	-9,0	-9,1	-1,6	0,4	2,1	3,4
Ποσοστό ανεργίας			10,1	17,9	24,5	27,5	26,8	25,0	22,0
Μοναδιαίο κόστος εργασίας για το σύνολο οικονομίας			4,6	-0,2	-3,3	-7,6	-1,5	-0,3	2,0
Πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας			0,6	-0,9	-3,4	-4,9	0,0	-0,7	0,9
Αποπληθωριστής ΑΕΠ			4,0	0,8	0,1	-2,8	-1,5	0,5	1,1
Εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή			4,1	3,1	1,0	-0,9	-1,0	0,3	1,1
Εμπορικό ισοζύγιο αγαθών			-14,8	-12,6	-10,9	-10,6	-10,8	-10,1	-9,7
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών			-9,4	-10,5	-4,3	-2,7	-2,8	-2,5	-2,2
Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης			-	-10,1	-8,6	-12,2	-1,6	-0,1	1,3
Κυκλικά προσαρμοσμένο αποτέλεσμα Προϋπολογισμού			-	-5,1	-2,0	-5,6	3,6	3,0	1,8
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ			-	171,3	156,9	174,9	175,5	168,8	157,8

Πηγή: European Commission, "Autumn forecast 2014: Slow recovery with very low inflation", Νοέμβριος 2014.

- Συνολικά προκύπτει ότι, στην παρούσα συγκυρία, η Ελληνική Οικονομία ξέφυγε από το φάσμα της ύφεσης, με τους ρυθμούς ανάπτυξης να αναμένονται ισχυροί για τα επόμενα χρόνια. Οι βασικοί μακροοικονομικοί καθώς και ορισμένοι πρόδρομοι δείκτες δείχνουν να επιβεβαιώνουν αυτή την εξέλιξη. Εντούτοις, στην παρούσα φάση η ανάκαμψη παραμένει εύθραυστη, λόγω συγκεκριμένων υφιστάμενων παθογενειών της οικονομίας και της αβεβαιότητας που εδράζεται στις πολιτικές εξελίξεις και τις διαπραγματεύσεις με τους εταίρους. Η αβεβαιότητα φαίνεται να αντανakλάται στο spread των ελληνικών ομολόγων αλλά και στην πτώση του ελληνικού χρηματιστηρίου.
- Αναλυτικότερα, ο Γενικός Δείκτης του Χρηματιστηρίου Αθηνών διαμορφώθηκε στις 14/11/2014 στις 883,54 μονάδες, συνεχίζοντας την έντονα πτωτική τάση των τελευταίων μηνών, με αυξημένη πραγματοποιηθείσα μεταβλητότητα. Η αντίθετη πορεία της ελληνικής χρηματιστηριακής αγοράς, σε σχέση με τις άλλες διεθνείς αγορές, φαίνεται να συνδέεται με βασικά ιδιοσυγκρατικά χαρακτηριστικά της οικονομίας. Παράλληλα, η αβεβαιότητα αναφορικά με την εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας και η μη-ύπαρξη συναίνεσης για τις αναγκαίες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις φαίνεται να υπερισχύουν των θετικών μακροοικονομικών δεδομένων της οικονομίας και των θετικών αποτελεσμάτων των stress tests.

- Το spread των 10ετών ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου στις 14/11/2014 ανήλθε στο επίπεδο του 7,26%, διατηρούμενο σε σημαντικά υψηλά επίπεδα, σχεδόν τριπλάσια σε σχέση με τα επίπεδα άλλων περιφερειακών οικονομιών της Ευρώπης, όπως η Πορτογαλία και η Ισπανία. Η άνοδος των spreads αφορά κυρίως σε βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας και στους κινδύνους της χώρας μας, που συνδέονται και με την πολιτική αβεβαιότητα στο εσωτερικό της χώρας, αλλά και στις ανοιχτές συζητήσεις με τους εταίρους για την αξιολόγηση της ελληνικής οικονομίας.
- Ο δείκτης ΚΕΠΕ GRIV⁷ διαμορφώθηκε στις 31 Οκτωβρίου 2014 σε επίπεδα οριακά υψηλότερα του ιστορικού μέσου όρου της περιόδου 2/1/2004-31/10/2014 (34,5%), καθώς ανήλθε στο 36,27% (βλ. Διάγραμμα 1). Ο μέσος όρος για όλο τον μήνα Οκτώβριο διαμορφώθηκε στο 32,63%, ελαφρά υψηλότερος σε σχέση με τον μήνα Σεπτέμβριο, οπότε και διαμορφώθηκε στο 31,75%.

Διάγραμμα 1
Πορεία του Δείκτη ΚΕΠΕ GRIV για την Ελληνική Οικονομία (2/1/2004-31/10/2014)

Πηγή: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Νοέμβριος 2014.

- Ο δείκτης οικονομικού κλίματος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DG ECFIN) για την Ελλάδα τον μήνα Οκτώβριο παρουσίασε άνοδο σε επίπεδα υψηλότερα από την έναρξη της κρίσης, λόγω της σταθεροποίησης της οικονομίας, της ενίσχυσης των εκτιμήσεων για θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης και της σταδιακής έναρξης της αποκλιμάκωσης των δεικτών ανεργίας. Αναλυτικότερα, τον Οκτώβριο, ο δείκτης ανήλθε στις 102,2 μονάδες (από 99,3 τον Σεπτέμβριο). Επιπλέον, η ενίσχυση του δείκτη συνδέεται με την ενίσχυση των προσδοκιών σε όλους τους

7. Ο δείκτης κατασκευάστηκε από το ΚΕΠΕ σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Πατρών και τον Καθηγητή κ. Κ. Συριόπουλο.

επιμέρους τομείς της σχετικής έρευνας και στην αντιστροφή της καταναλωτικής εμπιστοσύνης, που αντικατοπτρίζει την έναρξη φάσης ανάκαμψης από την πλευρά της ζήτησης. Το οικονομικό κλίμα, τόσο στην Ευρωζώνη όσο και στην Ε.Ε.-28, παρουσίασε επίσης ελαφρά ενίσχυση, με τους σχετικούς δείκτες να διαμορφώνονται στις 100,7 και 104 μονάδες, αντίστοιχα τον Οκτώβριο, από τα επίπεδα των 99,9 και 103,5 τον Σεπτέμβριο.

- Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, ο δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στις Υπηρεσίες δείχνει ότι οι εκτιμήσεις παραμένουν θετικές, αν και οριακά αποδυναμωμένες. Επίσης, στο λιανικό εμπόριο οι εκτιμήσεις για τις τρέχουσες πωλήσεις δείχνουν σημάδια βελτίωσης, ενώ και οι βραχυπρόθεσμες προβλέψεις παραμένουν θετικές, με τα αποθέματα να μειώνονται. Στον κλάδο των κατασκευών υποχωρούν οι αρνητικές προσδοκίες, με τις εκτιμήσεις ωστόσο για τις θέσεις απασχόλησης να παραμένουν αρνητικές. Τέλος, στον τομέα της Βιομηχανίας, ενισχύονται οι βραχυπρόθεσμες προβλέψεις για την παραγωγή, τις νέες παραγγελίες και την τρέχουσα ζήτηση.
- Τον Οκτώβριο, ο δείκτης καταναλωτικής εμπιστοσύνης σημείωσε σημαντική άνοδο και διαμορφώθηκε στις -50,9 μονάδες (από -55,8 μονάδες τον Σεπτέμβριο). Η εξέλιξη αυτή συνδέεται με τις προσδοκίες των καταναλωτών για ανάκαμψη της οικονομίας και τη βελτίωση των προβλέψεων για την κατάσταση της οικονομίας τα επόμενα τρίμηνα, σε συνδυασμό με τη σταδιακή αποκλιμάκωση των δεικτών ανεργίας. Επιπλέον, η κατάσταση των νοικοκυριών εκτιμάται ότι θα σημειώσει οριακή βελτίωση το επόμενο έτος, εντούτοις οι προσδοκίες για ενίσχυση των αποταμιεύσεων παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα.
- Ο εποχικά προσαρμοσμένος δείκτης υπευθύνων προμηθειών στον τομέα μεταποίησης PMI, σύμφωνα με τα στοιχεία της Markit⁸, διατηρήθηκε και το μήνα Οκτώβριο, σε επίπεδα χαμηλότερα από το 50, υποδεικνύοντας επιδείνωση των επιχειρησιακών συνθηκών για τέταρτη φορά σε διάστημα πέντε μηνών. Αν και διαμορφωμένος στις 48,8 μονάδες, ο δείκτης κατέγραψε τιμή υψηλότερη από το χαμηλό 11 μηνών. Οι ελληνικές επιχειρήσεις κατέγραψαν περαιτέρω οριακή μείωση στα επίπεδα παραγωγής, νέων παραγγελιών και απασχόλησης τον Οκτώβριο, εντούτοις, σημειώθηκε εκ νέου αύξηση των παραγγελιών εξαγωγών, η οποία και στήριξε τον τομέα της μεταποίησης.
- Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ⁹, το εποχικά διορθωμένο ποσοστό ανεργίας τον Αύγουστο του 2014 διαμορφώθηκε στο 25,9% (1.242.219 άτομα), έναντι 27,8% τον Αύγουστο του 2013 και 26,1% τον Ιούλιο του 2014. Το ποσοστό ανεργίας στους νέους ηλικίας 15-24 ετών τον Αύγουστο του 2014 διαμορφώθηκε στο 49,3% από 58,6% τον αντίστοιχο μήνα πέρυσι. Οι απασχολούμενοι αυξήθηκαν κατά 32.636 άτομα σε σχέση με τον Αύγουστο του 2013, ενώ και οι άνεργοι μειώθηκαν κατά 112.186 άτομα. Παράλληλα, σύμφωνα με τα στοιχεία του συστήματος “ΕΡΓΑΝΗ” για τον μήνα Οκτώβριο του 2014 καταγράφεται μείωση της μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα, με το ισοζύγιο να μειώνεται κατά 10.416 θέσεις εργασίας. Το ισοζύγιο των ρών μισθωτής απασχόλησης του πρώτου 10μήνου του 2014 είναι θετικό και διαμορφώνεται στις 120.287 νέες θέσεις εργασίας.

8. Markit Greece Manufacturing PMI (Ελληνικά), 3 Νοεμβρίου 2014. <http://www.markiteconomics.com/Survey/PressRelease.mvc/ee98714559ae4d4085b0af388c32cbc4>.

9. ΕΛΣΤΑΤ, “Έρευνα Ανθρωπίνου Δυναμικού: Αύγουστος 2014”. http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/PressReleases/A0101_SJO02_DT_MM_08_2014_01_F_GR.pdf.

- Σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος¹⁰, το 8μηνο του 2014, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών κατέγραψε πλεόνασμα της τάξης των €2,1 δισ., υψηλότερο κατά €0,7 δισ. συγκριτικά με το αντίστοιχο διάστημα του 2013. Επιπλέον, το ίδιο διάστημα, το συνολικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών παρουσίασε πλεόνασμα €1,5 δισ., έναντι μόλις €371 εκατ. το 2013, κυρίως λόγω του πλεονάσματος στο ισοζύγιο υπηρεσιών. Επιπροσθέτως, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών παρουσίασαν αύξηση κατά 7,2% στο 8μηνο σε σχέση με το αντίστοιχο του 2013, ενώ οι εξαγωγές αγαθών αυξήθηκαν κατά 2,1%, ενώ και οι εισπράξεις από εξαγωγές υπηρεσιών αυξήθηκαν κατά 11,2%.
- Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, το 8μηνο του 2014, το πλεόνασμα του ισοζυγίου κεφαλαιακών μεταβιβάσεων διαμορφώθηκε σε €1,9 δισ., έναντι €2,8 δισ. την αντίστοιχη περίοδο το 2013, ενώ το συνολικό ισοζύγιο μεταβιβάσεων (τρεχουσών και κεφαλαιακών) παρουσίασε πλεόνασμα €4,6 δισ. την ίδια περίοδο, έναντι €6,5 δισ. το 2013. Τέλος, οι άμεσες επενδύσεις στην Ελλάδα από μη κατοίκους εμφάνισαν καθαρή εισροή ύψους €1,1 δισ., ενώ οι άμεσες επενδύσεις κατοίκων στο εξωτερικό εμφάνισαν καθαρή εκροή ύψους €249 εκατ.
- Σύμφωνα με τα οριστικά στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος¹¹, το 8μηνο του 2014, το Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο παρουσίασε πλεόνασμα €8,372 δισ. έναντι πλεονάσματος €7,537 δισ. το αντίστοιχο διάστημα του 2013, σημειώνοντας αύξηση κατά 11,1%. Η αύξηση των ταξιδιωτικών εισπράξεων οφείλεται κυρίως στην αύξηση των αφίξεων κατά 22,1%, καθώς η μέση κατά ταξίδι δαπάνη μειώθηκε κατά 8,6%. Οι καθαρές εισπράξεις από την παροχή ταξιδιωτικών υπηρεσιών συνέβαλαν με ποσοστό 60,5% στο σύνολο των καθαρών εισπράξεων από υπηρεσίες και αντιστάθμισαν το 67,9% του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται κυρίως στην αύξηση των εισπράξεων από τους κατοίκους των χωρών της ΕΕ των 28 κατά 14,5%, οι οποίες διαμορφώθηκαν σε 5.950 εκατ. ευρώ, και δευτερευόντως στις εισπράξεις από κατοίκους των λοιπών χωρών εκτός της ΕΕ των 28 που διαμορφώθηκαν σε €3,509 δισ. το 8μηνο του 2014, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 6,8% σε σύγκριση με την αντίστοιχη περίοδο του 2013.
- Σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού, το 10μηνο του 2014 επιτεύχθηκε πρωτογενές πλεόνασμα ύψους €2,405 δισ., έναντι πρωτογενούς πλεονάσματος €2,590 δισ. για την ίδια περίοδο το 2013. Το ύψος των καθαρών εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού ανήλθε σε €41,07 δισ., παρουσιάζοντας μείωση κατά €1,81 δισ. Οι δαπάνες του Προϋπολογισμού ανήλθαν στα €43,77 δισ. και ήταν μειωμένες έναντι του επικαιροποιημένου στόχου. Τέλος, οι δαπάνες του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) διαμορφώθηκαν σε €4,12 δισ., αυξημένες κατά €69 εκατ. έναντι του στόχου και κατά €793 εκατ. σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο το 2013, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της ρευστότητας στην πραγματική οικονομία.

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

- Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ) ανακοίνωσε τη διενέργεια επενδύσεων ύψους €3,4 δισ. για έργα υποδομών στη Γαλλία, την Ισπανία, την Ελλάδα και τη Μάλτα. Η χρηματοδότηση προς την Ελλάδα αφορά σε ανάπτυξη νέων υποδομών στον κλάδο των μεταφορών, για έργα

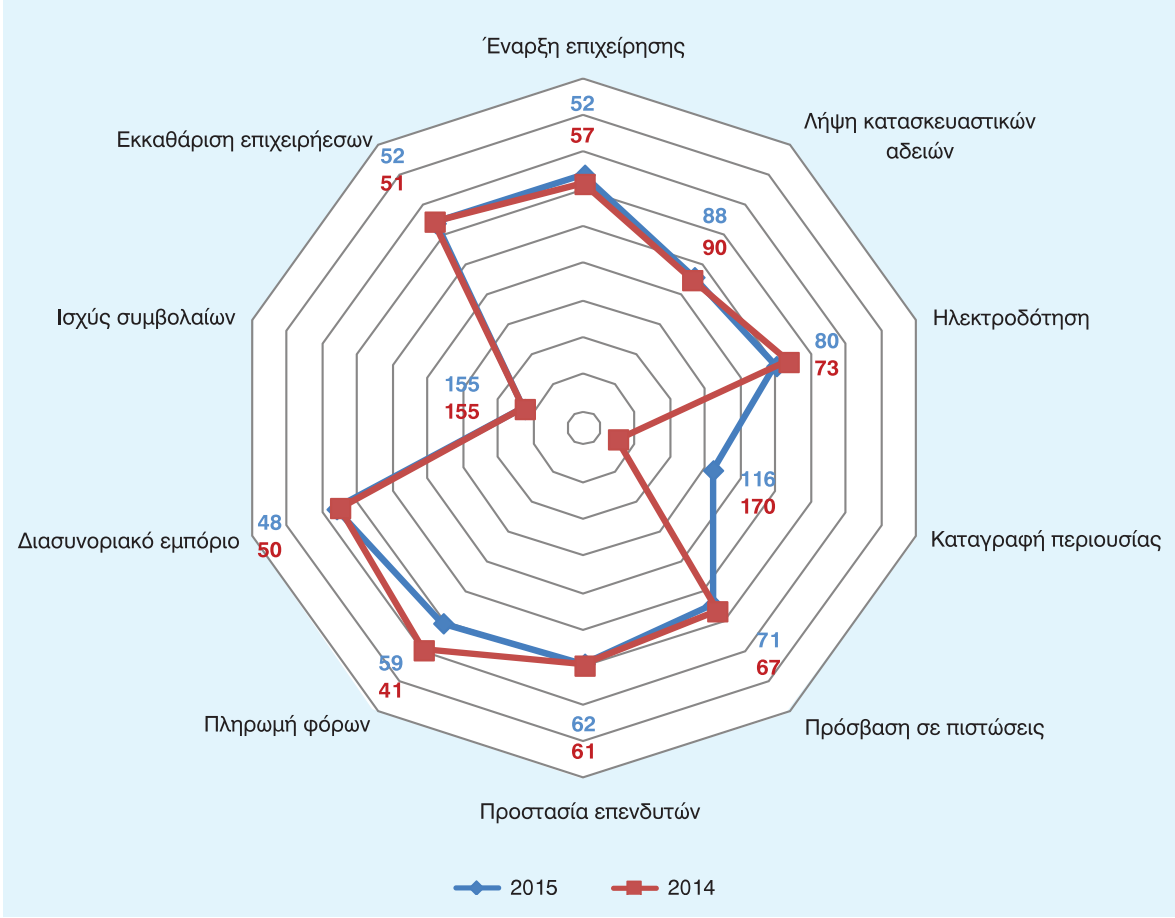
10. Τράπεζα της Ελλάδος, "Ισοζύγιο Πληρωμών: Αύγουστος 2014". http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/Displtem.aspx?Item_ID=4732&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT.

11. Τράπεζα της Ελλάδος, "Εξελίξεις στο Ταξιδιωτικό Ισοζύγιο Πληρωμών: Αύγουστος 2014". http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/Displtem.aspx?Item_ID=4734&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdfd83c66c95&Filter_by=DT.

σε λιμένες και στο σιδηροδρομικό δίκτυο. Τα έργα αυτά αφορούν στην ανάπτυξη διευρωπαϊκών δικτύων, με τις μεταφορές να αποτελούν έναν από τους βασικούς άξονες. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στόχος των χρηματοδοτήσεων αυτών είναι η δημιουργία ενός νέου κεντρικού δικτύου μεταφορών το οποίο έως το 2030 θα συνδέει 94 μεγάλους λιμένες στην Ευρώπη με σιδηροδρομικό και οδικό δίκτυο και 38 αεροδρόμια με μεγάλες πόλεις. Τα οφέλη για το εμπόριο και τις οικονομίες της Ευρώπης σαφώς εκτιμάται ότι θα είναι σημαντικά.

- Επιπλέον, σημειώνεται ότι για το 2014 η ΕΤΕπ έχει εγκρίνει έργα συνολικού προϋπολογισμού €13,1 δισ. για την ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Οι χρηματοδοτήσεις για τη στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων αποτελούν βασική χρηματοδοτική επιλογή, δεδομένων των προβλημάτων χρηματοδότησης που αντιμετωπίζουν οι ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, στη χώρα μας καταγράφεται το υψηλότερο ποσοστό επιχειρήσεων που έχουν ανάγκη από τραπεζική χρηματοδότηση, δηλαδή 25%, ενώ μία στις τρεις επιχειρήσεις αντιμετωπίζει προβλήματα χρηματοδότησης. Χαρακτηριστικό είναι ότι το 29% των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα δεν μπαίνουν στη διαδικασία αίτησης για τραπεζική χρηματοδότηση, λόγω του φόβου απόρριψης. Σημειώνεται ότι η πιστωτική επέκταση τον Σεπτέμβριο περιορίστηκε κατά 4,3%, σε ετήσια βάση.
- Σύμφωνα με ανακοίνωση του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας, το ποσοστό απορρόφησης πληρωμών του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, που αφορά το ΕΣΠΑ, αυξήθηκε κατά 14,82%, σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2013. Από την αρχή του έτους έχουν εκταμιευτεί κονδύλια της τάξης των €3,92 δισ. για τη χρηματοδότηση προγραμμάτων στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ.
- Στην έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας “Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency”, η οποία εξετάζει το επιχειρηματικό περιβάλλον 189 οικονομιών, η Ελλάδα ενίσχυσε τη θέση της στην παγκόσμια κατάταξη καταλαμβάνοντας την 61^η θέση από την 65^η στην προηγούμενη αξιολόγηση. Η εν λόγω έκθεση καταγράφει ποσοτικούς δείκτες αναφορικά με την επιχειρηματική δραστηριότητα και το περιβάλλον του επιχειρείν. Στην έκθεση εξετάζονται 11 τομείς, όπως οι διαδικασίες έναρξης μίας επιχείρησης, οι διαδικασίες αδειοδότησης, η καταχώριση ακίνητης περιουσίας και το καθεστώς ιδιοκτησίας, οι συνθήκες χρηματοδότησης, η προστασία των επενδυτών, το φορολογικό πλαίσιο, οι κανόνες που διέπουν τις διακρατικές συναλλαγές, η τήρηση των συμβολαίων και οι διαδικασίες εκκαθάρισης μίας επιχείρησης. Στο Διάγραμμα 2 παρουσιάζονται οι επιμέρους δείκτες της αξιολόγησης της Ελλάδας.
- Πιο συγκεκριμένα για τη χώρα μας, στην έκθεση καταγράφονται 21 μεταρρυθμίσεις για τη διευκόλυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας την περίοδο 2013-2014, με την Ελλάδα την τελευταία 5ετία να έχει υιοθετήσει κατά μέσο όρο 22 μεταρρυθμίσεις για τη διευκόλυνση του επιχειρείν. Σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας αποτελούν η διευκόλυνση των διαδικασιών για καταχώριση ακίνητης περιουσίας, η μείωση του φόρου μεταβίβασης ακινήτων στο 3%, από το 10%, η απλοποίηση των διαδικασιών μεταβίβασης ακινήτων, η μείωση του κεφαλαίου έναρξης επιχείρησης και η απλοποίηση των διαδικασιών έκδοσης φορολογικής ενημερότητας.
- Η Ελλάδα έχει πραγματοποιήσει σημαντική πρόοδο τόσο στην ανταγωνιστικότητά της, όπως έδειξε η έκθεση του World Economic Forum “The Global Competitiveness Report 2014 – 2015”, όσο και σε ζητήματα επιχειρηματικότητας σύμφωνα με την έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας “Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency”. Εντούτοις, παραμένουν σημαντικές προκλήσεις αναφορικά με την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στη χώρα μας, όπως η ενίσχυση του πλαισίου προστασίας των επενδυτών, η ελευθερία των ιδιωτών αναφορικά με τη σύναψη

Διάγραμμα 2
Η κατάταξη της Ελλάδας σε βασικούς δείκτες του Επιχειρείν, σύμφωνα με την έκθεση “Doing Business” 2014 και 2015

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, “Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency”.

συμβολαίων, αλλά κυρίως σε θέματα που άπτονται του θεσμού της δικαιοσύνης, αναφορικά με την ταχύτητα έκδοσης αποφάσεων και την εφαρμογή τους σε περίπτωση αντιδικιών μεταξύ ιδιωτών ή και την εξωδικαστική επίλυση διαφορών. Χαρακτηριστικό είναι ότι για την επίλυση μιας δικαστικής διαμάχης μεταξύ ιδιωτών στα δικαστήρια των Αθηνών, απαιτούνται περίπου 1.580 ημέρες, δηλαδή κάτι λιγότερο από 4,5 έτη. Τέλος, σημαντική βελτίωση απαιτείται στο φορολογικό πλαίσιο και στην ελάφρυνση της φορολόγησης των επιχειρήσεων, δεδομένου ότι η Ελλάδα απώλεσε 18 θέσεις το 2015 σε σχέση με το 2014, λόγω των φορολογικών επιβαρύνσεων.

Η ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΣΤΟΧΕΥΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑΣ*

Πρόδρομος Προδρομίδης, Ερευνητής ΚΕΠΕ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός του άρθρου είναι να φωτίσει ορισμένες πτυχές και να δώσει μια μάλλον χρήσιμη αίσθηση της λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας όσον αφορά στον ανομοιογενή τρόπο που εξέρχονται της πολυετούς υφέσεως οι επιμέρους περιοχές, υπο-περιοχές και ομάδες πληθυσμού της χώρας. Πρόκειται για ιδιαιτερότητες που ενδεχομένως συσκοτίζονται στα συνολικά μεγέθη (σε επίπεδο επικρατείας), όμως θα ήταν σκόπιμο να εξετάζονται και να λαμβάνονται υπ' όψιν στην χάραξη αναπτυξιακής πολιτικής, ιδίως τώρα που (α) οι διαθέσιμοι πόροι δεν αρκούν για εκτεταμένες οριζόντιες παρεμβάσεις και (β) αποτελεσματικό θα είναι μάλλον το χωρικά στοχευμένο και κλαδικά-δημογραφικά προσαρμοσμένο.

Στην βάση της επιχειρηματολογίας ευρίσκεται, για να διευκολύνει την περιγραφή, μια σχετικά απλή, οικονομετρική (όπως λέγεται) ανάλυση των εκτιμημένων μεγεθών των απασχολουμένων, ανέργων και μη συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας¹, από την αρχή του 2008 ως το πρώτο ήμισυ του 2013, μέσω της οποίας (αναλύσεως) εκτιμάται και απομονώνεται (αφαιρείται) η εποχικότητα². Με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται ο εντοπισμός των χωρικών ενοτήτων, οικονομικών δραστηριοτήτων και ηλικιακών κατηγοριών στις οποίες εκδηλώνεται στατιστικώς σημαντική αναστροφή της υφιστάμενης τάσεως.

2. ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΦΕΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΠΟΥ ΔΙΔΟΥΝ ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η πορεία της χώρας μας προς την οικονομική ύφεση των τελευταίων ετών είναι σε γενικές γραμμές γνωστή. Η μετάδοση της διεθνούς χρηματοοικονομικής κρίσεως που πρωτοεκδηλώθηκε στις ΗΠΑ το 2007, αφού συνδυάστηκε κατά τα μέσα του 2008 με ποσοτική συγκράτηση (ίσως και συρρίκνωση) από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, όξυνε χρόνιες ανισορροπίες σε μια οικονομία που αφενός χαρακτηριζόταν από ισχυρή παραγωγική βάση, αφετέρου αδυνατούσε να προβεί σε επεκτατικές δημοσιονομικές, νομισματικές ή συναφείς παρεμβάσεις (λόγω του μεγέθους του χρέους, της συμμετοχής της χώρας στην Ευρωζώνη, διαρθρωτικών αδυναμιών και νοσοτροπιών). Απουσία περιθωρίων και επιλογών με άμεση αποτελεσματικότητα, επελέγη η περιστολή των δημοσίων δαπανών και η προσφυγή στους ευρωκοινωνικούς εταίρους και τις λύσεις που θα επρότειναν, με συνέπεια την έντονη συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας. (Για λεπτομερέστε-

* Εκφράζονται ευχαριστίες προς τους Εμμανουήλ Χριστοδουλάκη, Αργυρώ Βαλμά, Ιωάννη Μαρίνο, Χρήστο Τζομάκα και Αθανάσιο Πετραλιά για την συνδρομή στις εμπειρικές αναλύσεις, καθώς και τους συμμετέχοντες στο συνέδριο για την «Ελληνική Οικονομία από την Κρίση στην Ανάπτυξη» (Βόλος), την 5^η Διεθνή Συνάντηση των Ιωαννίνων για την Εφαρμοσμένη Οικονομική και Χρηματοδοτική - ΙΜΑΕΦ (Κέρκυρα), το 13^ο συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Οικονομικών και Χρηματοδοτικής - ΕΕΕΕ (Θεσσαλονίκη), το 10^ο Διεθνές Συνέδριο για Εφαρμοσμένα Θέματα Επιχειρήσεων και Οικονομικών - ICABE (Δελφοί) και την συντακτική επιτροπή του παρόντος για τα εποικοδομητικά σχόλια.

1. Οι τρεις κατηγορίες είναι «συγκοινωνούντα δοχεία». Η τελευταία κατηγορία είναι συμπληρωματική των άλλων δύο περιλαμβάνουσα φοιτητές, νοικοκυρές, αποθαρρημένους ανέργους, συνταξιούχους και εν γένει όσους δεν επιθυμούν να εργαστούν επ' αμοιβή.

2. Αυτό σημαίνει ότι τα σχετικά μεγέθη είναι διαθέσιμα, απλώς δεν θα αναφέρονται στο άρθρο καθότι η έμφαση δίδεται αλλού: συγκεκριμένα, στην μεσο-μακροχρόνια τάση.

ρες καταγραφές περιστατικών και εξελίξεων βλ. ενδεικτικά Hambaki, 2012· Christodoulakis, 2013· Blanchard και Leigh, 2013· Petralias κ.ά., 2013· Argitis και Nikolaidi, 2014).

Σύμφωνα με τα τριμηνιαία στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ), η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων ηλικίας 15 ετών και άνω, η οποία παρατηρείτο τα προηγούμενα έτη, ανεκόπη το 2008 και αντεστράφη, με αποτέλεσμα ο αριθμός των απασχολούμενων να συρρικνωθεί μεταξύ των πρώτων τριμήνων του 2008 (2008^A) και 2013 (2013^A) κατά 916 χιλ. άτομα (-20,3%). Συγχρόνως, ο αριθμός των ανέργων και μη συμμετεχόντων της ίδιας ηλικίας διευρύνθη κατά 949 χιλ. (+233,4%) και 136,1 χιλ. άτομα (+3,2%), αντιστοίχως, και το ποσοστό της ανεργίας ανήλθε από 8 σε 27%³.

Σε απόλυτα μεγέθη, η πλειονότητα των απωλειών θέσεων εργασίας μεταξύ 2008^A και 2013^A (τα ίδια τρίμηνα διευκολύνουν την σύγκριση) σημειώθηκε στους επτά πολυπληθέστερους (πληθυσμιακά μεγαλύτερους) κλάδους εκ των 21 της οικονομίας: συγκεκριμένα, στις κατασκευές (217,8 χιλ.), την μεταποίηση (201,2), το εμπόριο (165,0), την μεταφορά και αποθήκευση (105,2), την εκπαίδευση (46,7), την δημόσια διοίκηση, άμυνα κ.λπ. (39,0), την γεωργία, δασοκομία, αλιεία (30,5). (Βλ. Πίνακα 1). Σε

Πίνακας 1					
Σύγκριση του αριθμού απασχολούμενων, ανέργων και μη συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας ηλικίας 15 ετών και άνω μεταξύ 2008^A και 2013^A					
	2008 ^A		2013 ^A		% μεταβολής
	(σε χιλ.)	(% πληθ.)	(σε χιλ.)	(% πληθ.)	
Απασχολούμενοι	4511,6	48,9	3595,9	38,3	-20,3
• Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	517,9	5,6	487,4	5,2	-5,9
• Ορυχεία, λατομεία	17,8	0,2	10,4	0,1	-41,6
• Μεταποίηση	540,6	5,9	339,4	3,6	-37,2
• Παροχή ενέργειας, κλιματισμού	37,3	0,4	29,7	0,3	-20,4
• Παροχή ύδατος, επεξεργασία λυμάτων	28,3	0,3	20	0,2	-29,3
• Κατασκευές	395,4	4,3	177,6	1,9	-55,1
• Εμπόριο	815,5	8,8	650,5	6,9	-20,2
• Μεταφορές, αποθήκευση	288,2	3,1	183	1,9	-36,5
• Καταλύματα, εστίαση	210,4	2,3	238,9	2,5	+13,5
• Ενημέρωση, επικοινωνία	71,3	0,8	78,6	0,8	+10,2
• Χρηματοπιστωτικές, ασφαλιστικές δραστηριότητες	121,8	1,3	105,5	1,1	-13,4
• Διαχείριση ακινήτου περιουσίας	8,6	0,1	2,6	0,0	-69,8
• Επιστημονικές, τεχνικές κ.ά. δραστηριότητες	227,3	2,5	203,8	2,2	-10,3
• Διοικητικές, υποστηρικτικές δραστηριότητες	76,3	0,8	59,4	0,6	-22,1
• Δημόσια διοίκηση, άμυνα κ.λπ.	375,9	4,1	336,9	3,6	-10,4
• Εκπαίδευση	322,5	3,5	275,8	2,9	-14,5
• Υγεία, κοινωνική μέριμνα	239,1	2,6	224,2	2,4	-6,2
• Τέχνες, διασκέδαση, ψυχαγωγία	55,6	0,6	44	0,5	-20,9
• Άλλες υπηρεσίες	89,7	1,0	73,9	0,8	-17,6
• Δραστηριότητες νοικοκυριών	70,4	0,8	53,2	0,6	-24,4
• Ετερόδοκοι οργανισμοί	1,9	0,0	1,2	0,0	-36,8
Άνεργοι	406,5	4,4	1355,2	14,4	+233,4
Μη συμμετέχοντες στην αγορά εργασίας	4304,5	46,7	4440,6	47,3	+3,2
Σύνολο πληθυσμού ηλικίας 15 ετών και άνω	9222,6	100,0	9391,7	100,0	+1,8

Πηγή: ΕΕΔ. Ημέτεροι υπολογισμοί.

3. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, η ανεργία στην Ευρωζώνη αυξήθηκε από το 7 στο 12%.

σχετικά μεγέθη, τις μεγαλύτερες μειώσεις σε προσωπικό υπέστησαν οι κλάδοι διαχείρισης ακινήτου περιουσίας (κατά 69,8%), κατασκευών (55,1%), ορυχείων και λατομείων (41,6%), μεταποίησης (37,2%). Την ίδια χρονική περίοδο, ως ακτίδα αισιοδοξίας, η απασχόληση σε καταλύματα και εστίαση, καθώς και σε ενημέρωση και επικοινωνία αυξήθηκε κατά 13,5 και 10,2 χιλ. άτομα, αντιστοίχως.

3. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΑΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Προκειμένου να εξετάσουμε πληρέστερα τις εξελίξεις, προβαίνουμε στην παλινδρόμηση των 22 τριμηνιαίων παρατηρήσεων που αντιστοιχούν στα μεγέθη των απασχολουμένων, των ανέργων και των μη συμμετεχόντων⁴. Αναγκαστικώς, λόγω του περιορισμένου αριθμού παρατηρήσεων, δεν μπορούμε να προσφύγουμε στην χρήση μεγάλου αριθμού ερμηνευτικών μεταβλητών (Tabachnick και Fidell, 1989· Bartlett κ.ά., 2001). Συγκεκριμένα, υιοθετούμε την απλή συναρτησιακή μορφή που περιγράφεται από τον Cameron (2005) κ.ά.:

$$\text{Αριθμός ατόμων} = a_1 + a_2 \text{ Τάση} + a_3 \text{ Τάση}^2 + a_4 \text{ Τρίμηνο B} + a_5 \text{ Τρίμηνο Γ} + a_6 \text{ Τρίμηνο Δ}$$

με την τάση να εκφράζει τον χρόνο⁵, τα μεγέθη των πρώτων τριμήνων να χρησιμεύουν ως μεγέθη αναφοράς, τα υπόλοιπα να εκτιμώνται μέσω κατηγορηματικών (ψευδο)μεταβλητών και:

(α) Τα στοιχεία a_i να συμβολίζουν τους προς εκτίμηση συντελεστές.

(β) Ως εξαρτημένη μεταβλητή να τίθεται, κατά περίπτωση, ο αριθμός ατόμων:

- μιας εκ των 13 ηλικιακών κατηγοριών (15-19, 20-24,... 75 και άνω) κάθε φύλου (ήτοι, $2 \times 13 = 26$ συνδυασμοί)·
- που είτε είναι άνεργοι είτε δεν συμμετέχουν στην αγορά εργασίας είτε απασχολούνται σε έναν εκ των 21 κλάδων της οικονομίας ως εργοδότες ή αυτοαπασχολούμενοι ή μισθωτοί ή συμβοηθούντες (ξεχωριστά ο κάθε τύπος, καθώς και οι πλήρους από τους μερικής απασχόλησεως σε κάθε κλάδο), δυνητικά $(21 \times 4 \times 2) + 2 = 170$ συνδυασμοί, αν και στην πράξη ορισμένοι δεν παρατηρούνται·
- στις αστικές ή ημιαστικές ή αγροτικές περιοχές εκάστης εκ των 13 περιφερειών (ήτοι, $3 \times 13 = 39$ συνδυασμοί)⁶.

Η ανάλυση διεξάγεται με ανθεκτικούς (robust) εκτιμητές προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι περιπτώσεις συσχετισμένων καταλοίπων (Wilcox, 2012), τα δε αποτελέσματα που λαμβάνονται υπό όψιν στο άρθρο είναι στατιστικώς σημαντικά⁷.

4. Η παλινδρόμηση είναι μια ευρέως χρησιμοποιημένη στατιστική τεχνική αναλύσεως των επιδράσεων μιας ή περισσότερων ανεξάρτητων μεταβλητών επί μιας εξαρτημένης (προς εξήγησιν) μεταβλητής.

5. Με την πρώτη μονάδα του χρόνου, το πρώτο τρίμηνο (2008Α), να λαμβάνει την τιμή «1», την δεύτερη μονάδα (2008Β) την τιμή «2» κ.ο.κ., ως την τελευταία μονάδα (2013Β) που λαμβάνει την τιμή «22».

6. Ως αστικές ορίζονται από την ΕΛΣΤΑΤ οι κοινότητες με τουλάχιστον δέκα χιλ. κατοίκους, ως αγροτικές οι κοινότητες με λιγότερους των δύο χιλ. κατοίκων και ως ημιαστικές οι ενδιάμεσες κοινότητες.

7. Συγκεκριμένα ο προσδιορισμός των ακροτάτων ως προς την τάση (δηλ., ο προσδιορισμός του χρόνου όπου η πρώτη παράγωγος τίθεται ίση με το μηδέν) σε κάθε μια εκ των 27.623 δημογραφικών-επαγγελματικών κ.ά. περιπτώσεων-συνδυασμών που διερευνώνται συναρτησιακά, επιτρέπει τον υπολογισμό του τριμήνου από την παρέλευση του οποίου και εξής το υπό εξέταση μέγεθος καθίσταται αύξον ή φθίνον· ιδίως όταν οι εκτιμηθέντες συντελεστές είναι στατιστικά διαφορετικοί του μηδενός: εν προκειμένω, με πιθανότητα σφάλματος (p-value) μικρότερη ή ίση του 1%. Βλ. τα εκτιμημένα τρίμηνα που παρατίθενται στους Πίνακες 3 και 4.

4. ΜΕΡΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Βάσει των ευρημάτων που προκύπτουν για τους ανωτέρω δημογραφικούς, χωρικούς κ.ά. συνδυασμούς, στον συγκεντρωτικό Πίνακα 2 καταγράφεται η ύπαρξη κλάδων και τύπων απασχολήσεως (είτε ενός είτε περισσοτέρων), συνήθως σε θέσεις πλήρους απασχολήσεως, π, αλλά και σε θέσεις μερικής απασχολήσεως, μ, που εν μέσω της υφέσεως, από κάποιο τρίμηνο και μετά, άρχισαν να κινούνται θετικά. Χάριν οικονομίας χώρου, οι κλάδοι και τύποι απασχολήσεως δεν εξειδικεύονται στον Πίνακα, όμως εξηγούμε με παραδείγματα πώς αυτός διαβάζεται και τι σημαίνουν τα επιμέρους σύμβολα που παρατίθενται στα πεδία του:

- Η περίπτωση της ανοδικής τάσεως στον αριθμό των αρρένων ηλικίας 15-19 ετών των αστικών περιοχών της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης (ΑΜΔΘ) που δραστηριοποιούνται στο εμπόριο ως μισθωτοί *πλήρους ωραρίου*, υποδηλώνεται με το γράμμα «π» στο πρώτο πεδίο της πρώτης γραμμής του Πίνακα 2.
- Οι περιπτώσεις των ανοδικών τάσεων στους αριθμούς των αρρένων ηλικίας 50-54 ετών από τις ίδιες περιοχές που δραστηριοποιούνται ως εργοδότες *πλήρους ωραρίου* σε καταλύματα-εστίαση, τέχνες-διασκέδαση-ψυχαγωγία, χρηματοπιστωτικές-ασφαλιστικές δραστηριότητες, ως μισθωτοί *πλήρους ωραρίου* στην μεταποίηση, ενημέρωση-επικοινωνία και ως αυτοαπασχολούμενοι *πλήρους ωραρίου* στην γεωργία-δασοκομία-αλιεία, επιστημονικές-τεχνικές κ.ά. δραστηριότητες, καταγράφονται με το στοιχείο «π» στο πρώτο, έντονα σκιασμένο πεδίο της πρώτης γραμμής του Πίνακα 2.
- Οι περιπτώσεις των ανοδικών τάσεων στους αριθμούς των αρρένων ηλικίας 50-54 ετών (από τις ίδιες περιοχές) οι οποίοι απέχουν από την αγορά εργασίας (*μη συμμετέχοντες*) ή δραστηριοποιούνται ως αυτοαπασχολούμενοι *μερικού ωραρίου* στις κατασκευές, καταχωρίζονται στο ίδιο (προαναφερθέν) πεδίο με τους χαρακτήρες «Μ» και «μ», αντιστοίχως κ.ο.κ.

Η ύπαρξη τέτοιων εξελίξεων: (α) Στην πλειονότητα των περιοχών και δημογραφικών ομάδων που διαπιστώνεται ταυτόχρονη στατιστικώς σημαντική ανοδική τάση του αριθμού των ανέργων (βλ. τα 86 ελαφρώς σκιασμένα πεδία), υποδηλοί την ύπαρξη ορισμένων επαγγελματικών διεξόδων. (β) Σε 741 άλλους συνδυασμούς περιοχών και ομάδων που δεν παρατηρείται ταυτόχρονη αύξηση των αριθμού των ανέργων, υποδηλοί μάλλον κινητικότητα (δηλ. μετάβαση από τον έναν κλάδο ή/και από μια μορφή εργασίας σε άλλον ή άλλη).

Η κατανομή των ελαφρώς σκιασμένων πεδίων φανερώνει ότι η αύξηση του αριθμού των ανέργων:

- Παρακάμπτει, από κάποια χρονική στιγμή και μετά, τις αγροτικές περιοχές τόσο της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης όσο και της Νοτίου, Κεντρικής και Ανατολικής Πελοποννήσου (ΝΚΑΠ)⁸, καθώς και τις ημιαστικές περιοχές της τελευταίας και του γειτονικού Νοτίου Αιγαίου.
- Πλήττει: (α) Τέσσερις ηλικιακές κατηγορίες αρρένων στις αστικές περιοχές της Κρήτης και άλλες τέσσερις θηλέων τόσο στις αστικές περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας όσο και στις ημιαστικές περιοχές της Δυτικής Ελλάδος· ολιγότερες δημογραφικές ομάδες στις υπόλοιπες

8. Ως περιφέρεια Πελοποννήσου νοείται μάλλον ανακριβώς στην τρέχουσα διοικητική ορολογία η περιοχή της Κορινθίας, Αργολίδος, Αρκαδίας, Λακωνίας και Μεσσηνίας (δηλ. το ανατολικό, κεντρικό και νότιο τμήμα) και όχι το σύνολο της του Πέλοπος Νήσου. Χάριν συνεπείας προς την θέση που θέτουμε ως κοινωνία σε νεώτερους στην περιοχή, γειτονικούς λαούς και τους εταίρους μας στην ΕΕ και αλλού ως προς την χρήση αρχαίων τοπωνυμίων μας και του επιχειρήματος ότι δεν είναι σκόπιμο το μέρος να αποκαλείται ωσάν να επρόκειτο για το όλον, αλλά και προς αποφυγήν συγχύσεως, προσφεύγουμε στην χρήση γεωγραφικού προσδιορισμού όπως άλλωστε γίνεται στις περιπτώσεις υπο-περιοχών της Μακεδονίας (δυτικής, κεντρικής, ανατολικής) και του Αιγαίου (βορείου, νοτίου). Το ίδιο πράττουμε και στην περίπτωση της Θράκης.

Πίνακας 2

Περιπτώσεις αύξησης του αριθμού των απασχολούμενων σε τουλάχιστον έναν τύπο εργασίας και κλάδο ή/και του αριθμού των μη συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας ανά δημογραφική ομάδα και χωρική ενότητα μεταξύ 2008^Α και 2013^Β βάσει των στατιστικά σημαντικών οικονομετρικών εκτιμήσεων

		Άρρενες													
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75+	
Α. Μακ.-Δ. Θράκη	Αστ.	π	πμ	πμ	πμ	πμM	π	π	πμM	π	π	πμ			
	Ημ.	πM	π	πμM	π	πμ	π	π	π	π	π	πμ	π		
	Αγ.	πμ	πμ	π	πμ	πμ	π	πμ	πμ	μ	π	πM	π	π	
Κ. Μακεδονία	Αστ.	πM	πμ	πμ	πμ	πμ	π	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμM		
	Ημ.		π	π	πM	π	π	π	π	πμ	πμM	πM		μ	
	Αγ.	π	πμ	πμ	π	πM	πμ	πμ	πM	π	π	πM	πμ	π	
Δ. Μακεδονία	Αστ.	M	π	πμ	πμM	π	πμ	π	π	πμ	π				
	Ημ.		πM	π	πμ	πM	πM	π	π	π	π		M		
	Αγ.	πμ	π	πμ	πμ	πμ	π	π	πμ	πμM	πμ	πM	π	M	
Ήπειρος	Αστ.	π	π	πμ	π	π	π	π	πμ	π	π	πμM	M	μ	
	Ημ.		πM	π	πμ	π	πM	πM	πμ	π	π		π	M	
	Αγ.	π	π	π	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	π	π		
Θεσσαλία	Αστ.	π	πM	π	π	π	πM	πμ	πμ	π	πM	πμ	μ	π	
	Ημ.	M	π	π	πμ	πμ	πM	πμ	π	πμM	πM	π	π	μ	
	Αγ.		π	πμ	πμ	πμ	πμ		πμ	πμ	πμ	π	πμ	π	
Δ. Ελλάς	Αστ.	π	πM	πμ	πμM	πμ	πμM	π	π	π	πμ	π	μ	M	
	Ημ.		π	π	πM		πμ	πM	π	π	π	π			
	Αγ.	πμ	μ	πμ	πμM	π	πμM	πM	πμ	π	πμ	π	π		
Στ. Ελλάς-Εύβοια	Αστ.	π	π	π	π	πμ	π	π	π	π	π	π			
	Ημ.	πμM	πμ	π	πM	π	πμ	π	π	πμ	π		π		
	Αγ.	μ	πμ	π	πM	πM	πμ	π	πμ	π	π	πμ	πμ	μ	
Αττική	Αστ.	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	π	π	πμ	πμ	πμ	πμ	πμM	
	Ημ.	πμ	π	πμ	π	π	π	π	πμ	π	π	π	πμ		
	Αγ.				π	π	π	π	π	πM	π	π		μ	
Λοιπή Πελοσος	Αστ.	π	πμ	πμ	πμ	πM	πμ	πμ	π	πμ	πμ	π	π	π	
	Ημ.	M	M	π	π	π	π	πμM	πμ	πμ	πμ	πμ	π	π	
	Αγ.		πμ	π	πμ	π	πμ	πM	πμ	π	πμ	πμ	πμ	πμ	
Κρήτη	Αστ.	π	πμM	πμ	πμM	πμ	πμ	πμ	πμ	π	πμ	πμ	πμ		
	Ημ.	π	πM	π	π	π	π	π	π	πμ	πμ	π	πM		
	Αγ.	π	πμM	π	π	πM	πμ	π	π	π	πμ	π	πμ	π	
Νήσ. Ν. Αιγαίου	Αστ.		π	π	πμ	π	πμM	π	πμ	π		π	π		
	Ημ.		π	π	π	π	π	π	π	π	π	π			
	Αγ.	π	π	π	π	π	π	π	πμ	π	πM		π		
Νήσ. Β. Αιγαίου	Αστ.		πμ	π	π	π	πM	πM	πμ	πμ	π				
	Ημ.	M	π	π	π	π	π	π	πM	π	π				
	Αγ.		πμM	π	π	π	π	π	π	π	π	π	π	M	
Ιόνιοι Νήσοι	Αστ.		π	π	π	π	π	π	π	π	π			M	
	Ημ.	M		π	π	π	π	π	π	π	π	π		π	
	Αγ.	π	πμ	πμ	π	πμ	πμ	π	π	πμ	π	πM		π	

Πίνακας 2 (συνέχεια)

		Θήλεις													
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75+	
Α. Μακ.-Δ. Θράκη	Αστ.	π	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	π	πμ	π				
	Ημ.		πμ	π	π	πμ	πμM	π	πμ		π		M		
	Αγ.	πM	πM		π	πμ	πμ	πμ	πμ	π	πμ	M		π	
Κ. Μακεδονία	Αστ.	πM	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	π	πμ	M	
	Ημ.	π	π	π	πμ	πμ	πμ	πμ	π	πμ	π	π	π		
	Αγ.	π		πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	π	πμ		π	M	
Δ. Μακεδονία	Αστ.			πμM	πμ	π	πμ	π	πμ	πμ	πμ			M	
	Ημ.	μ	π	πM	π	πμ	μ	πμ	π	πμ				M	
	Αγ.	M	π	πμ	μ	πμ	π	πμ	πμ	πμ	πM	μ	M		
Ήπειρος	Αστ.	πM	πM	πμ	πμ	π	πμ	π	πμ	πμM	πμ			M	
	Ημ.		μ	π	πμM	π	π	π	πμ	π				M	
	Αγ.	π	πM	πμ	πμ	πμ	π	πμ	πμ	π	π			μ	
Θεσσαλία	Αστ.	μ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμM	πμ	π	π	π	π	M	
	Ημ.			πμ	πμ	π	πμ	π	π	πμM		πM		M	
	Αγ.		πμ	πμ	πμ	πM	πμ	π	πμ	πμ	πμ	πμM	π	π	
Δ. Ελλάς	Αστ.	M	π	πμ	πμ	π	πμ	πμM	πμ	π	πμ	π	πM		
	Ημ.	π	π	π	πμ	π	πμ	π	π	πμ	π	μ	M		
	Αγ.	π	π	πμ	π	π	πμ	πμM	π	πμ	π		π		
Στ. Ελλάς-Εύβοια	Αστ.	πM	πμM	πμ	πμ	πμ	πμ	π	πμ	πμ	π				
	Ημ.	π	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	π	πμ	π	πμ				
	Αγ.		πM	π	πμ	π	πμ	πμ	πμM	πμ	μ	M		π	
Αττική	Αστ.	πμ	πμ	πμ	πμ	πμM	πμM	πμ	πμ	π	π	π	πμM	πM	
	Ημ.		πμ	πμ	πμ	π	πμ	πμ	πμ	πμ	πμM	πμ			
	Αγ.	μ	π	πμ	π	πμM	π	π	π			π			
Λοιπή Πελ/σος	Αστ.	μ	πμM	πM	πμM	πμ	πμ	πμ	π	πμ	πμ	π			
	Ημ.		μ	πμ	μ	πμ	πμ	π	π	πμ	πμ	M			
	Αγ.			π	πμ	π	πμM	πμ	πμM	π	π	πμ	μ	μ	
Κρήτη	Αστ.	μM	π	πM	πμ	πμ	πμ	πμM	πμ	πμM	πμ	π	μ		
	Ημ.	πM	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμ	πμM	π	πμ			M	
	Αγ.		π	πμM	πμ	πμ	πμ	πμM	π	π	πμ	π	π		
Νήσ. Ν. Αιγαίου	Αστ.			π	πμM	πμ	π	π	π	π	π	π			
	Ημ.			π	πμ	μ	πμ	π	πμ	π	π	M			
	Αγ.	M		πμ	π	πμ	πμM	π		πμ	π	π		π	
Νήσ. Β. Αιγαίου	Αστ.		π	μ	π	πM	π	π	μ	π	π	μ	M		
	Ημ.			π	π	πμ	π	π			π	μ	M		
	Αγ.	π	π	πμ	πμ	πμ	πμ	π	π	π	πμ	πM		M	
Ιόνιοι Νήσοι	Αστ.	M	π	πμ	π	πμ	πμ	πμ	π	π	π	π	M		
	Ημ.	M		π	π	πμ	π	π	M	π	μ				
	Αγ.		πμM	πμ	πμ	πμ	π	π	M	πμ	πμM			M	

Υπόμνημα

π: Περιπτώσεις πλήρους απασχολήσεως. μ: Περιπτώσεις μερικής απασχολήσεως. M: Περιπτώσεις μη συμμετεχόντων.

Αχνή σκίαση: Περιπτώσεις αύξησεως του αριθμού των ανέργων.

Σκούρα σκίαση: Περιπτώσεις μειώσεως του αριθμού των ανέργων.

Πηγή: Βλ. Πίνακα 1.

περιοχές της χώρας, (β) Συχνότερα κατηγορίες αρρένων ηλικίας 35-39 ετών και θηλέων ηλικίας 55-59 ετών στις αστικές περιοχές, θηλέων ηλικίας 40-44 ετών στις αγροτικές περιοχές, καθώς και αρρένων ηλικίας 45-49 και 60-69 ετών στους τρεις τύπους περιοχών συνολικά.

- Στον βαθμό που συνδυάζεται με την αδυναμία ορισμένων πληττομένων δημογραφικών ομάδων να διευρύνουν/αυξήσουν την (πλήρη ή μερική) απασχόληση σε έστω και έναν τύπο εργασίας ή κλάδο, καθιστά την συμμετοχή ή λειτουργία των εν λόγω ομάδων στην εγχρήματη αγορά και κοινωνία μάλλον προβληματική. Πρόκειται για τις κατηγορίες (α) θηλέων ηλικίας 15-19 ετών των αστικών περιοχών του Ιονίου, 20-24 ετών των ημιαστικών περιοχών του Ιονίου και των αστικών περιοχών της Κεντρικής Μακεδονίας, 50-54 ετών των αγροτικών περιοχών του Νοτίου Αιγαίου και (β) αρρένων ηλικίας 60-64 ετών των αστικών περιοχών του Νοτίου Αιγαίου.

Στον Πίνακα 3 παρατίθενται οι δημογραφικές ομάδες στις οποίες διαπιστώνεται στατιστικώς σημαντική φθίνουσα τάση του αριθμού των ανέργων από κάποιο τρίμηνο και μετά. Είναι κυρίως (κατά το 62-63%) ομάδες θηλέων (συχνά 20-25 και 35-39 ετών). Το ήμισυ των περιπτώσεων χρονολογείται στο εξάμηνο 2010^Α-2011^Α και το 1/3 των περιπτώσεων στο αμέσως επόμενο εννεάμηνο (δηλ., ως το τέλος του 2011). Εν συνεχεία η δυναμική σαν να ανεκόπη. Στις περιπτώσεις των αρρένων ελαφρώς περισσότερες απαντώνται στην Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη, καθώς και το Ιόνιο, ενώ στις περιπτώσεις των θηλέων ελαφρώς περισσότερες απαντώνται στο Ιόνιο, την Κρήτη και την Δυτική Μακεδονία σε σχέση με τις υπόλοιπες περιφέρειες. Σε αμφότερα φύλα, ελαφρώς περισσότερες περιπτώσεις απαντώνται σε αγροτικές και αστικές περιοχές σε σχέση με τις ημιαστικές.

Πίνακας 3

Περιπτώσεις μειώσεων του αριθμού των ανέργων ανά δημογραφική ομάδα και τύπο περιοχής μεταξύ 2008^Α και 2013^Β βάσει των στατιστικά σημαντικών οικονομετρικών εκτιμήσεων

Τρίμηνο	Δημογρ. ομάς	Περιοχή	Τρίμηνο	Δημογρ. ομάς	Περιοχή
2008 ^Α	Άρρενες 15-19	Ιόν. Ν. Αστ.	2011 ^Α	Άρρενες 15-19	ΝΚΑΠ Αγρ.
	Θήλεις 15-19	Ιόν. Ν. Ημ.		Θήλεις 35-39	Δ. Μακ. Αγρ.
	Θήλεις 45-49	Αττική Αγρ.		Θήλεις 35-39	Ιόν. Ν. Αγρ.
2010 ^Γ	Θήλεις 20-24	Β. Αιγ. Αστ.	2011 ^Β	Θήλεις 35-39	Κ. Μακ. Αγρ.
2010 ^Δ	Άρρενες 65-69	ΣΕΕ Αστ.		Θήλεις 40-44	Θεσσ. Αγρ.
	Άρρενες 70-74	Θεσσ. Αστ.		Άρρενες 30-34	Ν. Αιγ. Αστ.
2011 ^Α	Θήλεις 20-24	ΑΜΔΘ Αστ.	Θήλεις 50-54	Ιόν. Ν. Ημ.	
	Θήλεις 20-24	Δ. Ελλ. Αστ.	Άρρενες 55-59	Ιόν. Ν. Αγρ.	
	Θήλεις 20-24	Κρήτη Αστ.	Θήλεις 45-49	Αττική Αγρ.	
	Άρρενες 60-64	ΑΜΔΘ Ημ.	Θηλ.55-59	Δ. Μακ. Αγρ.	
	Άρρενες 60-64	Ν. Αιγ. Ημ.	2011 ^Γ	Άρρενες 50-54	ΑΜΔΘ Αστ.
	Θήλεις 20-24	Κρήτη Ημ.		Θήλεις 60-54	Δ. Ελλ. Αστ.
	Θήλεις 20-24	Ν. Αιγ. Ημ.		Άρρενες 20-24	Αττική Ημ.
	Θήλεις 20-24	Κ. Μακ. Αγρ.	Θήλεις 55-59	Θεσσ. Ημ.	
	Θήλεις 25-29	Β. Αιγ. Αστ.	Άρρενες 55-59	Δ. Μακ. Αγρ.	
	Θήλεις 35-39	Ιόν. Ν. Αστ.	2011 ^Δ	Άρρενες 20-24	Κρήτη Αστ.
Άρρενες 15-19	ΑΜΔΘ Ημ.	Θήλεις 60-54		ΝΚΑΠ Αστ.	
Θήλεις 25-29	Κ. Μακ. Ημ.	Άρρενες 40-44		Δ. Μακ. Αγρ.	
Θήλεις 25-29	ΝΚΑΠ Ημ.	Θήλεις 60-54	Ήπειρ. Αγρ.		
Άρρενες 15-19	Ιόν. Ν. Αγρ.	2012 ^Β	Θήλεις 65-69	Κρήτη Αγρ.	

Επεξηγήσεις ακρωνυμίων: ΣΕΕ: Στερεά Ελλάς - Εύβοια. ΑΜΔΘ: Ανατολική Μακεδονία - Δυτική Θράκη. ΝΚΑΠ: Νότιος, Κεντρική και Ανατολική Πελοπόννησος.

Πηγή: Βλ. Πίνακα 1.

Πίνακας 4

Αντιπαραβολή (α) μειώσεων στους αριθμούς των ανέργων και (β) αυξήσεων στους αριθμούς των απασχολούμενων και μη συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας που προηγούνται ή συμπίπτουν χρονικά των εξελίξεων υπό το στοιχείο (α) μεταξύ 2008^A και 2013^B βάσει των στατιστικά σημαντικών οικονομετρικών εκτιμήσεων

Ηλικία	Περιοχή και τρίμηνο που παρατηρείται μείωση του αριθμού των ανέργων			Περιπτώσεις όπου η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων και των μη συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας προηγείται χρονικά της μείωσης του αριθμού των ανέργων στην ίδια δημογραφική ομάδα. (Εντός παρενθέσεως οι περιπτώσεις ταυτοχρόνου αυξήσεως του αριθμού των απασχολούμενων και μη συμμετεχόντων)
Άρρενες				
20-24	Αττική	Ημ.	2011 ^Γ	Αυτοαπασχολούμενοι σε Κατασκευές από 2010 ^Δ . (Εργοδότες σε Κατασκευές, μισθωτοί σε Εμπόριο ταυτοχρόνως.)
20-24	Κρήτη	Αστ.	2011 ^Δ	Αυτοαπασχολούμενοι και συμβοηθούντες (μερ. απασχ.) σε Γεωργία κ.λπ. από 2008 ^A και 2011 ^Γ , αντιστοίχως. Αυτοαπασχολούμενοι σε Κατασκευές και Εμπόριο και μισθωτοί (μερ. απασχ.) σε Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες από 2011 ^Γ . (Μη συμμετέχοντες ταυτοχρόνως.)
30-34	Ν. Αιγ.	Αστ.	2011 ^B	Μισθωτοί σε Καταλύματα κ.λπ. από 2010 ^B . (Αυτοαπασχολούμενοι σε Εμπόριο ταυτοχρόνως.)
40-44	Δ. Μακ.	Αγρ.	2011 ^Δ	Μισθωτοί σε Κατασκευές από 2010 ^Γ . Αυτοαπασχολούμενοι σε Γεωργία κ.λπ. από 2011 ^A .
50-54	ΑΜΔΘ	Αστ.	2011 ^Γ	Αυτοαπασχολούμενοι σε Γεωργία κ.λπ. και Επιστημονικές κ.ά. δραστηριότητες από 2008 ^A και 2010 ^Δ , αντιστοίχως. Εργοδότες σε Τέχνες κ.λπ. από 2009 ^Δ . Μη συμμετέχοντες σε αγορά εργασίας από 2010 ^B . Μισθωτοί σε Ενημέρωση κ.ά. από 2011 ^A . (Εργοδότες σε Χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες και μισθωτοί (μερ. απασχ.) σε Κατασκευές ταυτοχρόνως.)
55-59	Ιόν. Ν.	Αγρ.	2011 ^B	Μισθωτοί σε Δραστηριότητες νοικοκυριών και (μερ. απασχ.) σε Κατασκευές από 2009 ^Δ . Μισθωτοί σε Εμπόριο και Παροχή ενέργειας κ.λπ. από 2010 ^Δ . Αυτοαπασχολούμενοι σε Γεωργία κ.λπ. από 2010 ^Δ . (Αυτοαπασχολούμενοι σε Καταλύματα κ.λπ. και μισθωτοί σε Μεταποίηση, ταυτοχρόνως.)
55-59	Δ. Μακ.	Αγρ.	2011 ^Γ	Αυτοαπασχολούμενοι (μερ. απασχ.) σε Γεωργία κ.λπ., καθώς και Μισθωτοί σε Δημόσια Διοίκηση κ.λπ. και μη συμμετέχοντες σε αγορά εργασίας από 2011 ^A . (Αυτοαπασχολούμενοι (μερ. απασχ.) σε Κατασκευές ταυτοχρόνως.)
70-74	Θεσσ.	Αστ.	2010 ^Δ	Αυτοαπασχολούμενοι (μερ. απασχ.) σε Γεωργία κ.λπ. από 2009 ^Δ .
Θήλειες				
15-19	ΑΜΔΘ	Ημ.	2011 ^A	Συμβοηθούσες σε Γεωργία κ.λπ. από 2010 ^B .
20-24	Β. Αιγ.	Αστ.	2011 ^A	
20-24	Ν. Αιγ.	Ημ.	2011 ^A	
20-24	Κρήτη	Ημ.	2011 ^A	(Μισθωτές (μερ. απασχ.) σε Καταλύματα κ.λπ. ταυτοχρόνως.)
20-24	ΑΜΔΘ	Αστ.	2011 ^B	Μισθωτές σε Υγεία κ.λπ. από 2010 ^Δ . Συμβοηθούσες σε Γεωργία κ.λπ. από 2011 ^A .
20-24	Κ. Μακ.	Αγρ.	2011 ^B	
20-24	Δ. Ελλ.	Αστ.	2011 ^Δ	Μισθωτές σε Καταλύματα κ.λπ. από 2010 ^Δ . Μισθωτές και Αυτοαπασχολούμενες (μερ. απασχ.) σε Εκπαίδευση από 2011 ^A και 2011 ^Γ , αντιστοίχως. Μισθωτές (μερ. απασχ.) σε Άλλες υπηρεσίες από 2011 ^B . Μισθωτές σε Τέχνες κ.λπ., Ενημέρωση κ.ά., Χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες από 2011 ^Γ .
20-24	Κρήτη	Αστ.	2012 ^B	Μισθωτές σε Μεταφορές κ.ά. από 2011 ^B .
25-29	Β. Αιγ	Αστ.	2010 ^Δ	Μισθωτές (μερ. απασχ.) σε Επιστημονικές κ.ά. δραστηριότητες από 2010 ^Δ .
25-29	Κ. Μακ.	Ημ.	2011 ^Γ	Μισθωτές σε Δημόσια Διοίκηση κ.λπ. από 2011 ^A . (Μισθωτές σε Καταλύματα κ.λπ., ταυτοχρόνως.)
25-29	ΝΚΑΠ	Ημ.	2011 ^Δ	Μισθωτές και συμβοηθούσες σε Γεωργία κ.λπ. από 2010 ^Δ , αυτοαπασχολούμενες (μερ. απασχ.) από 2010 ^Δ . Μισθωτές σε Άλλες υπηρεσίες από 2011 ^Γ . Μισθωτές σε Παροχή ενέργειας κ.λπ. ταυτοχρόνως.)

Πίνακας 4 (συνέχεια)

Ηλικία	Περιοχή και τρίμηνο που παρατηρείται μείωση του αριθμού των ανέργων			Περιπτώσεις όπου η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων και των μη συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας προηγείται χρονικά της μείωσης του αριθμού των ανέργων στην ίδια δημογραφική ομάδα. (Εντός παρενθέσεως οι περιπτώσεις ταυτοχρόνου αυξήσεως του αριθμού των απασχολούμενων και μη συμμετεχόντων)
Θήλεις				
35-39	Δ. Μακ.	Αγρ.	2010 ^Δ	Αυτοαπασχολούμενες και συμβοηθούσες (μερ. απασχ.) σε Καταλύματα κ.λπ. από 2008 ^Α και 2009 ^Δ , αντιστοίχως. Μισθωτές σε Γεωργία κ.λπ. από 2009 ^Γ . (Αυτοαπασχολούμενες σε Εμπόριο ταυτοχρόνως.)
35-39	Ιόν. Ν.	Αγρ.	2010 ^Δ	Συμβοηθούσες σε Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες και Μεταποίηση από 2009 ^Δ και (μερική απασχ.) σε Μεταποίηση από 2010 ^Α .
35-39	Δ. Μακ.	Αγρ.	2011 ^Α	Αυτοαπασχολούμενες σε Γεωργία κ.λπ. από 2008 ^Α . Μισθωτές (μερ. απασχ.) σε Εκπαίδευση από 2009 ^Δ . Εργοδότες σε Καταλύματα κ.λπ. από 2010 ^Α .
35-39	Κ. Μακ.	Αγρ.	2011 ^Α	Μισθωτές σε Εκπαίδευση από 2009 ^Δ και (μερ. απασχ.) σε Μεταποίηση από 2010 ^Α .
35-39	Ιόν. Ν.	Αστ.	2011 ^Α	Μισθωτές σε Υγεία κ.λπ. από 2009 ^Γ , καθώς και σε Μεταποίηση και (μερ. απασχ.) σε Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες από 2010 ^Α .
40-44	Θεσσ.	Αγρ.	2011 ^Β	(Αυτοαπασχολούμενες σε Εμπόριο ταυτοχρόνως.)
45-49	Αττική	Αγρ.	2008 ^Α	
50-54	Ιόν. Ν.	Ημ.	2010 ^Δ	Μη συμμετέχουσες σε αγορά εργασίας από 2010 ^Α .
55-59	Θεσσ.	Ημ.	2011	Μη συμμετέχουσες σε αγορά εργασίας από 2011 ^Α . Συμβοηθούσες (μερ. απασχ.) σε Εμπόριο από 2011 ^Β . (Μισθωτές σε Εμπόριο και Μεταποίηση και συμβοηθούσες σε Κατασκευές ταυτοχρόνως.)
60-64	Δ. Ελλ.	Αστ.	2010 ^Δ	(Αυτοαπασχολούμενες (μερ. απασχ.) σε Γεωργία κ.λπ. ταυτοχρόνως.)
60-64	Ήπειρ.	Αγρ.	2011 ^Α	Αυτοαπασχολούμενες σε Εμπόριο από 2009 ^Δ . Συμβοηθούσες σε Καταλύματα κ.λπ. από 2010 ^Α . (Αυτοαπασχολούμενες και συμβοηθούσες σε Γεωργία κ.λπ. ταυτοχρόνως.)

Σημείωση: Δεν περιλαμβάνονται οι περιπτώσεις ηλικιών 15-24 και 60 ετών άνω, καθώς και αυτές στις οποίες ο αριθμός των ανέργων φθίνει διαχρονικά από το 2008^Α και εξής.

Πηγή: Βλ. Πίνακα 1. Επεξηγήσεις ακρωνυμίων: Βλ. Πίνακα 2.

Συνδυάζοντας τις περιπτώσεις μείωσης του αριθμού των ανέργων και αυξήσεως του αριθμού των απασχολούμενων κατά κλάδο και τύπο εργασίας ανά δημογραφική ομάδα στις 39 περιοχές της χώρας, στον Πίνακα 4 διαπιστώνεται ότι στις περιπτώσεις:

- Των αρρένων: της μείωσης του αριθμού των ανέργων προηγείται αύξηση (κυρίως) των αυτοαπασχολούμενων, συχνότερα στην γεωργία κ.λπ. και τις κατασκευές (με αυτήν την σειρά).
- Των θηλέων: της μείωσης του αριθμού των ανέργων προηγείται αύξηση (κυρίως) των μισθωτών, συχνότερα στην γεωργία κ.λπ., τα καταλύματα-εστίαση (με αυτήν την σειρά), καθώς και την μεταποίηση και εκπαίδευση.

Αμφοτέρων φύλων: της μείωσης του αριθμού των ανέργων προηγείται η αύξηση της απασχολήσεως, πρωτίστως, σε θέσεις πλήρους (συχνότερα στην γεωργία κ.λπ., τα καταλύματα-εστίαση (με αυτήν την σειρά), το εμπόριο και τις κατασκευές) και, δευτερευόντως, σε θέσεις μερικής απασχολήσεως (συχνότερα στην γεωργία κ.λπ.).

Τόσο των αστικών όσο και των ημιαστικών περιοχών: της μείωσης του αριθμού των ανέργων προηγείται αύξηση (κυρίως) των εργαζομένων στην γεωργία κ.λπ. Στις αγροτικές περιοχές προηγείται συχνά η αύξηση (κυρίως) των εργαζομένων στην γεωργία κ.λπ., και στα καταλύματα-εστίαση.

5. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

Συμπερασματικά, διακρίνονται κάποια αισιόδοξα ίχνη αναδιατάξεως του παραγωγικού ιστού υπό την μορφή επαγγελματικής κινητικότητας, διεξόδων απασχόλησης και αποκλιμακώσεως του αριθμού των ανέργων. Επίσης διαπιστώνεται μια αρκετά αξιοσημείωτη ετερογένεια τάσεων στις επιμέρους περιοχές και τμήματα της οικονομίας (κινούνται με διαφορετικούς ρυθμούς). Κατά την γνώμη του γράφοντος τα ευρήματα είναι δυνατόν να αποφέρουν χρήσιμες πληροφορίες τόσο αναπτυξιακής όσο και κοινωνικής υφής καθότι:

Υποδεικνύουν την ανάγκη διεξαγωγής λεπτομερών και διεξοδικών αναλύσεων ανά κλάδο, υποκλάδο, δημογραφική ομάδα και περιοχή, ενδεχομένως και ερευνών πεδίου, προκειμένου: (i) Να κατανοηθούν οι συνθήκες που προξενούν τις διαφοροποιήσεις και, κατ' επέκτασιν, επηρεάζουν την λειτουργία των επιμέρους οικονομιών της χώρας. (ii) Να επιχειρηθεί, όπου είναι δυνατόν, η αναπαραγωγή (μεταφύτευση) των επιτυχημένων παραδειγμάτων και εν γένει να αναληφθούν διαφοροποιημένες και προσαρμοσμένες χωρικές και κλαδικές παρεμβάσεις για να επιστευσθεί ευρύτερα στην χώρα η ανάκαμψη. (iii) Να αντιμετωπιστούν στοχευμένα οι πιο προβληματικές περιπτώσεις περιοχών και δημογραφικών ομάδων.

Υπαγορεύουν την διεξαγωγή διαδοχικών τέτοιων ακτινογραφιών της οικονομίας, οι οποίες με την σειρά τους θα επιτρέψουν την πληρέστερη παρακολούθηση των τεκταινομένων, καθώς και τον επικαιροποιημένο σχεδιασμό και την αξιολόγηση των παρεμβάσεων.

Εν κατακλείδι, ελπίζεται η σύντομη αυτή απόπειρα εξετάσεως της οικονομίας να δίνει στους υπευθύνους για την άσκηση πολιτικής και τους πολίτες νέα, χρήσιμα ερεθίσματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Argitis G. και M. Nikolaidi (2014). "The Financial Fragility and the Crisis of the Greek Government Sector." *International Review of Applied Economics*, 28.3: 273-291.
- Bartlett J.E.II, J.W. Kotrlik και C.C. Higgins (2001). "Organizational Research: Determining Appropriate Sample Size in Survey Research." *Information Technology, Learning, and Performance Journal*, 19.1: 43-50.
- Blanchard O. και D. Leigh (2013). *Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers*. IMF Working Paper, 13/1.
- Cameron S. (2005). *Econometrics*. Maidenhead UK: McGraw Hill.
- Christodoulakis N. (2013). "From Grexit to Growth: On Fiscal Multipliers and how to End Recession in Greece." *National Institute Economic Review*, 224.1:R66-R76.
- Hambaki M. (2012). "Impact of the Sovereign Debt Crisis on the Greek Economy." *Economic and Financial Review*, 19.3:129-147.
- Petralias A, S. Petros και P. Prodromidis (2013). "Greece in recession: Economic predictions, mispredictions, forecast suggestions and policy recommendations". *Cyprus Economic Policy Review*, 7.2: 53-80.
- Tabachnick B.G. και L. S. Fidell (1989). *Using multivariate statistics*. 2^η εκδ. New York : Harper Collins.
- Wilcox R. (2013). *Introduction to Robust Estimation and Hypothesis Testing*. 3^η εκδ. Waltham MA: Elsevier.

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΤΟΚΙΩΝ ΛΙΑΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ & ΙΡΛΑΝΔΙΑ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Γιάννης Παναγόπουλος, *Ερευνητής ΚΕΠΕ*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός του συγκεκριμένου άρθρου είναι η καταγραφή του τρόπου που εξελίχθηκαν μέσα στην κρίση τα επιτόκια λιανικής (καταθέσεων και χορηγήσεων) στην χώρα μας αλλά και σε δύο χώρες αντίστοιχου οικονομικού μεγέθους με την Ελλάδα, οι οποίες είναι μέλη της Ευρωζώνης και οι οποίες αντιμετώπισαν ανάλογα οικονομικά προβλήματα: την Πορτογαλία και την Ιρλανδία. Η συγκεκριμένη καταγραφή του τρόπου διαμόρφωσης και της πορείας των διαφορών (spreads) των δύο επιτοκίων της λιανικής συνδέεται επίσης άμεσα με την κερδοφορία του τραπεζικού συστήματος, ώστε να έχει μια υγιή εξέλιξη, και κατ' επέκταση με την δυνατότητα να μπορεί να παρέχει ρευστότητα σχετικά χαμηλού κόστους για την χρηματοδότηση της πραγματικής οικονομίας (νοικοκυριά και κυρίως επιχειρήσεις).

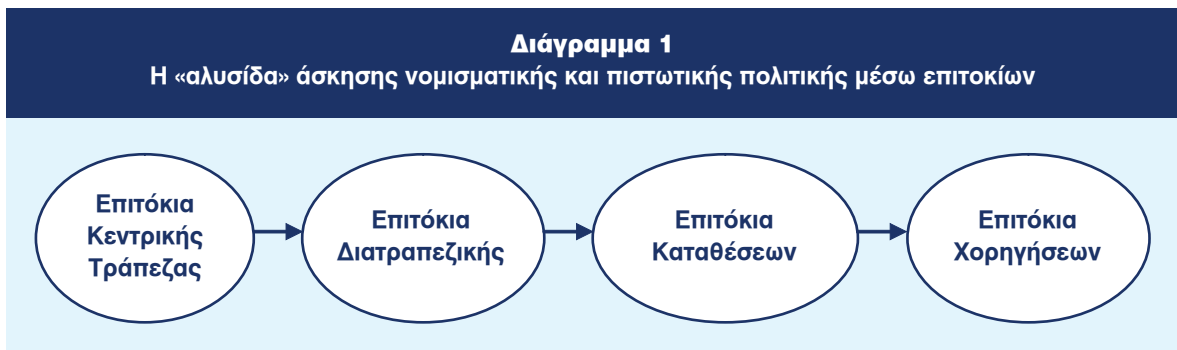
Για τον σκοπό αυτό παρουσιάζεται αρχικά η πορεία των επιτοκίων χονδρικής της Ευρωζώνης, δηλαδή των επιτοκίων της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) αλλά και της διατραπεζικής, οι μεταβολές των οποίων (ειδικά της διατραπεζικής) μετακυλίνουν στα επιτόκια λιανικής. Ακολουθεί η παρουσίαση των συνεπειών των μεταβολών του διατραπεζικού επιτοκίου για τα δύο επιτόκια καταθέσεων (που είναι η τιμή κόστους της νέας ρευστότητας των τραπεζών) και εν συνεχεία, ως αλυσίδα, η παρουσίαση της εξέλιξης της διαφοράς (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων, για τα νοικοκυριά αλλά και τις επιχειρήσεις των υπό εξέταση χωρών. Η αναλυτική αναφορά στην διαφορά (spread) επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στον επιχειρηματικό τομέα γίνεται διότι αποτελεί κατ' ουσία την κερδοφορία του τραπεζικού συστήματος που προέρχεται από τις επιχειρήσεις. Η διαφορά αυτή μετακυλιέται, ως κόστος χρήματος, στο παραγωγικό τμήμα της οικονομίας επηρεάζοντας άμεσα την ανταγωνιστικότητά του. Τέλος, η αναφορά στην διαφορά (spread) επιτοκίων χορηγήσεων/αποταμιεύσεων στα νοικοκυριά σχετίζεται κυρίως με τον τρόπο που τα αντίστοιχα τραπεζικά συστήματα αντιμετωπίζουν τα καταναλωτικά δάνεια ως μέρος της κερδοφορίας τους.

2. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΤΟΚΙΩΝ ΧΟΝΔΡΙΚΗΣ

Είναι γνωστό από την διεθνή βιβλιογραφία ότι τα επιτόκια καταθέσεων και χορηγήσεων των εμπορικών τραπεζών επηρεάζονται θετικά ή/και αρνητικά από την αλλαγή των επιτοκίων χονδρικής (wholesale rates)¹. Κατά αντιστοιχία οι μεταβολές των επιτοκίων χονδρικής της Ευρωζώνης όπως

1. Βλέπε Aristei & Gallo (2014), Karagiannis, Panagopoulos & Vlamis (2014), Kwapil & Scharler (2010), Panagopoulos, Reziti & Spiliotis (2010), κ.ά.

π.χ. του Επιτοκίου Οριακής Δανειακής Διευκόλυνσης (ΕΟΔΔ)² της ΕΚΤ, του διατραπεζικού επιτοκίου 24ωρου δανεισμού (Eonia)³, των Euribor⁴ διαφορετικής ωριμότητας κ.λπ., αποτελούν σήματα μεταβολής του κόστους χρήματος για την τραπεζική αγορά των χωρών-μελών. Πιο συγκεκριμένα, μια μεταβολή του ΕΟΔΔ από την ΕΚΤ επηρεάζει, ως εργαλείο άσκησης νομισματικής πολιτικής, κατ' αρχήν την πορεία των επιτοκίων της διατραπεζικής αγοράς χρήματος της Ευρωζώνης (δηλαδή του Eonia και των Euribor διαφορετικής χρονικής ωριμότητας). Τα διατραπεζικά επιτόκια, με την σειρά τους, επηρεάζουν προς την ίδια κατεύθυνση (θετική ή αρνητική) τα επιτόκια καταθέσεων στις επιμέρους χώρες-μέλη, ως κόστος χρήματος (ή κόστος προμηθευτή ρευστότητας) για τις τράπεζες (βλέπε Διάγραμμα 1). Ο βαθμός όμως και η έκταση της μετακύλισης αυτής εξαρτάται τόσο από την ολιγοπωλιακή διάρθρωση της τραπεζικής αγοράς αλλά και από την εν γένει κατάσταση της οικονομίας. Η «αλυσίδα» αυτή ολοκληρώνεται με την τελική μετακύλιση (θετική ή αρνητική) των όποιων μεταβολών των επιτοκίων καταθέσεων στους πελάτες/δανειολήπτες, δηλαδή στα επιτόκια χορηγήσεων. Εν κατακλείδι, οι όποιες μεταβολές του αρχικού επιτοκίου χονδρικής της ΕΚΤ επηρεάζουν, ως αλυσίδα, την εξέλιξη των επιτοκίων πιστωτικής επέκτασης του τραπεζικού συστήματος της Ευρωζώνης.

Η διερεύνηση της πορείας των επιτοκίων χονδρικής της Ευρωζώνης, κατά την περίοδο 2003-2014, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η εν λόγω περίοδος μπορεί να χωριστεί σε τρεις υποπεριόδους: την πρώτη υποπερίοδο των σταθερών επιτοκίων χονδρικής (2003M1-2005M12), την δεύτερη υποπερίοδο των ανοδικών επιτοκίων χονδρικής (2006M1-2008M9), που αποσκοπούσε, μεταξύ άλλων, μέσω υψηλότερων επιτοκίων στην αντιμετώπιση των πληθωριστικών πιέσεων στην Ευρωζώνη μέχρι τον Αύγουστο του 2008 και την τρίτη υποπερίοδο (της πτωτικής αντίδρασης των βασικών επιτοκίων) μέχρι τα μέσα του 2014 (2014M7), που στόχο έχει την αντιμετώπιση της οικονομικής στασιμότητας.

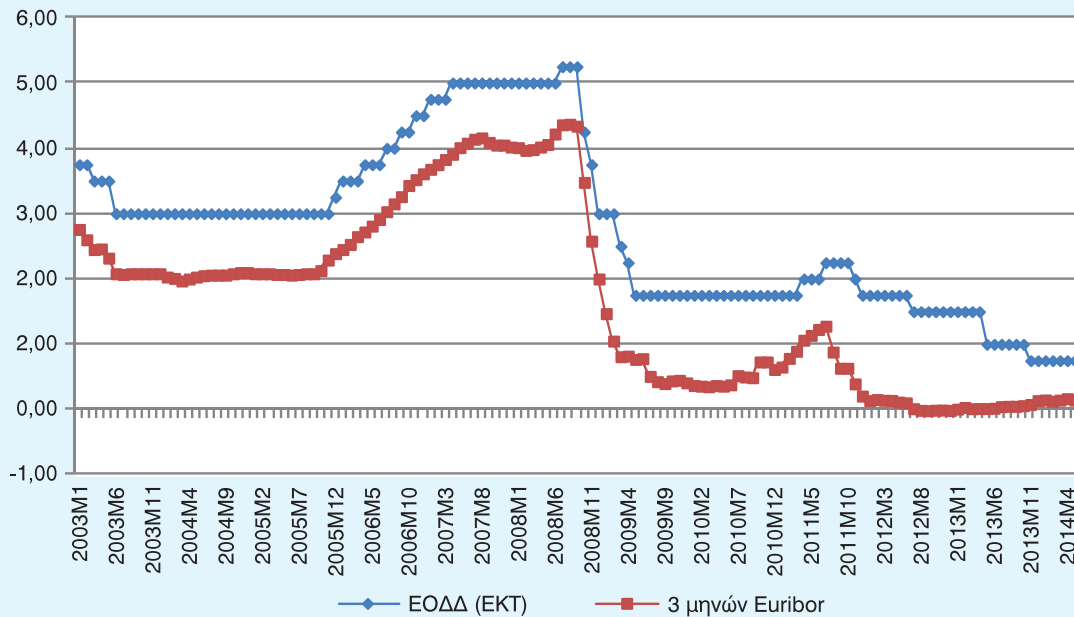
Αναλυτικότερα, όπως αναφέρει και η μηνιαία επιθεώρηση της ΕΚΤ (*ECB Monthly Bulletin*, 2009), μετά την πρώτη σταθεροποιητική φάση λειτουργίας του ευρώ έχουμε μια σφιχτή νομισματική πολιτική από τον Δεκέμβριο του 2005 μέχρι τα μέσα του 2008 περίπου. Αυτό, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 2, για να επιτευχθεί είχε ως προϋπόθεση την άνοδο των επιτοκίων χονδρικής το διάστημα αυτό. Εν συνεχεία, από τον Οκτώβριο του 2008 και μετά, στα πλαίσια της αντιμετώπισης

2. Marginal lending facility rate (ΕΟΔΔ): Το επιτόκιο με το οποίο δανείζει η ΕΚΤ τις τράπεζες της Ευρωζώνης για ένα 24ωρο.

3. Euro over-night index average (EONIA): Το επιτόκιο με το οποίο δανείζονται μεταξύ τους οι τράπεζες της Ευρωζώνης για ένα 24ωρο.

4. Euro interbank offered rate (EURIBOR): Το επιτόκιο με το οποίο δανείζονται μεταξύ τους οι τράπεζες της Ευρωζώνης σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου (π.χ. για μήνες).

Διάγραμμα 2
Η πορεία των επιτοκίων χονδρικής (ΕΟΔΔ & 3 μηνών Euribor)

Πηγή: ΔΝΤ.

της διεθνούς χρηματοοικονομικής κρίσης και μιας ενδεχόμενης παρατεταμένης ύφεσης, τα δύο κυριότερα επιτόκια χονδρικής (π.χ. το ΕΟΔΔ της ΕΚΤ και το Euribor 3 μηνών της διατραπεζικής) ακολούθησαν πτωτική πορεία. Συγκεκριμένα από 5,25% και 4,34% που ήταν τον Σεπτέμβριο του 2008, το ΕΟΔΔ και το Euribor 3 μηνών αντίστοιχα, έφτασαν τον Οκτώβριο του 2014 σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα (0,30% και 0,03% αντίστοιχα).

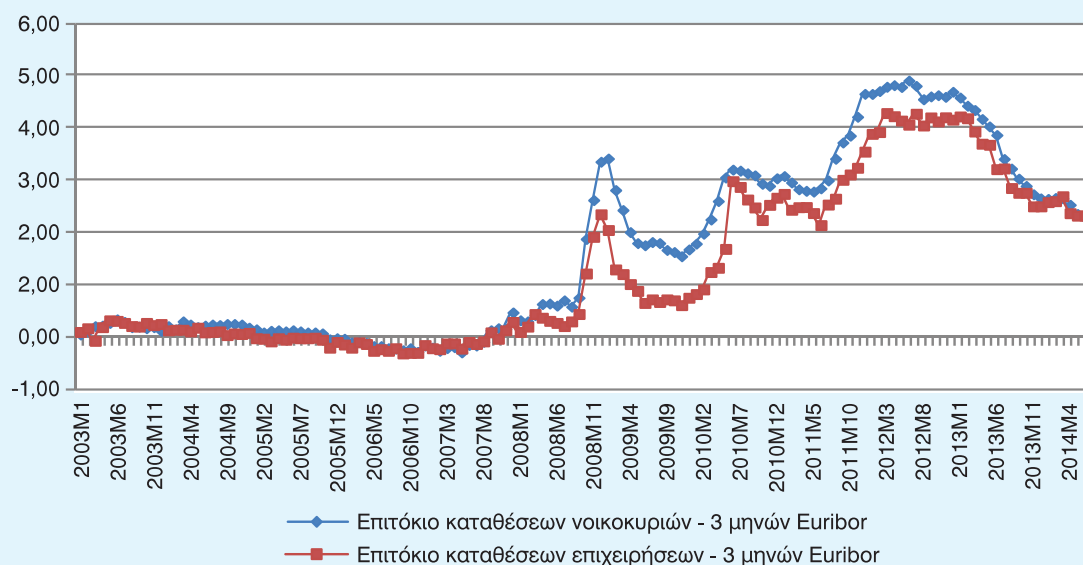
Όπως όμως αναφέραμε παραπάνω, οι διαφοροποιήσεις των επιτοκίων χονδρικής είχαν και έχουν άμεσες επιπτώσεις στα επιτόκια λιανικής (καταθέσεων και χορηγήσεων) στην χώρα μας αλλά και στις άλλες δύο υπό εξέταση χώρες της Ευρωζώνης: την Πορτογαλία και την Ιρλανδία.

3. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΤΟΚΙΩΝ ΧΟΝΔΡΙΚΗΣ ΣΤΙΣ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ

Στα Διαγράμματα 3α έως 3γ, παρατίθεται η πορεία διαφοράς (spread) των επιτοκίων της διατραπεζικής με τα επιτόκια καταθέσεων στα νοικοκυριά και στις επιχειρήσεις και στις τρεις χώρες. Η σημασία των εν λόγω spreads συνδέεται με την θεωρία της άμεσης μετακύλισης των μεταβολών των επιτοκίων της διατραπεζικής (όπως μας παρουσιάζει το Διάγραμμα 1 και αναλύει η διεθνής βιβλιογραφία) στο βασικό στοιχείο κόστους της τράπεζας που είναι το κόστος των καταθέσεων που αντιμετωπίζει⁵. Όπως μάλιστα προαναφέραμε, ο βαθμός και η έκταση της μετακύλισης αυτής είναι συνάρτηση τόσο της ολιγοπωλιακής διάρθρωσης της τραπεζικής αγοράς αλλά και

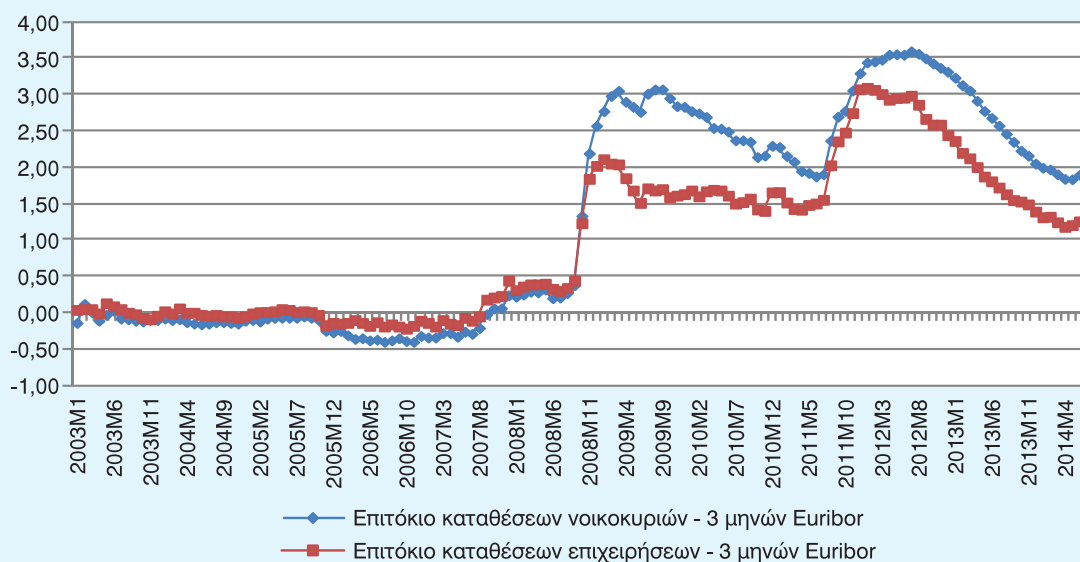
5. Όπως μας αναφέρουν και οι Παναγόπουλος & Πελετίδης (2007) στο παθητικό του τραπεζικού ισολογισμού ο συνολικός όγκος των καταθέσεων ως υποχρέωση φθάνει το 80% περίπου του συνόλου των υποχρεώσεων. Κατά συνέπεια το spread μεταξύ του επιτοκίου καταθέσεων και διατραπεζικής είναι ίσως το σημαντικότερο στοιχείο κόστους του παθητικού των τραπεζών.

Διάγραμμα 3α
Η πορεία των διαφορών (spreads) επιτοκίων καταθέσεων και χονδρικής (Ελλάδα)

Πηγή: ΔΝΤ.

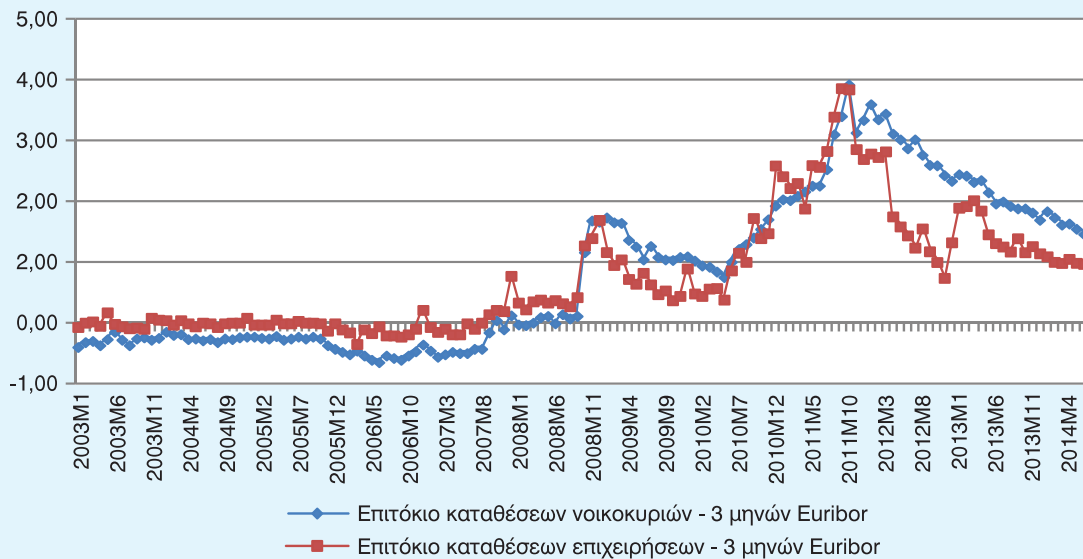
Διάγραμμα 3β
Η πορεία των διαφορών (spreads) επιτοκίων καταθέσεων και χονδρικής (Ιρλανδία)

Πηγή: ΔΝΤ.

της εν γένει κατάστασης της οικονομίας. Δεδομένης όμως αυτής της σχέσης μετακύλισης, η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης μέσω της παροχής ρευστότητας από τα τραπεζικά συστήματα της Ευρωζώνης προϋπέθετε την εισροή νέων καταθέσεων χωρίς όμως να αυξάνεται το κόστος χρήματος. Η προσπάθεια διασφάλισης “φθηνής” ρευστότητας μέσω της προσέλκυσης νέων

Διάγραμμα 3γ
Η πορεία των διαφορών (spreads) επιτοκίων καταθέσεων και χονδρικής (Πορτογαλία)

Πηγή: ΔΝΤ.

καταθέσεων, όπως φαίνεται χαρακτηριστικά από το Διάγραμμα 1, έγινε μέσω της μείωσης των επιτοκίων χονδρικής (ΕΟΔΔ & Euribor 3 μηνών). Παρατηρούμε δηλαδή την ραγδαία πτώση του ΕΟΔΔ της ΕΚΤ (Αύγουστος του 2008), η οποία μετακλίθηκε αμέσως στο επιτόκιο της διατραπεζικής και εν συνεχεία στα επιτόκια καταθέσεων (μέχρι τα μέσα του 2009 περίπου). Με τον τρόπο αυτό, αντιμετωπίστηκε τελικά η ανάγκη εύρεσης ρευστότητας κυρίως απευθείας από την ΕΚΤ. Εν συνεχεία, όπως προαναφέραμε, παρατηρούμε μια σταθεροποίηση των επιτοκίων χονδρικής μέχρι τα μέσα του 2011, για να ακολουθήσει μια σταδιακή αποκλιμάκωση του ΕΟΔΔ και μια άμεση αποκλιμάκωση του επιτοκίου της διατραπεζικής με τελική σύγκλιση κοντά στο μηδέν.

Με βάση τα Διαγράμματα 3α έως 3γ, παρουσιάζεται εκτενέστερα η πορεία των διαφορών (spreads) των επιτοκίων καταθέσεων ως προς το επιτόκιο της διατραπεζικής και στις τρεις χώρες, ειδικά μετά την κρίση. Πιο συγκεκριμένα, πριν την εκδήλωση της κρίσης δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι σε καμία από τις τρεις οικονομίες δεν υπήρχε ανάγκη για κάποιο premium απόδοσης για τις καταθέσεις είτε αυτές είναι νοικοκυριών είτε επιχειρήσεων (έχουμε δηλαδή ισόποση μεταφορά των μεταβολών του επιτοκίου της διατραπεζικής στα επιτόκια καταθέσεων). Αυτό συνέβαινε διότι το διάστημα αυτό (2003-2008) η όποια ανάγκη για νέα ρευστότητα καλυπτόταν σε σημαντικό βαθμό και από την καλή απόδοση των παλαιών δανείων τα οποία, λόγω καλής πορείας των οικονομιών, αποπληρώνονταν εμπρόθεσμα στο τραπεζικό σύστημα και δημιουργείτο έτσι η αναγκαία ρευστότητα για νέο δανεισμό. Μετά όμως τα μέσα του 2008 λόγω της κρίσης –που εκφραζόταν και από την μη αποπληρωμή παλαιών δανείων– προκλήθηκε κενό στην δημιουργία νέας ρευστότητας. Αυτό, για να καλυφθεί, χρειαζόταν πλέον μια εξωγενής αύξηση της ρευστότητας μέσω π.χ. της αύξησης των επιτοκίων καταθέσεων.

Έτσι, μετά τα μέσα του 2009, ενώ το επιτόκιο της διατραπεζικής σχεδόν μηδενίζεται (μικρότερο από 0,50%), είχαμε μια αύξηση και των δύο επιτοκίων καταθέσεων η οποία στην μεν Ελλάδα και την Ιρλανδία κορυφώνεται το πρώτο εξάμηνο του 2012, στην δε Πορτογαλία τον Οκτώβριο του

2011. Εν συνεχεία ακολουθεί μια πτωτική πορεία στα επιτόκια καταθέσεων και κατ' επέκταση στις διαφορές (spreads) και των δύο επιτοκίων καταθέσεων/διατραπεζικής των χωρών αυτών, που σηματοδοτεί μια μερική κάμψη της πίεσης για νέα ρευστότητα από τις τράπεζές τους.

Αναλυτικότερα, μετά το ξέσπασμα της κρίσης τον Αύγουστο του 2008 οι διαφορές (spreads) των καταθέσεων/διατραπεζικής στην χώρα μας αυξήθηκαν από 0,60% και 0,32% για νοικοκυριά και επιχειρήσεις αντίστοιχα σε 3,23% και 2,86% τον Αύγουστο του 2013 (λόγω υψηλών αναγκών νέας ρευστότητας από τις τράπεζες). Εν συνεχεία παρατηρούμε μια αποκλιμάκωση και στα δύο αυτά spreads, κυρίως λόγω πτώσης των επιτοκίων καταθέσεων (πιθανά λόγω χαλάρωσης των αναγκών νέας ρευστότητας από τις τράπεζες), με αποτέλεσμα στα μέσα του 2014 να συγκλίνουν και τα δύο στο επίπεδο του 2,30% (βλέπε Διάγραμμα 3α). Σε ό,τι αφορά τις δύο άλλες χώρες (Πορτογαλία και Ιρλανδία) παρατηρούμε την ίδια περίπου συμπεριφορά με μια κάποια χρονική διαφορά. Στην μεν Πορτογαλία η κορύφωση στα δύο αυτά spreads πραγματοποιείται τον Οκτώβριο του 2011 με ένα κοινό επίπεδο στις διαφορές (spreads) καταθέσεων (νοικοκυριών και επιχειρήσεων)/διατραπεζικής της τάξης του 3,85% περίπου. Εν συνεχεία ακολουθεί σχετικώς κοινή αποκλιμάκωση τους. Η πτώση βέβαια αυτή είναι κάπως μεγαλύτερη στην διαφορά (spread) των καταθέσεων/ διατραπεζικής των επιχειρήσεων από ό,τι σε αυτή των νοικοκυριών (0,99% και 1,48% αντίστοιχα).

Σε ό,τι αφορά την Ιρλανδία, η κορύφωση της διαφοράς (spread) καταθέσεων/ διατραπεζικής των επιχειρήσεων παρατηρείται τον Ιούλιο του 2012 (3,58%) ενώ της διαφοράς (spread) καταθέσεων/διατραπεζικής των νοικοκυριών τον Ιανουάριο του 2012 (3,08%). Εν συνεχεία ακολουθεί επίσης μια παράλληλη αποκλιμάκωση της διαφοράς (spread) των καταθέσεων/διατραπεζικής και για τις δύο κατηγορίες καταθετών, για να φθάσουμε, στα μέσα του 2014, σε διαφορές (spread) καταθέσεων/διατραπεζικής της τάξης του 1,89% και 1,25% για καταθέσεις νοικοκυριών και επιχειρήσεων, αντίστοιχα.

4. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ (SPREAD) ΤΩΝ ΕΠΙΤΟΚΙΩΝ ΧΟΡΗΓΗΣΕΩΝ/ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ

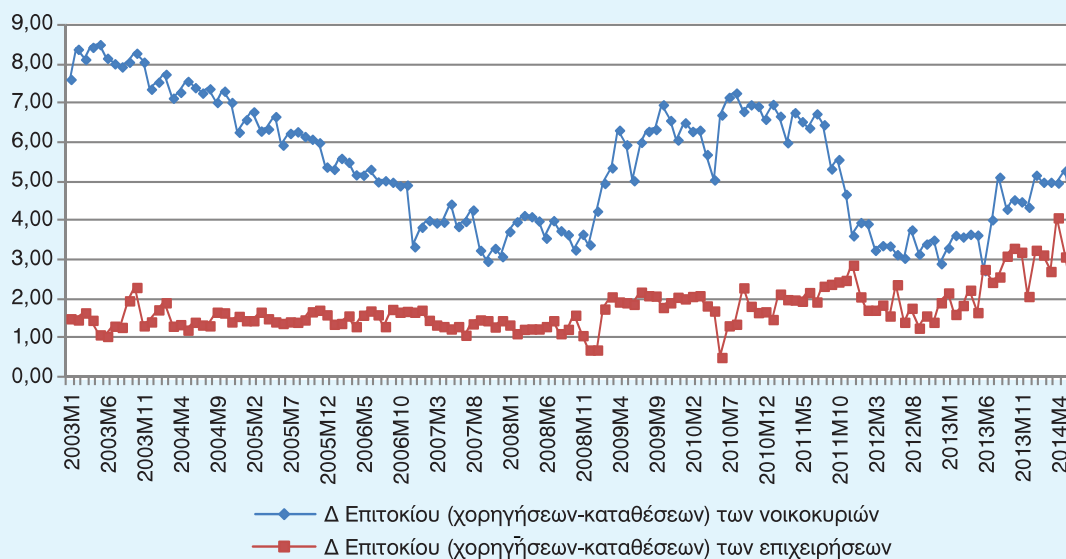
Στην συνέχεια παρουσιάζουμε την πορεία των διαφορών (spreads) στις χορηγήσεις ως προς το επιτόκιο των καταθέσεων και για τις τρεις οικονομίες. Συγκεκριμένα, όπως παρουσιάζεται και στα Διαγράμματα 4α έως 4γ, θα εξετάσουμε την πορεία των επιτοκίων χορηγήσεων σε επιχειρήσεις και νοικοκυριά σε σχέση με τα αντίστοιχα επιτόκια καταθέσεων⁶. Η διαφορά (spread) επιτοκίων της κάθε κατηγορίας χορηγήσεων (δάνεια) με τα αντίστοιχα των καταθέσεων (ρευστότητα), καθορίζουν κατ' ουσία το πιστωτικό κανάλι της κάθε οικονομίας⁷ προς την πραγματική οικονομία αλλά και την κερδοφορία του τραπεζικού συστήματος⁸.

6. Θα μπορούσαμε επίσης να εξετάσουμε και την σχέση μετακύλισης που υπάρχει μεταξύ των μεταβολών των διατραπεζικών επιτοκίων (π.χ. 3 μηνών Euribor) με τις μεταβολές στα επιτόκια χορηγήσεων (πράγμα που επίσης παρουσιάζεται και στην διεθνή βιβλιογραφία). Όμως η συγκεκριμένη σχέση, αν και έχει την δική της σημασία, δεν αποτελεί το πραγματικό κόστος χρήματος που αντιμετωπίζει η τράπεζα στον καθορισμό των επιτοκίων χορηγήσεων που αποφασίζει.

7. Το πιστωτικό κανάλι, γνωστό στην διεθνή βιβλιογραφία ως bank lending channel (βλέπε Kashyap & Stein, 2000), εξετάζει πώς οι μεταβολές στις καταθέσεις επηρεάζουν τις χορηγήσεις.

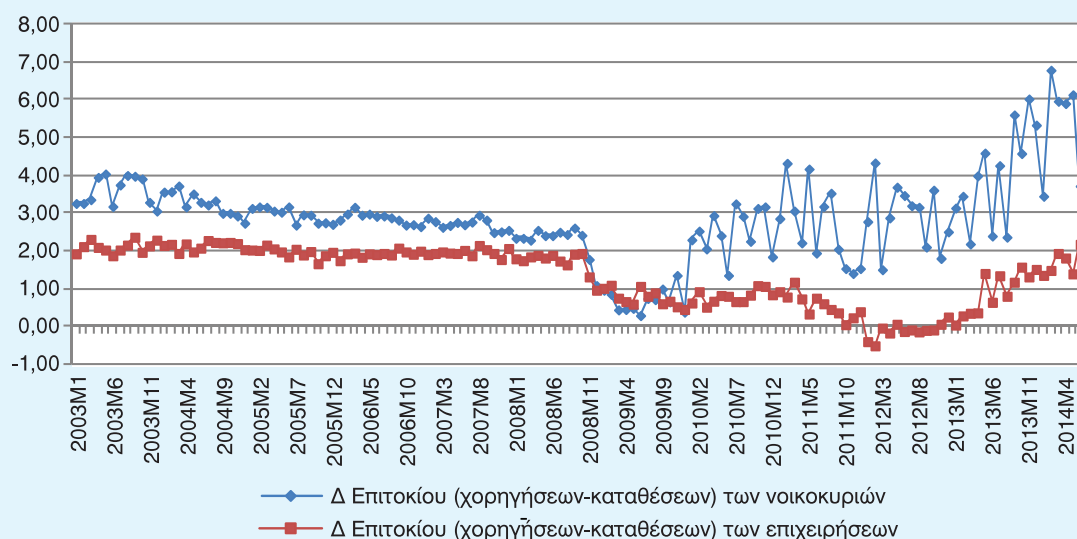
8. Θα επιθυμούσαμε να περιλάβουμε στην ανάλυσή μας και τις διαφορές (spreads) επιτοκίων στις χορηγήσεις στα ακίνητα με το διατραπεζικό επιτόκιο. Δυστυχώς όμως η απαραίτητη χρονολογική σειρά σταματά στα τέλη του 2011 και δεν υπάρχουν εν συνεχεία διαθέσιμα στοιχεία.

Διάγραμμα 4α
Η πορεία των διαφορών (spreads) επιτοκίων χορηγήσεων και καταθέσεων (Ελλάδα)

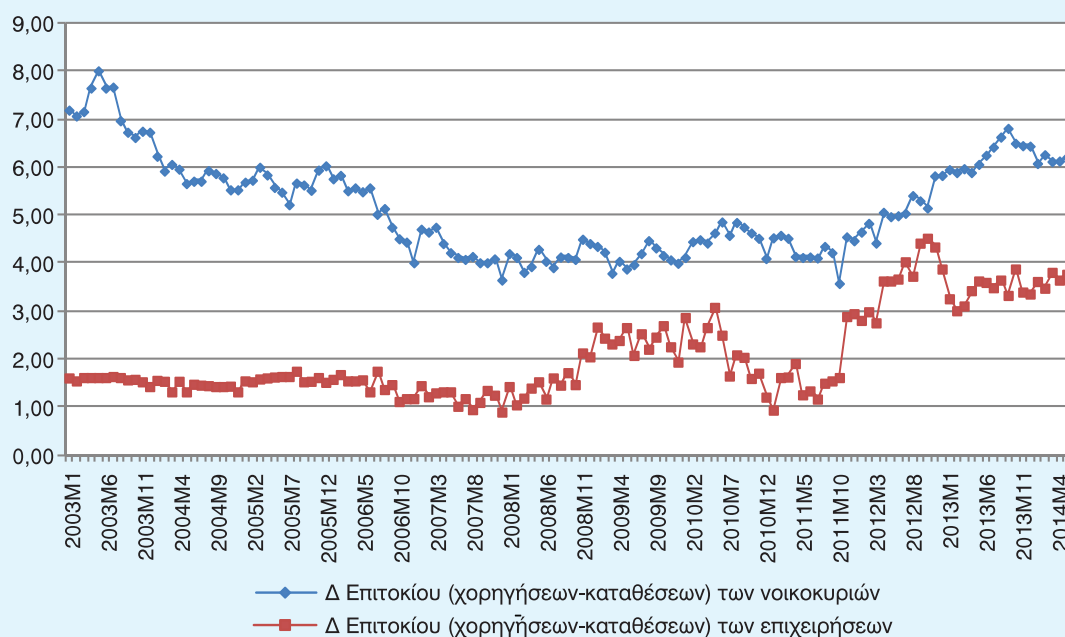
Πηγή: ΔΝΤ.

Διάγραμμα 4β
Η πορεία των διαφορών (spreads) επιτοκίων χορηγήσεων και καταθέσεων (Ιρλανδία)

Πηγή: ΔΝΤ.

Διάγραμμα 4γ
Η πορεία των διαφορών (spreads) επιτοκίων χορηγήσεων και καταθέσεων (Πορτογαλία)

Πηγή: ΔΝΤ.

ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Ξεκινώντας από την χώρα μας παρατηρούμε ότι, σε ό,τι αφορά την διαφορά (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στις επιχειρήσεις, κινήθηκε σε όλη την διάρκεια της ένταξης της χώρας στο ευρώ σε σχετικά χαμηλά επίπεδα ανεξαρτήτως του εάν αναφερόμαστε στην περίοδο πριν ή κατά την διάρκεια της κρίσης⁹. Πιο συγκεκριμένα, μέχρι και τα μέσα το 2013 περίπου η εν λόγω διαφορά (spread) κινείται μεταξύ του 1% με 2%¹⁰. Από τα μέσα περίπου του 2013 μέχρι τον Οκτώβριο του 2014 παρατηρείται μια μεγαλύτερη διακύμανση της εν λόγω διαφοράς (spread) σε υψηλότερα επίπεδα (από 1,62% έως 4,09%) που όμως προέρχεται κυρίως από την κάμψη στα αντίστοιχα επιτόκια των καταθέσεων (βλέπε Διάγραμμα Ι, Παράρτημα)¹¹.

Στην Πορτογαλία, από την άλλη πλευρά, υπάρχει επίσης μια παρατεταμένη πρώτη περίοδος (μικρότερη από την χώρα μας) από το 2003 έως τα τέλη του 2008, όπου η διαφορά (spread) των

9. Είναι βέβαια αξιοσημείωτο ότι κατά την διάρκεια της κρίσης ο σοβαρός περιορισμός χορήγησης νέων δανείων από τις τράπεζες, λόγω έλλειψης δημιουργίας νέας ρευστότητας, δεν επηρέασε ιδιαίτερα το ύψος των επιτοκίων χορηγήσεων αλλά και καταθέσεων μέχρι τα μέσα του 2010 περίπου. Σημαντικός εδώ κρίνεται ο ρόλος της ΕΚΤ στην παροχή νέας ρευστότητας την περίοδο αυτή.

10. Αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι, στην χώρα μας, η αντιπληθωριστική πολιτική της ΕΚΤ από το 2005 μέχρι τα μέσα του 2008, σε αντίθεση με τα επιτόκια χορηγήσεων στα νοικοκυριά, επηρέασε τα επιτόκια χορηγήσεων στις επιχειρήσεις.

11. Οι τελευταίες τιμές (2014M7) της διαφοράς (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στις επιχειρήσεις είναι κοντά στο 2% αλλά λόγω διακύμανσης δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι υπάρχει ξεκάθαρη πτωτική πορεία.

επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων σε επιχειρήσεις κινήθηκε μεταξύ του 1% με 2%¹². Ακολουθεί, λόγω της κρίσης, μια μικρή ανοδική περίοδος –μεταξύ 2008M12 και 2010M9– όπου η εν λόγω διαφορά (spread) κινήθηκε στα επίπεδα μεταξύ 2% με 3% για να επιστρέψει εν συνεχεία, και μέχρι τα τέλη του 2011, στα επίπεδα μεταξύ 1% με 2%. Από τις αρχές του 2012 και μέχρι σήμερα, η διαφορά (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων σε επιχειρήσεις της Πορτογαλίας κινήθηκε σαφώς υψηλότερα, μεταξύ 3% και 4%. Όπως όμως και στην περίπτωση της Ελλάδας, η όποια αύξηση της διαφοράς (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στις επιχειρήσεις προέρχεται κυρίως από την κάμψη στα αντίστοιχα επιτόκια των καταθέσεων και όχι από την πτώση στα επιτόκια χορηγήσεων (βλέπε Διάγραμμα III, Παράρτημα).

Στην περίπτωση της Ιρλανδίας, τέλος, η πορεία και των δύο διαφορών (spreads) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων μοιάζει σαφώς λιγότερο ευμετάβλητη από ό,τι στις δύο άλλες χώρες. Ξεκινώντας από την διαφορά (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στις επιχειρήσεις, διαπιστώνεται μια αξιοπρόσεκτη σταθερότητα στο 2% μέχρι τα τέλη του 2008 περίπου (πριν την κρίση). Την περίοδο αυτή η εν λόγω διαφορά (spread) κινείται μάλιστα και λίγο υψηλότερα και από τις δύο άλλες χώρες. Από το σημείο αυτό όμως και μετά την εκδήλωση της κρίσης έχουμε μια τελείως διαφορετική πορεία όπου παρατηρείται μείωση και όχι αύξηση, όπως στην Ελλάδα και την Πορτογαλία, της διαφοράς (spread) χορηγήσεων/καταθέσεων. Πιο συγκεκριμένα, για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα η συγκεκριμένη διαφορά (spread) κινείται κάτω του 2%, για να μηδενισθεί σχεδόν τον Οκτώβριο του 2011. Μετά όμως από τον Ιανουάριο του 2013 έχουμε μια μικρή αλλά συνεχή αύξηση της συγκεκριμένης διαφοράς (spread) επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων, για να επιστρέψουμε μετά τα μέσα του 2014 πίσω στα επίπεδα του 2%. Ο κυριότερος λόγος για αυτή την αύξηση της διαφοράς (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων των επιχειρήσεων στην Ιρλανδία είναι η πτώση, όπως και στις άλλες δύο οικονομίες, στα επιτόκια καταθέσεων (βλέπε Διάγραμμα II, Παράρτημα).

ΓΙΑ ΤΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ

Σε ό,τι αφορά τώρα την πορεία διαφοράς (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στα νοικοκυριά της Ελλάδας, θα μπορούσε να χωριστεί σε τέσσερις διαφορετικές φάσεις: η πρώτη από το 2003 έως περίπου το τέλος του 2008, όπου παρατηρείται μια συνεχής αποκλιμάκωση της εν λόγω διαφοράς (spread) από 8,5% περίπου, στις αρχές του 2003, στο 3,27% τον Οκτώβριο του 2008. Ακολουθεί, εν συνεχεία, μια σχετικά απότομη άνοδος (λόγω κρίσης και ανάγκης ανεύρεσης νέας ρευστότητας) που μας οδηγεί σε επίπεδα μεταξύ 6% με 7% από τον Απρίλιο του 2009 έως τον Αύγουστο του 2011. Εκεί ξεκινά η τρίτη φάση με ταχεία αποκλιμάκωση της διαφοράς (spread) σε επίπεδα μεταξύ 3% με 4% μέχρι τον Ιούλιο του 2013. Από το σημείο αυτό και μετά παρατηρείται μια σταδιακή άνοδος –ως τέταρτη φάση– και πάλι στα επίπεδα του 5,29% περίπου (2014M5) λόγω της μείωσης των επιτοκίων καταθέσεων της κατηγορίας αυτής.

Σε ό,τι αφορά τώρα την διαφορά (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στα νοικοκυριά της Πορτογαλίας διαπιστώνεται μια πιο ομαλή συμπεριφορά σε ό,τι αφορά την πτώση και την άνοδο, την εξεταζόμενη περίοδο, σε σχέση με την χώρα μας. Συγκεκριμένα, έχουμε μια πτώση της διαφοράς (spread) αυτής από το 8,0% περίπου το 2003 στο 4% το 2007M8 (λίγο πριν

12. Σε ό,τι αφορά την άσκηση της αντιπληθωριστικής πολιτικής της ΕΚΤ μέσω του επιτοκίου της διατραπεζικής, από το 2005 και μέχρι τα μέσα του 2008, ισχύει περίπου ό,τι και για την Ελλάδα σε ό,τι αφορά την μετακύλιση στα δύο επιτόκια χορηγήσεων.

την αρχή της κρίσης). Εν συνεχεία, και σε αντιδιαστολή με την Ελλάδα, για μια εκτεταμένη χρονική περίοδο –μέχρι τα μέσα του 2012– έχουμε την διαφορά (spread) αυτή στα επίπεδα του 4% με 5% (κυρίως λόγω αύξησης των επιτοκίων χορηγήσεων, βλέπε Διάγραμμα III, Παράρτημα). Ακολουθεί εν συνεχεία και μέχρι τα μέσα του 2014 μια σταδιακή άνοδος της διαφοράς (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στα νοικοκυριά στα επίπεδα του 6,5% περίπου, που είναι σαφώς υψηλότερα από τα τρέχοντα επίπεδα της χώρας μας (κυρίως λόγω της μείωσης των επιτοκίων καταθέσεων της κατηγορίας αυτής).

Στην Ιρλανδία τέλος διαπιστώνεται –όπως και με τις επιχειρήσεις– η σχεδόν σταθερή πορεία στην διαφορά (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων σε νοικοκυριά, γύρω στο 3% περίπου, μέχρι τον Οκτώβριο του 2008 (προ κρίσης). Η διαφορά αυτή ήταν μια μονάδα μεγαλύτερη από την αντίστοιχη διαφορά των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων των επιχειρήσεων της χώρας. Εν συνεχεία και μέχρι τα τέλη του 2009 περίπου έχουμε μια πτώση της διαφοράς (spread) των επιτοκίων αυτών σε επίπεδα μικρότερα ή ίσα με 1% (κυρίως λόγω ραγδαίας πτώσης των επιτοκίων χορηγήσεων, βλέπε Διάγραμμα II, Παράρτημα). Στην τελευταία περίοδο που ακολουθεί, μέχρι τα μέσα του 2014, έχουμε μια σημαντική άνοδο τόσο της διακύμανσης όσο και του επιπέδου της διαφοράς (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στα νοικοκυριά. Αποτέλεσμα αυτού είναι να φτάσει η εν λόγω διαφορά (spread) στα επίπεδα του 6,8% περίπου το 2014M2 και να «κλείσει» με 3,73% το 2014M6 (χαμηλότερα από τις άλλες δύο χώρες). Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως στην υψηλή διακύμανση σε ό,τι αφορά την πορεία των επιτοκίων χορηγήσεων προς τα νοικοκυριά της χώρας. Επιπροσθέτως διαπιστώνεται μια τελειώς διαφορετική εικόνα από αυτή της διαφοράς (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων των επιχειρήσεων της χώρας.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ

Σκοπός του συγκεκριμένου άρθρου είναι να καταδείξει αρχικά τον τρόπο που μετακυλίεται η όποια μεταβολή των επιτοκίων χονδρικής (π.χ. του ΕΟΔΔ της ΕΚΤ αλλά και του 3μηνου Euribor της διατραπεζικής) στα επιτόκια λιανικής (καταθέσεις και χορηγήσεις) στην χώρα μας αλλά και στην Πορτογαλία και η Ιρλανδία. Οι δύο αυτές χώρες είναι αντίστοιχου οικονομικού μεγέθους με την Ελλάδα, μέλη της Ευρωζώνης και με ανάλογα οικονομικά προβλήματα. Η καταγραφή του τρόπου διαμόρφωσης και πορείας των διαφορών (spread) των δύο επιτοκίων της λιανικής συνδέεται επίσης άμεσα με την κερδοφορία του τραπεζικού συστήματος, ώστε να είναι εύρωστο, και κατ'επέκταση να έχει την δυνατότητα να μπορεί να παρέχει φθηνή σχετικά ρευστότητα για την χρηματοδότηση της πραγματικής οικονομίας (νοικοκυριά και κυρίως επιχειρήσεις).

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, αξίζει να κάνουμε μερικές επισημάνσεις σχετικά με την πορεία των διαφορών (spread) των δύο επιτοκίων της λιανικής και στις τρεις αυτές χώρες πριν και μετά την κρίση.

Πιο αναλυτικά, πριν την κρίση και στις τρεις χώρες είχαμε χαμηλού επιπέδου και σχετικά μικρής διακύμανσης διαφορά (spread) στα επιτόκια χορηγήσεων/καταθέσεων στον επιχειρηματικό τομέα (π.χ. Ελλάδα: 1% έως 2%, Ιρλανδία: 2% και Πορτογαλία: 1% έως 2% περίπου). Ταυτόχρονα διαπιστώσαμε την συνεχή πτώση στα επιτόκια χορηγήσεων στον επιχειρηματικό τομέα (με εξαίρεση την Ιρλανδία όπου η αντιπληθωριστική πολιτική των αυξητικών επιτοκίων χονδρικής της ΕΚΤ το 2005 πέρασε και στα επιτόκια χορηγήσεων, τα οποία όμως ήταν μικρότερα από αυτά των δύο

άλλων χωρών). Σε γενικές γραμμές, το διάστημα αυτό η τραπεζική πολιτική επιτοκίων σηματοδότησε ότι και οι τρεις χώρες έδιναν σημασία στον επιχειρηματικό δανεισμό ως μοχλό ανάπτυξης.

Από την άλλη πλευρά, σε ό,τι αφορά την διαφορά (spread) επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στα νοικοκυριά την ίδια περίοδο, βλέπουμε ότι ξεκινά από ένα σαφώς υψηλότερο επίπεδο αλλά με μια διαχρονικά πτωτική τάση (π.χ. Ελλάδα: από 8% σε 3%, Ιρλανδία: από 4% σε 3% και Πορτογαλία: από 8% σε 4% περίπου). Αναλυτικότερα, μέχρι την χρονική στιγμή της κρίσης, τον Αύγουστο του 2008, είχαμε μια συνεχή πτωτική πορεία της διαφοράς (spread) στα επιτόκια χορηγήσεων/καταθέσεων στα νοικοκυριά, ειδικά στην Ελλάδα και την Πορτογαλία και όχι τόσο στην Ιρλανδία όπου η διαφορά αυτή ήταν ήδη χαμηλή. Αυτή η πτώση της διαφοράς (spread) των επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στα νοικοκυριά συνέβη και μετά τα μέσα του 2005, κυρίως λόγω της σταδιακής πτώσης των επιτοκίων δανεισμού στα νοικοκυριά στην Ελλάδα και την Πορτογαλία, σε συνδυασμό με την αύξηση των αντίστοιχων επιτοκίων καταθέσεων. Η Ιρλανδία, αντίθετως, δεν ακολούθησε αυτή την πολιτική επιτοκίων μέχρι την έναρξη της κρίσης, αφού υπήρξε αυξητική μετακύλιση του διατραπεζικού επιτοκίου, λόγω της αντιπληθωριστικής πολιτικής της ΕΚΤ, και στα δύο επιτόκια χορηγήσεων (εκτός των καταθέσεων).

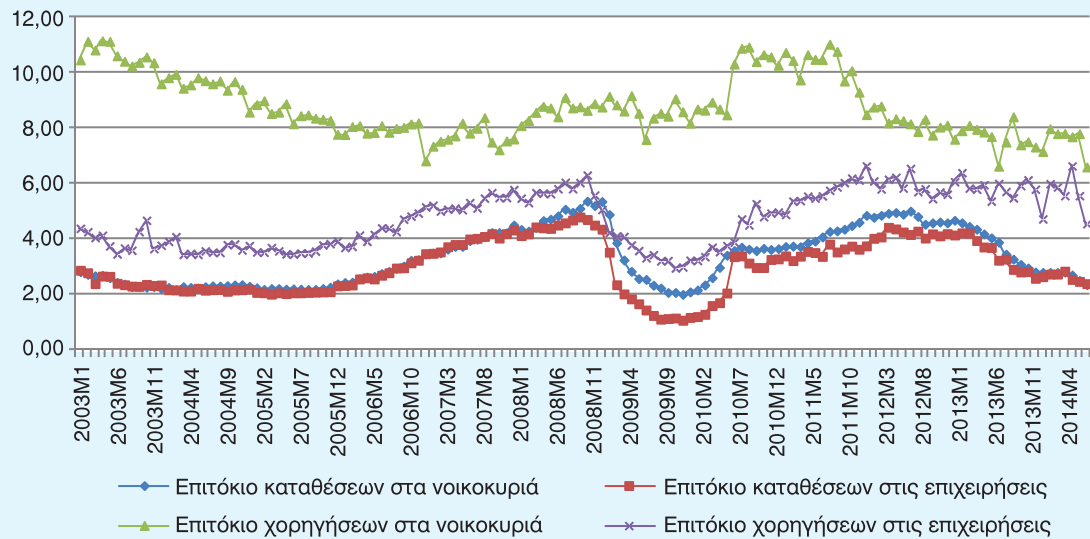
Μετά το ξέσπασμα της κρίσης τα πράγματα διαφοροποιούνται. Συγκεκριμένα, και με πιο έντονο τρόπο μετά τις αρχές του 2013, και στις τρεις χώρες είχαμε υψηλότερου επιπέδου και σχετικά μεγαλύτερης διακύμανσης διαφορά (spread) στα επιτόκια χορηγήσεων/καταθέσεων στον επιχειρηματικό τομέα σε σχέση με αντίστοιχα προ κρίσης επίπεδα (π.χ. Ελλάδα: 1,6%-4%, Ιρλανδία: 1%-2% και Πορτογαλία: 3%-4% περίπου). Από την άλλη πλευρά, σε ό,τι αφορά την διαφορά (spread) επιτοκίων χορηγήσεων/καταθέσεων στα νοικοκυριά την ίδια περίοδο (μετά τις αρχές του 2013), διαπιστώνουμε μια επιστροφή σε ένα σαφώς υψηλότερο επίπεδο, λίγο χαμηλότερο από αυτό του 2003, αλλά με υψηλή διακύμανση (π.χ. Ελλάδα: από 4% έως 5%, Ιρλανδία: από 2% έως 6% και Πορτογαλία: από 6% έως 7% περίπου). Αξιοπρόσεκτη είναι εδώ η υψηλή διακύμανση στην Ιρλανδία, που δεν υπήρχε πριν την κρίση, λόγω υψηλής διακύμανσης στα επιτόκια χορηγήσεων των νοικοκυριών.

Εν κατακλείδι, και τα τρία τραπεζικά συστήματα, σε ό,τι αφορά την πορεία των διαφορών (spread) των δύο επιτοκίων της λιανικής σε επιχειρήσεις και νοικοκυριά, βρίσκονται σε σταδιακή φάση επιστροφής στα προ κρίσης επίπεδά τους. Αυτό σημαίνει υψηλότερα επιτόκια χορηγήσεων σε νοικοκυριά από αυτά των επιχειρήσεων, συνοδευόμενα από χαμηλά επιτόκια καταθέσεων. Αυτό όμως δεν έχει ακόμα πλήρως επιτευχθεί και στις τρεις χώρες, μιας και η κρίση υφίσταται ακόμα.

Σε ό,τι αφορά την χώρα μας θα ήταν επιθυμητός στόχος να συνεχισθεί η πορεία περαιτέρω περιορισμού της διαφοράς (spread) στα επιτόκια χορηγήσεων/καταθέσεων στον επιχειρηματικό τομέα στο επίπεδο του 1%-2% της περιόδου ένταξής μας στο ευρώ (συνοδευόμενα από χαμηλά επίπεδα επιτοκίων χορηγήσεων και καταθέσεων). Το γεγονός αυτό θα χρηματοδοτούσε την πραγματική οικονομία με σχετικά φθηνή ρευστότητα. Σε ό,τι αφορά την διαφορά (spread) στα επιτόκια χορηγήσεων/καταθέσεων στα νοικοκυριά, επειδή δεν είναι προτεραιότητα ούτε για τις τράπεζες (ως κερδοφορία) ούτε για την οικονομία εν γένει (ως αναπτυξιακός μοχλός), θα εξαρτηθεί στο άμεσο μέλλον από το εύρος ρευστότητας (λόγω σπανιότητάς της) που θα έχει στα χέρια του το τραπεζικό μας σύστημα.

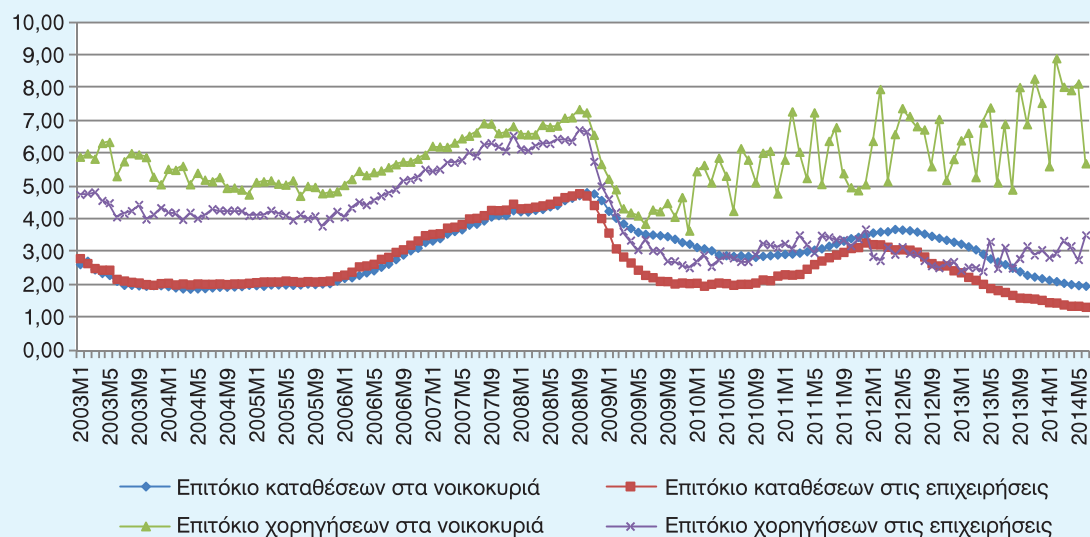
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Διάγραμμα I
Η πορεία των επιτοκίων λιανικής στην Ελλάδα

Πηγή: ΔΝΤ.

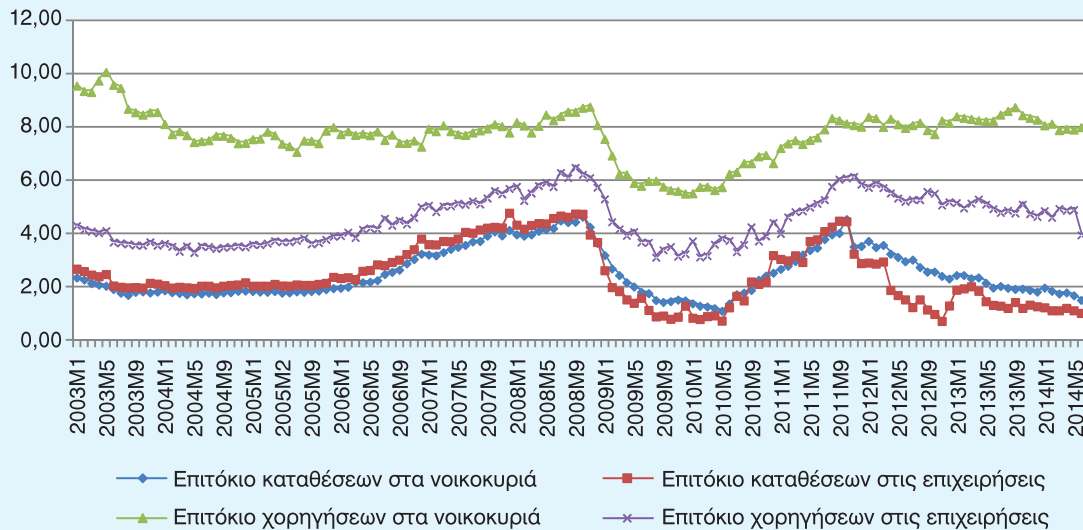
Διάγραμμα II
Η πορεία των επιτοκίων λιανικής στην Ιρλανδία

Πηγή: ΔΝΤ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (συνέχεια)

Διάγραμμα III
Η πορεία των επιτοκίων λιανικής στην Πορτογαλία

Πηγή: ΔΝΤ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Παναγόπουλος, Γ. και Πελετίδης, Γ. (2007), *Βασιλεία II: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα*, Σειρά Μελετών, 65, Αθήνα: Εκδόσεις ΚΕΠΕ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Aristei, D. and Gallo, M. (2014), "The relationship between bank interbank interest rates during the financial crisis: empirical results for the Euro area", *Journal of Policy Modeling* 2, pp. 273-295.

ECB Monthly Bulletin (2009), "Recent developments in the retail bank interest rate pass through in the Euro Area", pp. 93-105.

Karagiannis, S., Panagopoulos, Y. and Vlamis, P. (2014), "The response of bank retail rates to money market rates: evidence from the emerging BRIC economies: an application of the disaggregated GETS model", *Emerging Markets, Finance and Trade* 50, pp. 153-168.

Kashyap, A. and Stein J. (2000), "What Do a Million Observations on Banks Say about the Transmission of Monetary Policy?", *American Economic Review* 90, pp. 407-428.

Kwapil, C. and Scharler, J. (2010), "Interest rate pass through, monetary policy rules and macroeconomic", *Journal of International Money & Finance* 29, pp. 236-51.

Panagopoulos, Y., Reziti, I. & Spiliotis, A. (2010), "Monetary and banking policy transmission through interest rates: An empirical application to the USA, Canada, UK and Eurozone", *International Review of Applied Economics* 24, pp. 119-36.

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

Νίκος Βαγιονής, Ερευνητής ΚΕΠΕ

1. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ

Η έννοια του τουρισμού πολυτελείας δεν έχει καθορισμένα όρια, αλλά αυτό που την σημασιοδοτεί είναι ο τουρισμός με υψηλή ημερήσια δαπάνη από πλευράς των επισκεπτών, που είναι κατά κανόνα πολλαπλάσια της μέσης ημερήσιας τουριστικής δαπάνης (βλέπε Διάγραμμα 1 και Διάγραμμα 2).

Ο τουρισμός πολυτελείας έχει ιδιαίτερη σημασία για τη χώρα μας, διότι αυτή έχει μικρό μέγεθος και ο μαζικός τουρισμός χαμηλής δαπάνης επιβαρύνει τις υπάρχουσες μεταφορικές και αστικές υποδομές και τους περιορισμένους φυσικούς πόρους δυσανάλογα πολύ, σε σχέση με το χαμηλό κύκλο εργασιών που δημιουργεί.

Ο τουρισμός πολυτελείας υλοποιείται κατά κανόνα, αλλά όχι αποκλειστικά, με διαμονή σε καταλύματα πολυτελείας, δηλαδή ξενοδοχεία πέντε αστέρων αλλά και ενοικιαζόμενες τουριστικές επαύλεις. Παράλληλα ή συμπληρωματικά περιλαμβάνει την ενοικίαση ή χρήση γιοτ, αυτοκινήτων πολυτελείας, αεροπλάνων, ελικοπτέρων. Ακόμη πραγματοποιείται με χρήση ειδικών τουριστικών υποδομών όπως τα καζίνο, ή χρήση σπα, κέντρων ιατρικού τουρισμού, γηπέδων γκολφ, κ.ά. Επίσης μπορεί να γίνεται χρήση υπηρεσιών διασκέδασης, θαλασσίων σπορ, αλλά και πραγματοποίηση αγορών κοσμημάτων, πολυτίμων λίθων και έργων τέχνης.

Επίσης σε κατάλληλες υποδομές πολυτελείας (όπως συνεδριακά ή συναυλιακά κέντρα σε συνδυασμό με ξενοδοχεία, επαύλεις και ιστορικά κτίρια) φιλοξενούνται φεστιβάλ¹ και μεγάλες διοργανώσεις (mega-events), όπως π.χ. το Φεστιβάλ της Eurovision, οι απονομές των Χρυσών Λεόντων στην Μπιενάλε της Βενετίας, των Χρυσών Σφαιρών και των Oscar στις ΗΠΑ, αλλά και στη χώρα μας ο Διεθνής Μαραθώνιος, το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, Δράμας κλπ. Η τουριστική ελκυστικότητα και επισκεψιμότητα, αλλά και οι τουριστικοί πολλαπλασιαστές αυτών των events, έχουν μελετηθεί και είναι ισχυροί².

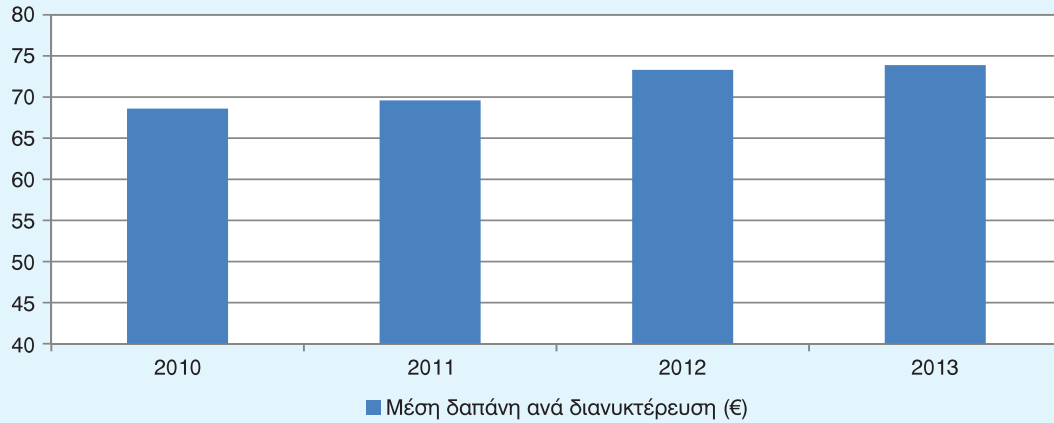
Ο **τουρισμός πολυτελείας** είναι ποιοτικός, απαιτεί εξειδίκευση στην προσφορά της υπηρεσίας, απαιτεί φροντίδα και προστασία του περιβάλλοντος και του ανθρωπογενούς-αρχιτεκτονικού τοπίου³, εμπεριέχει τη χρήση τεχνολογίας αιχμής, ενώ δημιουργεί και υψηλές εισπράξεις και υψηλά περιθώρια κέρδους, χωρίς να καταπονεί τις υποδομές και τους φυσικούς πόρους.

1. Vagionis et al. (2011): "Movies as a tool of modern tourist marketing", *Tourismos*, V.6 (2), Autumn 2011, pp. 353-362. ISSN 1790-8418.

2. Vagionis et al. (2013): "Cultural Festivals and Regional Economic Development: Perceptions of Key Interest Groups" στο *Advances in Tourism Economics: Quantitative Methods*, pp.175-194, Springer Physica Verlag. ISBN 978-3-7908-2878-8.

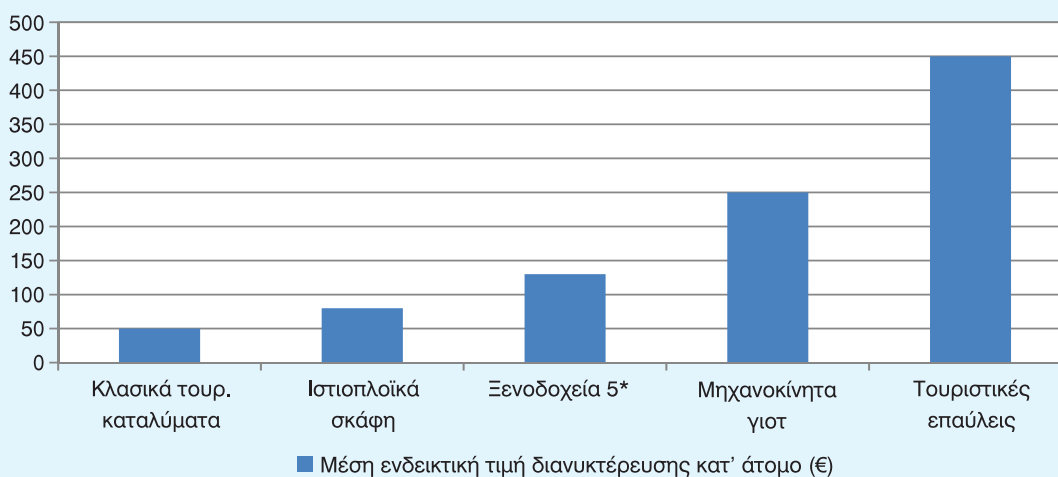
3. Για παράδειγμα η δαπάνη για διαμόρφωση, προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος στην ΠΟΤΑ - Costa Navarino ξεπερνά το 30% του συνολικού κόστους της επένδυσης. Ενδεικτικά και μόνο αναφέρεται ότι τα γήπεδα γκολφ δημιουργούν γεωθερμικά πεδία, τα νερά συλλέγονται και επαναχρησιμοποιούνται, έχουν μεταφερθεί και διασωθεί με τελευταία τεχνολογία εκατοντάδες αιωνόβιες ελιές κλπ.

Διάγραμμα 1
Διεθνής τουρισμός: Μέση τουριστική δαπάνη ανά επισκέπτη και
ανά διανυκτέρευση μη κατοίκων στην Ελλάδα, 2010 - 2013

Πηγή: Τ.τ.Ε.

Διάγραμμα 2
Τουρισμός πολυτελείας: Σύγκριση μέσης ενδεικτικής τιμής διανυκτέρευσης
κατ' άτομο (€)

Πηγή: Τ.τ.Ε.

* Οι κατ' άτομο τιμές είναι μέσες και ενδεικτικές για την περίοδο 2011-14 και αφορούν σε πλήρη αξιοποίηση του δυναμικού κλινών. Διαφορετικά είναι κατ' αναλογία υψηλότερες. Στοιχεία του Συγγραφέα.

Τέλος, ο τουρισμός πολυτελείας ελκύει παγκόσμιες προσωπικότητες της πολιτικής, της τέχνης, αλλά και του επιχειρηματικού κόσμου και η αλληλεπίδραση αυτή συμβάλλει στη διεθνή προβολή της χώρας υποδοχής και εν προκειμένω της χώρας μας, της Ελλάδας, με ευρύτερες ευνοϊκές επιδράσεις.

2. ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ

2.1. ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ

Τα ξενοδοχεία πολυτελείας, μικρού ή μεγάλου μεγέθους, αστικά ή τύπου resort, ορεινά ή παραθαλάσσια, αποτελούν διεθνώς σημεία έλξης, αλλά συχνά και ιστορικά ή αρχιτεκτονικά σημεία αναφοράς (landmarks)⁴.

Ο κλάδος των ξενοδοχείων πολυτελείας είναι ένας ιδιαίτερα σημαντικός κλάδος του ελληνικού τουρισμού. Αποτελεί πάνω από το 10% του ξενοδοχειακού δυναμικού της χώρας και στις διάφορες περιφέρειες της χώρας κυμαίνεται από το 1,5% έως το 23% του δυναμικού σε κλίνες⁵. Συμβάλλει αποφασιστικά στα έσοδα της χώρας από τον τουριστικό κλάδο, μια και το έσοδο ανά τουρίστα και διανυκτέρευση είναι σαφώς ανώτερο από τις άλλες κατηγορίες.

Υπάρχουν διεθνώς ενδείξεις ότι ο κλάδος μπορεί και εφαρμόζει εξελιγμένες μορφές διαφήμισης και προώθησης πωλήσεων (marketing) (Doswell R., 1977), που γίνονται εφικτές είτε λόγω του μεγέθους των μονάδων είτε λόγω της υψηλής τους ποιότητας (Αραβαντινού-Τζε Π., 2007). Έτσι απασχολείται ειδικευμένο προσωπικό και δικαιολογείται η λειτουργία ειδικού, οργανωμένου τμήματος μάρκετινγκ σε κάθε μονάδα, ή κατά ομάδες επιχειρηματικών συμφερόντων. Αυτό δίνει στον κλάδο αυξημένη προσαρμοστικότητα και ανταγωνιστικότητα έναντι χαμηλότερων κατηγοριών, όπως εφαρμόζεται σε αλυσίδες ξενοδοχείων πολυτελείας, για παράδειγμα Jumeirah, Hilton, Sheraton, Intercontinental, Sofitel κ.ά.

Παράλληλα, τα ξενοδοχεία πολυτελείας μπορούν να παρέχουν διάφορες ειδικές υποστηρικτικές τουριστικές διευκολύνσεις και υποδομές. Ξενοδοχεία πολυτελείας περιλαμβάνουν την ειδική τουριστική υποδομή «Συνεδριακό Κέντρο», «Καζίνο», «Κέντρο Θαλασσοθεραπείας», υποδομές ειδικών αθλητικών εγκαταστάσεων (γκολφ, κ.ά.) και υποδομές «τουριστικού λιμένος σκαφών αναψυχής» (μαρίνες). Αυτές οι υποδομές προσδιορίζουν την διεθνή ελκυστικότητα και την αποτελεσματικότητα όσον αφορά στην άμβλυση της εποχικότητας του τουριστικού φαινομένου.

Τέλος, τα ξενοδοχεία πέντε αστέρων, βάσει των προαπαιτούμενων προδιαγραφών για την ανέγερση και την αδειοδότηση λειτουργίας τους, λειτουργούν ως βασικές παράμετροι στον τουριστικό αναπτυξιακό σχεδιασμό (Μπριασούλη Ε., 2000), που στοχεύει τόσο στην προσπάθεια διεύρυνσης σε νέες/ειδικές μορφές τουρισμού (Τσάρτας Π., Βαγιονής Ν., κ.ά. 2008) όσο και τη βελτίωση της πολυμέρειας, της ποιότητας και της τεχνολογίας, με μια λέξη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας (Middleton V., 2001) του υπάρχοντος τουριστικού προϊόντος της χώρας μας.

Σε επίπεδο αριθμών τα ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα, εν μέσω οικονομικής κρίσης, κατά την τετραετία 2010 - 2013 συνεχίζουν και αυξάνουν το δυναμικό τους, από 312 μονάδες το 2010 σε 361 μονάδες το 2013, και από 102.429 κλίνες το 2010, σε 117.555 κλίνες το 2013.

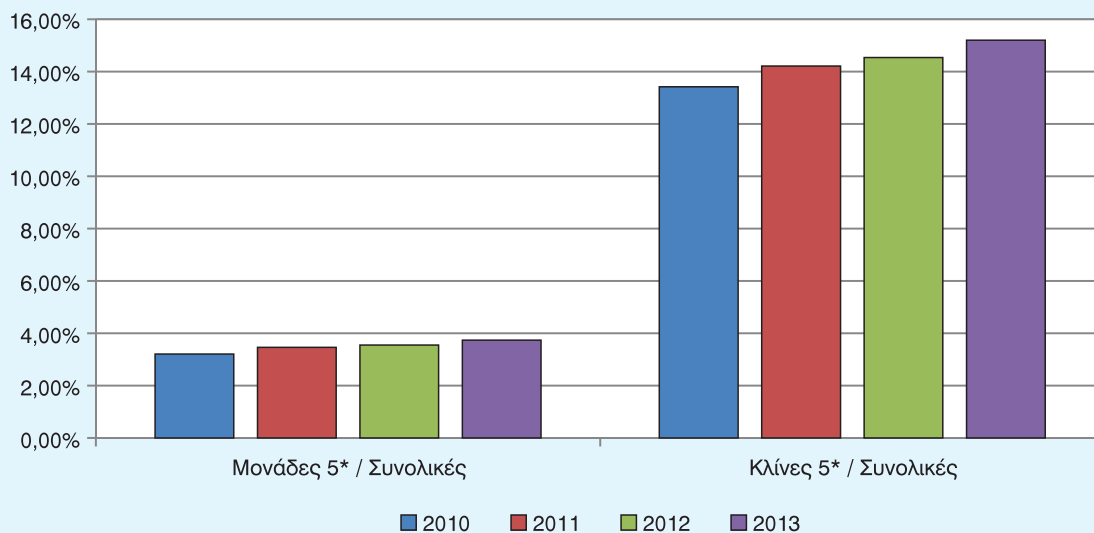
Η υπεροχή τους σε βιωσιμότητα επιβεβαιώνεται επίσης από το Διάγραμμα 3 όπου γίνεται σαφής η αύξηση του ποσοστού τους στο ελληνικό ξενοδοχειακό δυναμικό τόσο όσον αφορά τον αριθμό μονάδων όσο και κλινών.

Παράλληλα, η εποχικότητα των ξενοδοχείων 5* είναι χαμηλότερη, όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 4, γεγονός που τους δίνει καλύτερη αξιοποίηση του επενδεδυμένου κεφαλαίου και μικρότερη μέση σχολάζουσα δυναμικότητα.

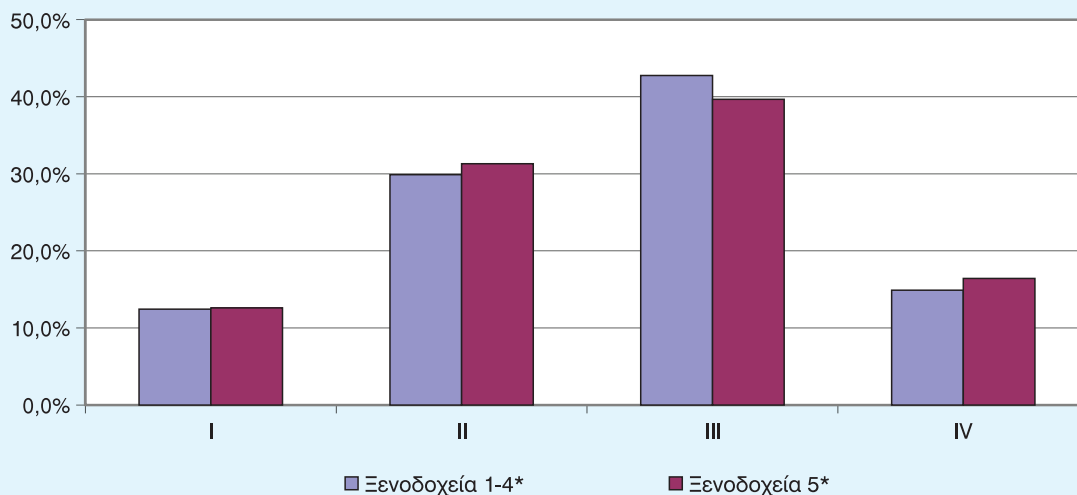
4. Για παράδειγμα, Burj Al Arab (Dubai), Ritz (London), Μεγάλη Βρετανία (Αθήνα).

5. Για περισσότερα στοιχεία και πλήρη ανάπτυξη του θέματος βλέπε Βαγιονής Ν. κ.ά. (2011): *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*. ΚΕΠΕ, Σειρά Εκθέσεις Νο. 66. ISBN 978-960-341-098-0.

Διάγραμμα 3
Συμμετοχή των ξενοδοχείων 5*
στο ξενοδοχειακό δυναμικό της Ελλάδας, 2010 - 2013

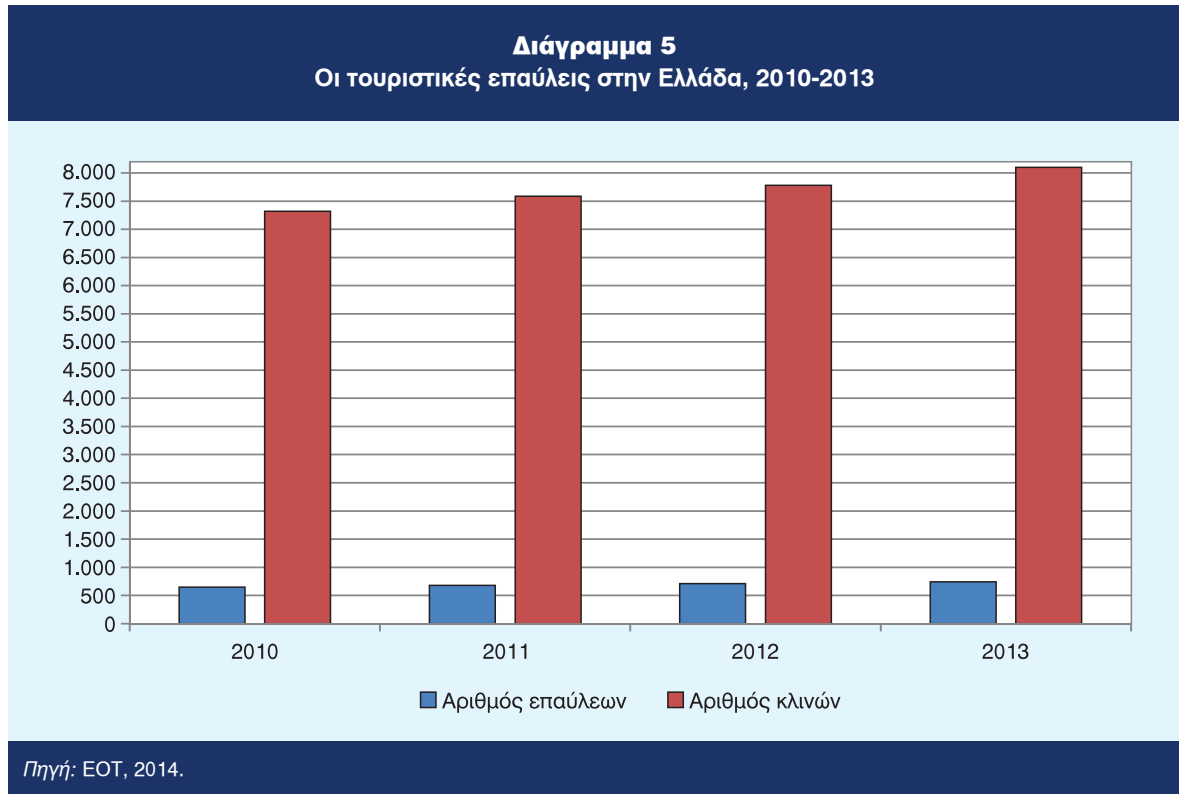
Διάγραμμα 4
Σύγκριση εποχικότητας Κατανομή (ποσοστό) αφίξεων: Τρίμηνα I, II, III, IV

2.2. ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΠΑΥΛΕΙΣ

Οι τουριστικές επαυλεις είναι ενοικιαζόμενες αυτόνομες επιπλωμένες κατοικίες με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον μέσα σε περίτεχνο περιβάλλοντα χώρο, που εξασφαλίζουν ιδιωτικότητα και διαθέτουν ποικιλία από εξοπλισμούς, ανάλογα με το χαρακτήρα της καθεμιάς. Ενδεικτικά μπορεί να περιλαμβάνουν πισίνα, γυμναστήριο, σάουνα, μπιλιάρδο, κουζίνα σούσι, κέντρο επικοινωνιών, γραφείο, δωμάτιο συσκέψεων, ελικοδρόμιο, γκαράζ, και αρχιτεκτονικά μέλη όπως αίθρια, βεράντες, κ.ά., που τις κάνουν ιδιαίτερες και συμβάλλουν στην εμπορικότητά τους.

Απευθύνονται σε επισκέπτες/τουρίστες υψηλής κλάσης με βάση τις προδιαγραφές τους και διατίθενται χωρίς ή κατά περίπτωση και με προσωπικό υποστήριξης. Οι τουριστικές επαύλεις που διατίθενται νόμιμα και είναι καταχωρισμένες στον ΕΟΤ ήταν 647 με 7.319 κλίνες το 2010, 679 με 7.588 κλίνες το 2011, 711 με 7.780 κλίνες το 2012, και 740 με 8.100 κλίνες το 2013, και όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5 αυξάνονται συνεχώς την τελευταία τετραετία σηματοδοτώντας μian αυξημένη ζήτηση για τον τουρισμό πολυτελείας. Το μέσο δυναμικό των καταχωρισμένων επαύλεων είναι περί τις 11 κλίνες. Οι τιμές ανά ημέρα ενοικίασης κυμαίνονται ενδεικτικά από 2.500 έως 25.000 €.

2.3. ΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΣΚΑΦΗ ΑΝΑΨΥΧΗΣ

Τα ενοικιαζόμενα τουριστικά σκάφη αναψυχής έχουν αρκετά μακρά ιστορία στην Ελλάδα, όμως ο κλάδος δεν έχει αναπτυχθεί όσο η φυσική διαμόρφωση της χώρας μας και οι δυνατότητες της αγοράς θα επέτρεπαν. Παρατηρείται το φαινόμενο όσοι αγαπούν τις διακοπές με σκάφος να αγοράζουν ιδιόκτητο, με ασύγκριτα μεγαλύτερο κόστος συντήρησης και απόσβεσης, που οδηγεί σε σπατάλη πόρων, επενδυτικές αποτυχίες και απαξίωση. Ένας λόγος της ανεπαρκούς ανάπτυξης της αγοράς ενοικιαζόμενων τουριστικών σκαφών είναι η συνεχώς μεταβαλλόμενη, με πειραματισμούς και συχνά άδικη φορολογική και νομική-θεσμική μεταχείριση⁶.

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω, στην Ελλάδα υπάρχουν περί τις 300 εταιρείες πλοιοκτητών/διαχείρισης τουριστικών σκαφών που δραστηριοποιούνται σε μαρίνες της Ελλάδας αλλά και σε

6. Η "Έκτακτη Εισφορά", το "Τέλος Παραμονής και Πλόων (ΤΠΠ) ιδιωτικών σκαφών αναψυχής", ο συντελεστής ΦΠΑ ελλειμνισμού υψηλότερος των ανταγωνιστών, κ.ά.

άλλες μεσογειακές μαρίνες⁷, σηματοδοτώντας ότι συχνά ιστιοπλοϊκές ή κρουαζιέρες γιότινγκ στις ελληνικές θάλασσες έχουν αφητηρία ή τερματικές μαρίνες σε ξένες χώρες, όπου ο ελλιμενισμός των σκαφών και η δημιουργία βάσεων υποστήριξης είναι ευκολότερα διαθέσιμα, από πλευράς θέσεων και διαδικασιών, αλλά και οικονομικότερες για τις εταιρείες, με όση απώλεια στα τουριστικά έσοδα της Ελλάδας αυτό συνεπάγεται.

Στην Ελλάδα υπάρχουν περί τα 4.000 ενοικιαζόμενα τουριστικά σκάφη αναψυχής, επανδρωμένα και μη, που διέπονται από το νόμο 2743/99. Με βάση 860 επαγγελματικά τουριστικά σκάφη που προβάλλονται σήμερα από την ΕΠΕΣΤ⁸ αυτά μπορούν να χωριστούν στις εξής κατηγορίες. Όσον αφορά το μήκος, περί τα 160 σκάφη είναι μεγάλα (άνω των 20 μέτρων), περί τα 200 σκάφη είναι μεσαία (12-20 μέτρων), και ένας μεγάλος αριθμός 360 σκαφών είναι μικρά (9-12 μέτρα), και τέλος υπάρχουν 140 πολύ μικρά (7-9 μέτρων) επαγγελματικά σκάφη αναψυχής. Τα ενοικιαζόμενα σκάφη επίσης χωρίζονται σε κατηγορίες, όπως σε 180 “μηχανοκίνητα γιοτ” (Motor Yacht), σε 640 “ιστιοφόρα”, σε 21 μεγαλύτερα σκάφη “μικτού τύπου” (Motor Sailors) και σε 11 “Catamaran”. Επίσης μπορεί να διατίθενται πλήρως επανδρωμένα, με καπετάνιο και πλήρωμα, μερικώς, ή καθόλου, ανάλογα με τις απαιτήσεις και τους τύπους. Οι τιμές ναύλωσης ποικίλλουν προφανώς ανάλογα με το σκάφος, αλλά και με τη χρονική διάρκεια, με τη χρονική περίοδο και την προκράτηση που διέπουν το ναυλοσύμφωνο.

2.4. ΟΙ ΜΑΡΙΝΕΣ

Οι μαρίνες της Ελλάδας αποτελούν σήμερα ένα δυναμικό περίπου 30 οργανωμένων τουριστικών λιμένων με συνολικά 12.000 θέσεις ελλιμενισμού, και άλλους μικρότερους λιμενίσκους και αλιευτικά καταφύγια. Ενδεικτικά παρατίθενται στον Πίνακα 1 οι τοποθεσίες και το δυναμικό των μαρίνων.

Η αγορά της εκμετάλλευσης λιμένων αναψυχής ήταν αρχικά κρατικά ελεγχόμενη. Μέχρι το 1995 την εκμετάλλευσή τους είχε αποκλειστικά ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ). Πρακτικά μόνο το ξενοδοχείο Πόρτο Καρράς έχει πιστοποιημένη ξενοδοχειακή μαρίνα. Από το 1995 ο ΕΟΤ άρχισε να παραχωρεί σταδιακά τη μακροχρόνια (20-40 έτη) εκμετάλλευση των μαρίνων σε ιδιώτες, με τον όρο να γίνουν εργασίες αναβάθμισής τους και παράλληλα να εισπράττει ένα ετήσιο μίσθωμα. Μέχρι σήμερα ο ΕΟΤ έχει παραχωρήσει μέσω της ΕΤΑ⁹, της διαχειριστικής εταιρείας της περιουσίας του, τις περισσότερες πιστοποιημένες μαρίνες σε ιδιωτικούς ή τοπικούς φορείς. Αυτό δίνει μια σημαντική δυναμική στην αγορά του ναυτικού τουρισμού πολυτελείας. Όμως διάφορα διαδικαστικά και φορολογικά ζητήματα δημιουργούν αντικίνητρα (βλ. υποσημ. 11) στη σχετική ζήτηση. Παράλληλα, ο αριθμός των θέσεων ελλιμενισμού στην Ελλάδα υπολείπεται σύμφωνα με εκτιμήσεις¹⁰ κατά το ήμισυ από τον αριθμό που θα μπορούσε εύλογα να λειτουργεί με βάση τη ζήτηση, με ανάλογες επιπτώσεις στη δυναμική του τουρισμού πολυτελείας.

7. Για παράδειγμα η εταιρεία “Κυριακούλης” διαχειρίζεται σχεδόν 400 σκάφη με βάση σε 23 μαρίνες στη Μεσόγειο, εκ των οποίων 8 μόνο είναι στην Ελλάδα (Αθήνα, Κως, Ρόδος, Κέρκυρα, Λευκάδα, Σκιάθος, Πάρος, Μύκονος).

8. Ένωση Πλοιοκτητών Ελληνικών Σκαφών Τουρισμού, διαθέσιμα πλοία, Μάιος 2014.

9. ΕΤΑ - Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα. Η εταιρεία σήμερα (2014) ονομάζεται “Εταιρεία Ακινήτων Δημοσίου” Α.Ε. (ΕΤΑΔ), και προέρχεται από τη συγχώνευση της «Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα» Α.Ε., της «Ολυμπιακά Ακίνητα» Α.Ε. και της «Κτηματικής Εταιρείας του Δημοσίου» Α.Ε.

10. Παραμονές αρόδου, σε ακατάλληλους λιμενίσκους, πολλαπλή πλαγιοδέτηση, κλπ., κλπ.

Πίνακας 1
Τουριστικοί λιμένες σκαφών αναψυχής (Μαρίνες), 2014

Όνομα	Τοποθεσία	Χωρητικότητα
ΑΓ. ΓΑΛΗΝΗ	Αγία Γαλήνη, Ρέθυμνο	112
ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ	Άγιος Νικόλαος, Λασιθίου	253
ΑΛΙΜΟΣ	Άλιμος, Αττικής	1060
ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ	Αργοστόλι Κεφαλληνίας	190
ΑΡΕΤΣΟΥ	Καλαμαριά, Θεσσαλονίκης	245
ΑΧΙΛΙ	Σκύρος	150
ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗ	Βουλιαγμένη, Αττικής	119
ΒΟΥΝΑΚΙ	Βουνάκι, Αιτωλοακαρνανίας	70
ΓΛΥΦΑΔΑ	Γλυφάδα, Αττικής	780
ΓΟΥΒΕΣ	Ηράκλειο Κρήτης	72
ΓΟΥΒΙΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ	Κέρκυρα, Κερκύρας	960
ΕΡΜΙΟΝΗ	Ερμιόνη, Αργολίδας	194
ΖΑΚΥΝΘΟΣ	Ζάκυνθος	* 150
ΖΕΑ	Πειραιάς, Αττικής	630-670
ΘΑΣΟΣ	Λιμενάρια, Θάσος	* 280
ΙΚΑΡΙΑ	Λευκάδα, Ικαρία	* 250
ΙΤΕΑ	Ιτέα, Φωκίδα	* 146
ΚΑΛΑΜΑΤΑ	Καλαμάτα, Μεσσηνίας	250
ΚΑΜΕΝΑ ΒΟΥΡΛΑ	Φθιώτιδα	* 81
ΚΑΤΑΚΟΛΟ	Κατάκολο, Ν. Ηλείας	235
ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ (ΑΚΤΙΟ)	Άκτιο, Αιτωλοακαρνανίας	88
ΚΥΛΛΗΝΗ	Κυλλήνη, Ηλεία	150
ΚΩΣ	Κως, Δωδεκανήσου	258
ΛΕΡΟΣ	Λακκί, Λέρος	220
ΛΕΥΚΑΔΑ	Λευκάδα	609
ΜΑΛΙΑ	Μάλια, Ηράκλειο	* 300
ΜΑΝΔΡΑΚΙ ΡΟΔΟΥ	Μανδράκι, Δωδεκανήσου	115
ΜΑΡΙΝΑ ΑΘΗΝΩΝ	Φάληρο	130
ΜΕΘΑΝΑ	Μέθανα, Αττικής	70
ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ	Ν. Αιτωλνίας	250
ΜΥΚΟΝΟΣ, ΤΟΥΡΛΟΣ	Ν. Μύκονος	270
ΜΥΤΙΛΗΝΗ	Μυτιλήνη, Λέσβος	200
ΞΥΛΟΚΑΣΤΡΟ	Άγιος Ιωάννης, Κορινθίας	220
OLYMPIC MARINE ΛΑΥΡΙΟ	Λαύριο, Αττικής	685
ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ	Χανιά	140
ΠΑΤΡΑ	Πάτρα, Αχαΐας	450
ΠΗΔΑΛΙ	Πηδάλι, Σύρος	* 254
ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑΣ	Πόρτο Καρράς, Χαλκιδικής	315
ΠΡΕΒΕΖΑ	Πρέβεζα	261
ΠΥΛΟΣ	Πύλος, Μεσσηνία	* 100-170
ΡΟΔΟΣ	Σφαγεία, Ρόδος	* 500
ΣΑΜΟΣ - ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟ	Σάμος	258
ΣΑΝΗ	Σάνη, Χαλκιδικής	215
ΣΤΑΔΙΟ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ ΦΙΛΙΑΣ	Πειραιάς	270
ΦΛΟΙΣΒΟΣ	Αθήνα, Αττικής	249-303
ΧΙΟΣ	Καστέλο, Χίος	* 274

* Οι αστερίσκοι υποδηλώνουν μη έναρξη λειτουργίας / διαχείρισης της μαρίνας.

2.5. ΤΑ ΓΚΟΛΦ

Οι εγκαταστάσεις γκολφ στην Ελλάδα έχουν μια ιστορία μικρότερη των 20 ετών, αλλά, όπως θα δούμε, αρκετά σημαντική επίδραση στον τουρισμό πολυτελείας της χώρας. Η εμπειρία που αρχικά δεν υπήρχε και η στενότητα στο διαθέσιμο νερό για άρδευση των γηπέδων, έκαναν το ξεκίνημα δύσκολο. Όμως στη συνέχεια, η χρήση τεχνολογιών αιχμής, το κατάλληλο μάρκετινγκ και η σύνδεση των ειδικών υποδομών με υποδειγματικές ξενοδοχειακές μονάδες 5*, καθώς και το μοναδικό κλίμα της Ελλάδας, έφεραν επιτυχή αποτελέσματα. Τα γκολφ συνεργάζονται με διεθνείς οργανισμούς γκολφ και τουρισμού, όπως η IAGTO (International Association of Golf Tour Operators). Οι εγκαταστάσεις γκολφ που επίσημα λειτουργούν στη χώρα το 2014 παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2
Εγκαταστάσεις Γκολφ, Φορείς, Χαρακτηριστικά και έτος Σήματος Λειτουργίας

“ΓΚΟΛΦ ΠΟΡΤΟ ΕΛΟΥΝΤΑ” Ξενοδοχείο & Επιπλ. Διαμερίσματα ΠΟΡΤΟ-ΕΛΟΥΝΤΑ	ΕΛΟΥΝΤΑ Α.Ε. Τ.& Ξ ΕΠΙΧ/ΣΕΙΣ	9 ΟΠΩΝ & ΠΑΤΙΓΚ ΓΚΡΗΝ	19.1.1998
“ΓΚΟΛΦ ΓΛΥΦΑΔΑΣ Κ.ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ” ΓΛΥΦΑΔΑ - ΑΤΤΙΚΗ	ΔΗΜ. ΕΠΙΧ. ΓΚΟΛΦ Δ. ΓΛΥΦΑΔΑΣ Α.Ε.	18 ΟΠΩΝ ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ	7.10.2003
“ΚΡΗΤΙΚΑ ΓΚΟΛΦ” ΒΟΘΩΝΙ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗ	ΚΡΗΤΙΚΑ ΓΚΟΛΦ Α.Ε.	18 ΟΠΩΝ ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ	30.12.2004
“ΓΚΟΛΦ ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑΣ” ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ	ΓΚΟΛΦ ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑΣ ΤΞΤ ΑΕ	18 ΟΠΩΝ	10.12.2003
“COSTA NAVARINO” - DUNES COURSE ΜΕΣΣΗΝΙΑ - ΠΥΛΟΣ	ΤΕΜΕΣ Α.Ε.	18 ΟΠΩΝ ΜΕΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ	2.8.2010
CORFU GOLF CLUB	ΡΟΠΑ Α.Ε.	18 ΟΠΩΝ	5.3.2013
“COSTA NAVARINO” - BAY COURSE ΜΕΣΣΗΝΙΑ - ΠΥΛΟΣ	ΤΕΜΕΣ Α.Ε.	18 ΟΠΩΝ	23.7.2013

Πηγή: ΕΟΤ, 2014.

Το Costa Navarino, για παράδειγμα, διοργανώνει αγώνες γκολφ παγκόσμιας εμβέλειας και ελκυστικότητας. Ειδικότερα για το 2014 περιλαμβάνονται αγώνες όπως το 9th AEGEAN AIRLINES Pro-Am από 11-15 Ιουνίου 2014 και το EAGLES PRESIDENT’S CUP 14-15 Νοεμβρίου 2014 και άλλοι αγώνες. Στο Πόρτο Καρράς το τουρνουά 5th Porto Carras Pro-Am & Open 2014 διεξάγεται τον Δεκέμβριο, ενδεικτικό του καλού κλίματος και της 12μηνης λειτουργίας ως ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος της περιοχής. Τα «Κρητικά Γκολφ» οργανώνουν το 10th Porto Elounda Autumn Golf Pro-Am & Cup από 2 - 5 Οκτωβρίου 2014, αλλά και το Grecotel Amirandes Ladies Open 2014, από 21 - 25 Οκτωβρίου 2014. Τα παραπάνω, με σύμμαχο το καλό κλίμα, ήδη δίνουν και μπορούν ακόμα να δώσουν¹¹ ώθηση στο κομμάτι του τουρισμού πολυτελείας στη χώρα.

2.6. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΕΥΞΕΙΑΣ

Ο τουρισμός **υγείας** και **ευεξίας** είναι αρκετά διαδεδομένος στην Ελλάδα, αλλά πρέπει να σημειωθούν τα παρακάτω. Όπως και στον υπόλοιπο τουρισμό, ένα μόνο μέρος του έχει καταφέρει να ενταχθεί στον τομέα του τουρισμού πολυτελείας. Οι λόγοι είναι τόσο η μεγάλη διασπορά του

11. Η Costa Navarino σχεδιάζει και τρίτο γήπεδο γκολφ, η Πόρτο Καρράς δεύτερο, ενώ άλλες προτάσεις είναι στα στάδια έγκρισης.

δυναμικού και των κατηγοριών, όσο και οι αδυναμίες στο μάρκετινγκ αλλά και στη διαχείριση. Βέβαια τα πράγματα βελτιώνονται σταδιακά. Το βασικό κριτήριο – που ανοίγει και την πόρτα στη διεθνή αγορά– είναι η ποιότητα, και ειδικότερα η πιστοποίηση των ειδικών υποδομών από τον ΕΟΤ, αλλά από ειδικούς διεθνείς οργανισμούς που διασφαλίζουν ένα επίπεδο αξιοπιστίας. Σε δεύτερη φάση χρειάζεται συνεπής και μελετημένη διείσδυση στις διεθνείς αγορές, μέσω προβολής και τοποθέτησης στην αγορά. Ένα βασικό τουριστικό προϊόν που άπτεται του τουρισμού πολυτελείας, σε ξενοδοχεία 5* είναι η λειτουργία πιστοποιημένων κέντρων θαλασσοθεραπείας. Τα πιστοποιημένα κέντρα θαλασσοθεραπείας που υπάρχουν σήμερα παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.

Πίνακας 3
Κέντρα Θαλασσοθεραπείας, Φορείς, Ξενοδοχεία και έτος Σήματος Λειτουργίας

Τίτλος Κέντρου Θαλασσοθεραπείας - Περιοχή	Επιχειρηματικός Φορέας	Δυναμικότητα Αριθμός Ατόμων	Έτος Σήματος Λειτουργίας
Ξ/Χ ΓΑΛΗΝΗ με “Κέντρο Θαλασσοθεραπείας” ΚΑΜΕΝΑ ΒΟΥΡΛΑ	ΓΑΛΗΝΗ ΞΕΝ.ΕΜΠ.ΕΠ.ΑΕ	100	29.1.2003
Ξ/Χ ROYAL MARE VILLAGE με “Κέντρο Θαλασσοθεραπείας” ΛΙΜΕΝΑΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟ	ΑΛΝΤΕΜΑΡ ΑΕΤΕ	100	16.11.2004
Ξ/Χ PERLE RESORT HOTEL “PERLE ROI HEALTH SPA MARINE”	ΤΟΥΡ. & ΞΕΝ. ΕΠΙΧ. Γ.Α.ΑΝΑΣΤΑΣΑΚΗΣ	140	8.2.2005
Ξ/Χ “ΚΑΝΤΙΑ ΜΑΡΙΣ” ΑΜΜΟΥΔΑΡΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΤΕΑΒ ΑΕ	100	9.12.2005
Θέρετρο ΟΛΥΜΠΙΑ ΡΙΒΙΕΡΑ “Κέντρο Θαλασσοθεραπείας” ΛΟΥΤΡΑ ΚΥΜΛΗΝΗΣ	ΛΟΥΤΡΑ ΚΥΜΛΗΝΗΣ ΑΕ	200	7.11.2006
Ξ/Χ ΑΚΤΗ ΜΕΛΙΤΩΝ με “Κέντρο Θαλασσοθεραπείας” ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ	ΜΕΛΙΤΩΝ ΜΠΗΤΣ ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑΣ Α.Ε.	150	2007
“THE ELOUNDA SPA & THALASSOTHERAPY CENTER” ΠΛΑΚΑ ΕΛΟΥΝΤΑΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΠΛΑΚΑ THALASSO ΑΕ	100	21.9.2009
ΚΕΝΤΡΟ ΘΑΛ/ΠΕΙΑΣ ΠΟΤΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΕΜΕΣ Α.Ε.	200	2.8.2010
Ξ/Χ ΑΚΤΗ ΣΙΘΩΝΙΑ με “Κέντρο Θαλασσοθεραπείας” ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ	ΠΟΡΤΟ ΚΑΡΡΑΣ Α.Ε.	150	27.5.2011

Πηγή: ΕΟΤ, 2014.

2.7 ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΙΑΤΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο **ιατρικός τουρισμός** αποτελεί ειδική μορφή τουρισμού που δεν ταυτίζεται με τον τουρισμό **υγείας - ευεξίας**. Ειδικότερα, ο ιατρικός τουρισμός αφορά δύο διακριτές κατηγορίες επισκεπτών - ασθενών. Αφενός την ιατρική διαχείριση χρόνιων ιατρικών αναγκών τουριστών, και αφετέρου την κατ’ επιλογή επίσκεψη στη χώρα με σκοπό λήψης ιατρικής υπηρεσίας/επέμβασης με συνοδευόμενη τουριστική διάσταση. Ο ιατρικός τουρισμός έχει σημαντική εν δυνάμει συνιστώσα στον τουρισμό πολυτελείας, όπως τον ορίσαμε παραπάνω.

Η Ελλάδα είναι γνωστή για τον πλούτο της σε εξαιρετους γιατρούς και ιατρικό προσωπικό. Ο ιατρικός τουρισμός βρίσκεται σε πρώιμη εφαρμογή στην Ελλάδα από ορισμένα ιδιωτικά νοσοκομεία και κλινικές. Ιστοσελίδες ιατρικού τουρισμού παρέχουν στους ασθενείς πλήθος πληροφοριών για επιλογή ιατρικών υπηρεσιών στην Ελλάδα. Ιατρικές υπηρεσίες και επεμβάσεις αφορούν νεφροπαθείς, καρκινοπαθείς, καρδιοπαθείς κ.ά. ασθενείς και επίσης επισκέπτες που έρχονται στη χώρα με σκοπό να κάνουν επεμβάσεις οφθαλμολογικές, πλαστικής χειρουργικής, τεχνητής γονιμοποίησης, καρδιοχειρουργικές, ορθοπεδικές, απώλειας βάρους, μεταμοσχεύσεων, κ.ά.

Η Ελλάδα μπορεί να εξελιχθεί σε βασική χώρα προορισμού ιατρικού τουρισμού. Οι σχετικές επενδύσεις είναι ιδιαίτερα ευοίωνες. Μελέτες δίνουν μια ρεαλιστικά αισιόδοξη εκτίμηση ότι ο ιατρικός τουρισμός θα μπορούσε να συνεισφέρει στο μεσοπρόθεσμο επίπεδο με 200.000 ασθενείς - επισκέπτες, έως 1 δισ. € ευρώ ετησίως για την οικονομία, ενώ μετά από 10 χρόνια η ελληνική αγορά μπορεί να εξυπηρετεί έως 1.000.000 ασθενείς με τζίρο 5 δισ. €.

Προϋποθέσεις για τα παραπάνω είναι η ανάλυση και τμηματοποίηση της αγοράς, η διαμόρφωση και εξειδίκευση «προϊόντος» - δημιουργία brand name, η αξιοπιστία συστήματος υγείας. Επίσης είναι απαραίτητη η χρήση μηχανισμών προβολής (ΕΟΤ, πρεσβείες, κ.ά)¹², η πιστοποίηση των υποδομών και η διασύνδεση με διεθνείς ασφαλιστικούς φορείς, ειδικευμένους πράκτορες ιατρικού τουρισμού, κ.ά.

Ειδικότερα σήμερα τα αναγκαία βήματα σε επίπεδο σχεδιασμού είναι¹³:

Η καταγραφή των παρόχων ανά νομό και πόλη, δημόσιων νοσοκομείων, ιδιωτικών κλινικών, κέντρων αποκατάστασης, εξωσωματικής γονιμοποίησης και των ξενοδοχειακών μονάδων. Η ρύθμιση ζητημάτων ηθικής και δεοντολογίας με βάση διεθνείς πρακτικές και εθνικούς θεσμούς και επίσης θεμάτων ασφάλειας - ιατρικής αμέλειας και αστικής ευθύνης, πολιτισμικής και θρησκευτικής συνείδησης. Τα κριτήρια ποιότητας και πιστοποίησης να περιλαμβάνουν συστήματα διαχείρισης ασθενή και υποδομών, την αξιολόγηση ανθρώπινου δυναμικού και κλινικής αποτελεσματικότητας, τα πρότυπα ηθικής και δεοντολογίας, τα συστήματα διαχείρισης καταγγελιών και απαιτήσεων, τη μέριμνα για την περιβαλλοντική ασφάλεια και τη δημόσια υγεία.

Η στρατηγική προώθησης και προβολής του ιατρικού τουρισμού είναι λογικό να εκτιμά ως χώρες - στόχους αυτές με μεγάλες λίστες αναμονής, με θρησκευτική ιδιαιτερότητα, με δυνατότητες μετακίνησης ασθενών, και με τουριστικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα (ΕΕ, Ρωσία, Ν.Α. Ευρώπη, Μ. Ανατολή, Κίνα, κ.ά.)

3. ΣΥΝΟΨΗ

Ο τουρισμός πολυτελείας είναι ο τουρισμός με υψηλή ημερήσια δαπάνη από πλευράς των επισκεπτών. Πραγματοποιείται σε καταλύματα πολυτελείας, ενοικιαζόμενες επαύλεις, περιλαμβάνει την χρήση μαρίνων και γιοστ, ελικοπτέρων, ειδικών τουριστικών υποδομών όπως τα καζίνο, τα σπα, τα κέντρα ιατρικού τουρισμού και ευεξίας, τα γήπεδα γκολφ κ.ά. Σχετίζεται επίσης με διεθνείς αγώνες, φεστιβάλ και mega-events.

Η ανάπτυξη του τουρισμού πολυτελείας αποτελεί μια πολύ σοβαρή στρατηγική επιλογή, μιας και η χώρα μας δεν έχει πλεονέκτημα επενδύοντας στον εκτατικό και χαμηλού κόστους τουρισμό,

12. Βλέπε π.χ. 2nd Greek Medical & Health Workshop (2013) στη Μόσχα.

13. Με βάση τη μελέτη «Αρχές και Προϋποθέσεις για την Ανάπτυξη του Ιατρικού Τουρισμού» του «Κέντρου Μελετών Υπηρεσιών Υγείας», Ιατρική Σχολή, ΕΚΠΑ, Καθηγ. Ι. Τούντας.

αλλά στον ποιοτικό και υψηλής προστιθέμενης αξίας, με σεβασμό στο περιβάλλον και τον ελληνικό πολιτισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Doswell R. (1977): *Tourism: How effective management makes the difference*. Oxford: Butterworth and Heinemann, pp. 26-66.

Middleton V. (2001): *Marketing in Travel and Tourism*, 3rd ed., G. Britain, MPG Books Ltd, Bodmin.

Vagionis N. et al. (2011): "Movies as a tool of modern tourist marketing" *Tourismos*, V.6 (2), Autumn 2011, pp 353-362. ISSN 1790-8418.

Vagionis N. et al. (2013): "Cultural Festivals and Regional Economic Development: Perceptions of Key Interest Groups" στο *Advances in Tourism Economics: Quantitative Methods*, pp.175-194, Springer Physica Verlag. ISBN 978-3-7908-2878-8.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αραβαντινού-Τζε Π. (2007): «Η ολική ποιότητα στον ξενοδοχειακό τομέα», *Τουρισμός και Οικονομία*. Τεύχος 331, Ιούλιος-Αύγουστος 2007, σελ. 95-101.

Βαγιονής Ν. κ.ά. (2011): *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*. ΚΕΠΕ: Σειρά Εκθέσεις Νο. 66, ISBN 978-960-341-098-0

Μπριασούλη Ε. (2000): «Σχεδιασμός τουριστικής ανάπτυξης: χαρακτηριστικές προσεγγίσεις» στο *Τουριστική ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εξάντας, σελ. 140.

Κέντρο Μελετών Υπηρεσιών Υγείας, Ιατρική Σχολή, ΕΚΠΑ, Καθηγ. Ι. Τούντας (2013): *Αρχές και Προϋποθέσεις για την Ανάπτυξη του Ιατρικού Τουρισμού*.

Τσάρτας Π., Βαγιονής Ν., κ.ά. (2008): *Η Συνδυασμένη ανάπτυξη του οικοτουρισμού με άλλες ειδικές μορφές τουρισμού στις περιοχές της Υπάτης και του Καϊάφα*. ΕΤΕΜ Πανεπιστημίου Αιγαίου.

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ**

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2014